

Od raných stávkových aglomerací k institucionálnímu městskému Institucionální město v západní a střední Evropě

Sestavil R. Procházka výlučně pro potřeby výuky přednáškového kurzu téhož názvu na Ústavu archeologie a muzeologie filozofické fakulty MU v Brně Brno 2005 (inovace 2011)

Stávkové město jako badatelský problém s důrazem na využití archeologických pramenů

Stávkové město je již více než sto let předmětem badatelské pozornosti především v rámci oborů, zejména historie, sociologie, historické umění a urbanistiky, historických geografů a demografů apod. Archeologie přistoupila k tématu "stávkové město" o něco později, programově teprve od 2. poloviny 20. století. Musíme si uvědomit, že archeologie představuje v souboru bádání o stávkovém městě především obor, který se zabývá dokumentací a interpretací archeologických památek tak, aby se mohly stát podkladem pro historický výklad. V zirkulárním slova smyslu je archeolog historikem, ač složek hmotné kultury, s klasickou historií spolupracuje vzájemně na témata, kde hmotné prameny při nedostatku písemných sdělení hrají zásadní roli. Především otázky počátku a rozvoje osídlení, jeho prostorových, kvalitativních i kvantitativních proměn. Jakmile archeolog dokončí nálezovou zprávu a následně vyhodnotí jednotlivé movité i nemovité složky nálezového souboru, vstupuje na pole zirkulárního historického výkladu. Stává se historikem obecnějším slova smyslu, který by měl zohlednit i další prameny týkající se tématu. Na druhé straně není žádoucí, i když se to často děje, neúplné a povrchní vyhodnocení nálezové situace a příslušných souborů, které pak slouží ke stejnému povrchní práci s písemnými prameny. Historický výklad je nepochybně vrcholným cílem, ke kterému jednotlivé obory vnutují se stávkovému městu vnutují; je však jisté, že zprávy o zprávených tématech nemohou hrát archeologie zásadní roli ve všech, nýbrž pouze tam, kde mohou hovořit památky hmotné kultury.

Specifika archeologického výzkumu stávkového města

- 1) Záchraný charakter archeologické činnosti, která tak či tak bez výjimky určována potřebami investičních akcí; badatel nerozhoduje zcela svobodně o prioritách výzkumných cílů v rámci celé lokality, nýbrž většinou jen v prostoru záchrané akce; i tam bývá jeho postup více či méně stavební činností ovlivněn
- 2) Výzkumy probíhají v převážně zastavěném, tedy dlouhodobě a opakovaně naruzovaném terénu
- 3) Dlouhodobě veskrze intenzivní osídlení vedlo ve většině případů ke vzniku složitých stratifikovaných situací, jejichž odkrytí a smysluplná dokumentace v konfrontaci s potřebami stavební činnosti klade na příslušného badatele vysoké nároky.
- 4) Historická města představují v tak či tak souvislá území s archeologickými nálezy, jejichž záchrana vyžaduje sledování maxima terénních zásahů; to se neobejde bez těsné spolupráce s příslušnými složkami státní správy.

Navzdory představ starších generací archeologů se s rozvojem záchrané činnosti v historických městech brzy ukázalo, že navzdory úbytku pramenů základny zde zůstalo relativně dost archeologizovaných situací, jejichž výzkum bylo možné

kombinovat se zkoumáním jiných sloček historické pramenné základny, tedy zejména písemných, ikonografických i architektonických památek. V rámci první etapy vývoje tzv. středověké archeologie, kdy archeologie měla hrát roli jakési prodloužené ruky dějin, umění byla i ve městech vnována pozornost především zděným památkám, tedy zvláště kostelům. Pojem "podpovrchový stavební-historický výzkum" jež v současné době představuje snad poslední výhonek této snad již prokonané etapy. Mezi příklady lze uvést odkryvy chrámu sv. Petra a Pavla v Brně v 80. letech 19. století nebo sv. Víta v Praze; nikoliv náhodou výzkumné práce vedli architekti (A. Prokop a V. Morstadt). V podstatě souborně, tedy na přelomu 19. / 20. st. docházelo k nahodilému zachraňování jednotlivých, zejména celých keramických tvarů, při stavebních výkopech souvisejících s rozsáhlou přestavbou zejména předních evropských měst.

V podstatě až do 60. let měla archeologická činnost ve městech spíše charakter jednotlivých akcí, by například při rekonstrukcích v německých městech 2. sv. válkou docházelo i k rozsáhlým výzkumům mimo jiné; nedokonalá legislativa i omezené kapacity archeologů nicméně často nedovolily více než dozkoumávat zbytky archeologických situací ve stavebních jamách (Magdeburg). Teprve 70. léta 20. stol. znamenají nástup záchranné archeologie jako programové činnosti do historických jader měst; souborně dochází především v anglickém prostředí k výraznému pokroku v rozvoji metodiky výzkumu složitých terénních situací (E. Harris). Lze říci, že tento trend se rozšířil do většiny evropských zemí a s ryzími výkyvy v závislosti na konjunkturách a recesích v investiční činnosti pokračuje dosud.

Problematika záchrany a ochrany archeologického kulturního dědictví ve městech

1. Nutným předpokladem optimálního rozvoje záchranné činnosti ve městech je platnost zákonného ustanovení, kterým je investor považován za odpovědného za osud památek které svou stavbou ohrozí, přičemž tato odpovědnost se projevuje ve financování záchranného archeologického výzkumu (tzv. Verursacherprinzip). Není-li tomu tak, záchranná činnost se obvykle omezuje na vybrané, státem i z jiných veřejných zdrojů financované akce. V našich podmínkách - specifické ustanovení zákona, které do příslušné povinnosti zaazuje jen podnikatele, vede ke kombinovanému způsobu hrazení záchranných výzkumů; analogie lze v zahraničí najít například v německých zemích. Dalším zásadním předpokladem fungující záchranné činnosti je součinnost archeologických organizací s příslušnými složkami státní správy, jímž zákon umožňuje vložit do příslušného rozhodnutí (územní, stavební povolení apod.) klauzuli o povinném stržení archeologického výzkumu v rozsahu ohrožení stavebním zásahem. Zmíněné principy jsou ve financování výzkumné činnosti ve městech považovány.
2. Rozdílné vnímání podzemních a nadzemních památek společností. v neprospěch prvních.
3. Záchranný výzkum. jako vzrůstá i ve městech poslední možnost k záchrannosti archeologických památek.
4. Různé formy organizace archeologické práce- a) regionální, b) komunální

V současné době archeologové zejména v německých zemích preferují vznik komunální archeologie alespoň ve středních a velkých městech. Místský archeolog

je součástí p ísluzné ú ední struktury, p i em0 konkrétní výzkumy provádí v sou innosti s jinými organizacemi, nebo stojí v ele nevelkého týmu, který provádí v tzinu výzkum (Regensburg, München, Lübeck, Basel, Salzburg, Wien, Graz). Ve v tzin p ípad v zak záchrannou innost v historických m stech provád jí archeologické útvary památkových ústav , které mívají v nejvýznamn jzích svá pracovišt (u nás Olomouc, Ostrava, Praha); jejich innost dopl ují ziskové soukromé firmy (ArchTron; ArchBau). V Anglii jde o nestátní organizace, pohybující se ve velkém m st nebo v regionu (Londýn, York; analogie u nás . Archaia Brno, Archaia Praha). U nás se spíše udržuje tradice n kdejších okresních, nyní spíše m stských muzeí, z nich0 n která záchrannou innost ve m stech provád jí; v p ípad velkých m st v0dy soub On s jinými institucemi (Praha).

Nejobtí0n ji se prosazuje ochrana cenných historických terén , kdy p ísluzný m stský ú edník ve spolupráci s archeologickými organizacemi sna0í usm rnit stavební projekty tak, aby co nejmén naruzovaly podpovrchové terény (York), p ípadn podá návrh na zapsání ur ité parcely do seznamu kulturních památek se striktním re0imem ochrany. Vzhledem ke skute nosti, 0e takový akt výrazn omezuje vlastnická práva a sni0uje cenu p ísluzného pozemku, je v takovém p ípad nutný výkup do státního i jiného ve ejného vlastnictví (USA).

St edov ké m sto jako p edm t v deckého poznání a místo archeologie

- 1) Prolínání úzce odborného, resp. v deckého hlediska s pot ebami památkové ochrany, slu0ba ve ejnosti
- 2) Multidisciplinární p ístup . zapojení nejen spole enských (archeologie, historie, d jiny um ní) ale i p írodních v d (geofyzika, geologie, pedologie, paleontologie, fyzická antropologie, paleobotanika, palynologie, metalografie, keramologie apod.). Otázka vztahu archeologie k stavebn -historickému pr zkumu. Moderní p ístup prosazuje t sné sepjetí obou slo0ek p i výzkumu staveb. I v nadzemních konstrukcích se setkáváme s archeologizovanými situacemi (zásypy kleneb, depoty ve zdech); snaha o sjednocení metodiky

Role archeologických památek v poznání st edov kého m sta vrcholí ve 13. stol., v dalzích staletích v nazich podmínkách objem a rozmanitost archeologických památek postupn klesá tak, jak se sni0uje uplatn ní zahloubených za ízení v 0ivot m sta a reguluje se hospoda ení s odpadem.

Velký soubor témat se vztahuje k problematice vzatu lov ka (komunity) k prostoru

- 3.1. **Vývoj p írodního prost edí v závislosti na innosti lov ka, zm ny terénního reliéfu, zdroje vody a surovin**
- 3.2. *Vývoj osídlení a jeho prostorové zm ny v procesu urbanizace*
- 3.3. *Vztah k sídlu p edstavitele vrcholné moci*
- 3.4. *Formování p dorysu v etn p edm stí; parcelace, ve ejná prostranství a komunikace*
- 3.5. *Struktura parcelní zástavby*
- 3.6. *Vývoj obytných staveb a jejich p ísluzenství*
- 3.7. *Doklady výroby, obchodu (sm ny) i jiných 0ivností*
- 3.8. *Církevní stavby a specifika 0ivota duchovních komunit*
- 3.9. *Ve ejné stavby (radnice, tr0nice)*
- 3.10. *Fortifikace*
- 3.11. *ezení problematiky odpadu, hygieny a zdravotních pom r , zásobování vodou*
- 3.12. *Prom ny hmotné kultury- chronologické a kulturn historické hledisko*

- 3.13. *Demografie středověkého města*
- 3.14. *Duchovní život obyvatel (náboženství, magie, vzdělání, zábava)*
- 3.15. *Majetková a sociální struktura obyvatelstva*
- 3.16. *Vývoj správy, městské kanceláře*
- 3.17. *Město a jeho zázemí*

Systematický (programovaný) výzkum měst . týká se pustých měst (tzv. Stadtwüstung); příklady: Nienower, Hradisko-Sekanka; výjimečně i volných ploch v zástavbě (Novgorod)

Strategie záchranného výzkumu středověkých měst

- 1) Metoda vzorku (J. Frolík . východní česká města Chrudim, Polička, Český Brod, Kutná Hora, Šlavlín) . dnes se postupně rozšiřuje v podobu metody ad 2) alespoň v případech, kdy některá města.
- 2) Metoda soustavného, dlouhodobého sledování vybraného města prostřednictvím komplexní záchranné intervence.
- 3) Zvláštní příklad . Most (likvidace celého středověkého města v 60. . 80. letech 20. století 1965 až 1987); zvolena metoda bez osídleným areálem a plošného vzorkování; stavební historický průzkum.

Hlavní příklady ad 2)

C: Praha, Brno, Plzeň, Olomouc, Opava, Chrudim, Šlavlín, Hradec Králové, Jihlava, Znojmo

SR: Bratislava

Polsko: Wrocław, Glogów, Gdaňsk, Elbląg, Kolobrzeg, Żytarów, Gdaňsk

Maďarsko: Budapest, Sékesfehervár

Rakousko: Salzburg, Graz, Tulln, Wien

SRN: Lübeck, Konstanz, Regensburg, Freiburg i. Breisgau, Osnabrück, Göttingen, Einbeck, Dresden, Leipzig, Wismar, Braunschweig, Brémy, Greifswald,

Velká Británie: Londýn, York, Lincoln

Holandsko: Amsterdam, Utrecht

Belgie: Antverpy

Švédsko: Lund, Uppsala

Norsko: Bergen, Oslo

Dánsko: Aarhus

Francie: St. Denis, Rouen

Irsko: Dublin

Litva: Vilnius

Estonsko: Tallin

Lotyšsko: Riga

Rusko: Novgorod

Příklad Novgorod

První etapa: 30. léta 20. stol. (Jaroslav v dvůr, Slavna)

Druhá etapa: 50. léta . po átek 60. let 20. stol. . Nevskij prospekt, 12 let, 9000 m², ulice Iljin; A. V. Arcichovskij

Tyto první fáze měly ráz systematického výzkumu

3. etapa:

Od r. 1967; výzkumy nabývají záchranný charakter; od 1973 tzv. výzkum sTrojickij% dosud 7000 m²

Do . 1993 financování ze státních prostředků různých institucí včetně univerzity, nyní pokračuje hrazením investory, ovšem plocha Trojickij je nadále považována za vdeckou prioritu a je hrazena ze státních prostředků, jakož i různých fondů, včetně známého finančníka Sorose.

V. I. Janin, V. A. Kolín, E. N. Nosov, A. N. Sorokin aj.

Příklad Lübeck:

Asi 1/5 města byla pozkozena válečným bombardováním. Výzkumy zahájeny v r. 1948; zásluhy W. Neugebauera, nástupce . G. Fehring, nyní . M. Gläser

V letech 1973 . 1995 provedeno 109 plošných výzkumů, kromě drobných akcí.

Od r. 1987 . archeol. ddictví města za azeno do ochrany UNESCO

Zejména od r. 1992 vysoký stupeň ochrany archeologických památek, v rámci SRN tehdy výjimečný; omezení zemních zásahů, zvl. podzemních garáží; zemní zásahy povoluje archeologický památkový úřad.

Kombinace státních, městských, soukromých zdrojů

Příklad Brno:

1. etapa . nahodilé zachraování předem t - 19.- 1. pol. 20. stol.
2. etapa . nahodilé výzkumy, do r. 1983
3. systematické sledování historického jádra (AÚ SAV Brno, ÚAPP Brno), kapacitně ale nedostatečně zajištěno, do r. 1997; zlepšené po r. 1990
4. vznik specializované organizace Archaia Brno, o.p.s. (od r. 2001 samostatná o.p.s.)

Do r. 1989 byly výzkumy financovány ze státních prostředků, později dominují zdroje investorů včetně města Brna

Nmecko

Úvod

Etapy vývoje německých institucionálních měst ve středověku (G.Isenmann)

1. do 1150 . vznik institucionálního města
2. 1150. 1250 Období velkých městských založení
3. 1250. 1300 Období vzniku malých měst
4. 1300. 1450 Období vzniku měst s nižším právním vybavením (Minderstadt)

1. Politické a hospodářské předpoklady (Nmecko)

Vznik měst spadá v Nmecku do období tzv. boje o investituru. Po smrti císaře Jindřicha III r. 1056 vládnou za nedospělého Jindřicha IV. silní biskupové, kteří zahajují zápas za vyvinutí církve ze světského poručictví. Za jiný zápas o investituru biskup, v době Jindřichovy vlády se došla boje za omezení panovnických pravomocí postavil papežeho IV. Po Wormském konkordátu r. 1122, který tento zápas ukončil, zůstala v zempanské pravomoci pouze světská stránka investitury. Německý biskupský majetek se stal lénem cíře; epocha ottonské a ranosálské "státní církve" byla pryč. Celé 12. stol. je v Nmecku neseno lénní myšlenkou. Knížata, biskupové a někteří opati tvoří nyní okruh řízkých knížat, jejichž území se postupně vyvíjejí do podoby více či méně samostatných teritoriálních států, takže s koncem

ztaufské epochy již tvoří íze konglomerát zna n nezávislých útvar s do zna né míry samostatnou nejen vnit ní, ale i zahrani ní politikou.

V ekonomické oblasti pokračuje v 11. stol. rozvoj specializovaného emesla a vnit ního trhu. Dochází k rozmachu velkých center jako **Kolín n. R.**, **Mohu** i Magdeburg. Rozvíjí se vrstva samostatných emeslník , pracujících pro trh. V ottonském období se jezt tato vrstva siln prolínala s obchodníky . výrobci se stávali do asn dálkovými kupci, kte í sami prodávali své výrobky. Fungovali také v rámci obchodnického práva, byli organizováni v obchodních gildách V tztina emeslník m la dvorský charakter, tedy vyráb la pro zem pány s nástroji a surovinami, které byly vlastnictvím odb ratel . V ran m stských útvarech stály dvory r zných zem pán , jejich0 emeslníci byli rozptýleni v rámci sídelního areálu. P ebytky i t chto nesvobodných emeslník -ministeriál se realizovaly na trhu se svolením zmín ných vlastník . P íklad: r. 1109 dovolil mohu ský arcibiskup závislým emeslník m z eledi ve Fritzlaru realizovat produkty své 0ivnosti na trhu. V na ízení biskupa Burcharda z Wormsu z r. 1024 se uvádí, 0e zem pán musí v p ípad , kdy0 nem 0e svému emeslníkovi nabídnout odpovídající práci, mu umo0nit samostatnou práci, právn se stát obchodníkem a být pod ízen hrabskému soudu. Na konci 11. stol. již existovala ada samostatných emeslník , by právn jezt nesvobodných. V privilegiích Jind icha V. pro **Lüttich 1107** a **Maastricht z r. 1109** se uvádí, 0e emeslníci, bydlící a pracující mimo dvorce svého pána, se pova0ují za obchodníky. V 11. stol. se za íná projevovat jezt vrstva p ist hovalých emeslník , kte í zpo átku m li z stávat pod svrchovaností svých pán . Uvol ování této závislosti (nap . v p ípad problematické prokazatelnosti vztahu pána a emeslníka). K r. 1111 se v privilegiu Jind icha V. uvádí, 0e vzichni, kte í bydlí nebo budou bydlet, bez ohledu na sociální p vod ve m st **üpýru**, jsou zahrnuti do výsady osvobození od odúmrti a nemusí být pod ízen soud m svého zem panského fojta.

Je nepochybné, 0e rozmachu výroby a obchodu v raných m stech napomohlo vytvo ení velkého hospodá ského prostoru za Otton , jako0 i za Sálc Konráda II. a Jind icha III., kde je pozorovatelný výrazný stavební rozmach.

V 11. stol. je již dosv d en v n kterých místech, nap . ve Würzburgu a Besan onu, denní trh, termín mercatus je nahrazován termínem "forum" (1058 Sankt Pölten). Trh za al ozna ovat nejen místo pobytu, tedy wik obchodník , nýbr0 také místo prodeje výrobk , tedy tr0izt . Od doby Jind icha IV. se za íná hovo it o *ius fori*, *ius forense*. Dle Planitze je t eba odlizit obchodnické právo tr0ní právo; k tr0nímu právu pat í zejména vze, co slou0í uspo ádání trhu, tedy oblast m r a vah, mince, poplatky aj. R. 1182 tvo í v Lübecku ást m stského práva.

2. Komunální hnutí a vznik m stských obcí (N mecko, Francie)

T 0izt vývoje le0elo v biskupských porýnských biskupských m stech. Zdejší biskupové m li ve svých rukou té0 soudní svrchovanost nad obchodníky, a to již za Otton ; v dob zápasu o investuru dosáhla vláda biskup nad m sty a0 k úplné nezávislosti na císa i. Ti pova0ovali n kdejší královské obchodníky za své ministeriály (Hörige). V souvislosti s kolínským povstáním z r. 1074 se vypráví historika o tom, jak zdejší biskup nechal zabavit bohatému obchodníkovi lo pro své ú ely. Nicmén obchodník byl osobn svobodný a nále0el k kolínské obchodní gild . Následovala stí0nost obchodník králi; sice v té chvíli jim nemohl pomoci, v dalším boji je ale p ízna ná podpora biskupských m st Jind ichu IV. a V., kte í pova0ovali jejich obyvatele za královské lidi. Biskupové také za ali pova0ovat i ty emeslníky, kte í bydleli ve m st , ale byli poddanými jiných pán , za své poddané. Ve svých

snahách zařáli narážet biskupové stále více na odpor rodící se městské obce, která dokázala získat oporu v králi.

Kolem pol. 11. st. se začínají objevovat skupiny obchodníků a měšťáků sbližovat nejen v právním, nýbrž i hospodářském a politickém postavení. Posud zejména dálkoví obchodníci nacházeli v místě svého sídliště stále rostoucí okruh zákazníků, přičemž doplňovali svůj dálkový obchod prodejem produktů v místě svého bydliště. Tím vznikl vztah mezi oběma složkami, přičemž kapitálově silnější obchodníci zaujali v měšťácké společnosti autoritativní pozici. Snaha měšťáků se organizovat narážela na nutnost překonat poddanský poměr královským páni v zemi z nich. Nicméně vlivem měšťáků z vazeb na své nadejzí pány vedlo ke vzniku měšťácko-obchodnického společenstva, vázaného na trh. Dochází k přeměně práva trhu na městské právo, které platilo pro obchodníky i měšťáky. Namísto *mercatores* se začíná hovořit o *cives*, tedy městszanech. V Toulu již k r. 1069, brzy nato v Kolíně, Hildesheimu, Brémách, Špýru a Cambrai. Poprvé za Jindřicha IV. se jako adresáti císařských diplomů objevují *cives* určitých *civitates*. Poprvé v případě Wormsu. Vedle tohoto termínu se objevuje také pojem *burgenses* vztahující se převodně na nebiskupská města (1066 Huy na Maase, ve 12. stol. část již pro nově založená města **Freiburg i. Br.**, Soest, Lübeck, Bonn aj.). Objevuje se také slovo *urbani*, které bylo užitó již ve **Wormsu** k r. 1000, ve 12. st. (1156) pro **Augsburg a Regensburg**. Obyvatelé města byli odděleni od obyvatel hradu, *castrenses*. Termín *cives* je ale část již ne *burgenses*.

Město v právním slova smyslu je nepochybně městskou obcí, která buduje své samosprávné orgány; shromáždění městszanů doloženo v **Toulu 1069**. W. Schlesinger - a potom G. Dilcher i B. Diestelkamp - se snažili posunout vznik městského práva, tedy i městské obce k přelomu tisíciletí. O struktuře městszanstva 11. stol. tak zatím nic nevíme, nicméně v pramenech se objevuje výzvě vrstva tzv. *meliores*; již Thietmar merseburský hovoří mezi 1009. 1018 o *optimi civitatis* v Magdeburgu; v Kolíně vedli *primores civitatis* r. 1074 povstání proti biskupovi. Zdá se, že tato vrstva náležela dle Lamperta z Hersfeldu k obchodníkům.

Městská obec existovala již r. 1066 v Huy, 1069 v Toulu, zde o jejím vzniku mnoho nevíme. Podstatně více informací máme k dispozici o **Cambrai**. Zde došlo k úspěšnému povstání proti biskupovi již 958. R. 1076 vytvořili obyvatelé společenstvo a pokusili se přimět biskupa k jeho uznání; dříve ovšem byly přehmaty biskupského kastelána. Po vleklých se stětech musel biskup 1101 toto společenstvo uznat. V **Kolíně** proběhlo první úspěšné povstání r. 1074; bylo organizováno obchodníky, kteří také byli potrestáni. V boji na straně Jindřicha IV. městské společenstvo sílilo; r. 1106 s jeho podporou se ujalo obrany města v etně opevnění předměstí. Nedlouho nato 1112 připustil zeměpán, aby se obyvatelé Kolína spojili do společenstva, které se mělo podílet na řízení města. Kolínská komuna v dalších desetiletích obratně manévrovala mezi biskupem a císařem; opevnila město proti oběma r. 1179. Nejstarší kolínské právo sice neznáme, lze ho ale odvodit z privilegia pro Soest, jehož nejstarší část náleží ježtě polovině 12. st.; městská obec volí rychtáře, městské předsedy (Schöffen), soudní posly, provozuje smírčí soud, kontroluje míry a váhy, realizuje policejní pravomoc nad potravinami. Vzáichni obyvatelé se podílejí na městských břemenech; exekuce formou je zboření domu. Hlavní autoritou jsou *meliores*; 1168 městská pečeť. Těto v biskupských městech stědního Rýna začalo komunální hnutí již v 11. st.; 1073 vyhnali ve **Wormsu** městszané biskupa z města a začali podporovat Jindřicha IV.; ten uznal komunu, které udělil celní privilegium. V **Mohu** i byl biskup 1077 vyhnán obyvateli. **Speyeru** přiznal Jindřich IV. r. 1101 městské právo (*ius civile*), r. 1111 obdrželi dvě velká privilegia.

Zde je zaveden mstský soud pro všechny obyvatele a uznána mstská obec. Obdobný význam mlo privilegium Jindicha V. 1114 pro **Worms**, obdobn privilegium arcibiskupa Vojticha (Adalberta) pro **Mohu** z r. 1119; zde se moci brzy uchopili biskupští ministeriálové. Nicmén ani jedno z těchto mst neobdrželo pravou komunální výsadu. Snaha biskupů zabránit písemnému potvrzení existence komuny, je třeba u dalších mst ji odvozovat z neetných zmínek (Trevír, Metz, Verdun).

Již v diplomu Jindicha II. pro biskupa z Wormsu je ustanovení, že zedesátizilingová pokuta se má vybrat pouze v okrsku "publicae civitates", nikoliv však na jiných církevních statcích; obdobn odlizeno území ve msta a v msta dle dvorského práva wormského biskupa Burcharda. Objevují se doklady pro speciální úředníky ve mstech . *iudex, advocatus, tribunus, comes, villicus urbis*; v Kolín 1032, v Mohu i 1050 aj. Zmínky o mstském právu ve 2. pol. 11. stol. - spojování termínu *ius* s termínem *civitas* (ezno po 1080 . jakýsi svobodný propouštění svou Oenu a potomky z nevolnictví (Servilität) a provádí je do "*urbani iurem conditionem*" tedy do sféry mstského práva. Objevují se i nekrálovská privilegia s pokročilými právními termíny, např. opat z Reichenau hovoří o hranicích mste ka (oppidum) u lokality Radolfzell píže týto opat o tróním právu a ustanovuje, že p du si mste koupit kdokoli, jako i prodat a držet svobodn jako alod, pokud zaplatí prodávající vilikovi určitě mno0ství vína.

V mstech n meckého jihozápadu probíhal vývoj dosti složit . V **Kostnici** probíhlo komunální hnutí proti biskupovi r. 1105; r. 1153 lze prokázat shromáždění msta . **Strassburgu** píznal Jindich V. 1119 vzem msta m mstské právo, zrušil biskupský výep vína; msto mlo krom *ius civile* jezt *ius publicum civitatis*, reprezentované rektory, kteří vybírali da pro mstské úely a pokouželi se za lenit do komuny podané emeslníky; 1129 v privilegiu Lothara III. msta m mstský soud písluznost pro všechny msta .

Další píklady: **ezno a Augsburg** (1156 mstská obec), **Würzburg** (1128 cechy, 1156 obec); saská biskupská msta . opožděný vývoj. **Magdeburk**- již brzy hráli hlavní roli *optimi*, nicmén pod svrchovaností zoltýsa a píse0ných, dosazení biskupem; **Halberstadt** . 1105 potvrdil biskup obyvatel msta práva a statuta (potravní police, kontrola msta a vah, shromáždění msta , volení zástupci obce) **Hildesheim** - universitas civium 1167; **Brémy** Ě zprávy od konce 12. stol. . 1181 obec.

Ve **üpyru a Wormsu** se v privilegiích konce sálské doby hovoří o rozdílu právní platnosti určitých úkonů vně a uvnitř obvodu hradeb (o n co mladší píklady . **Mainz, Strassburg** 1129). Na konci sálské doby tedy již vystupuje do pop edí právní, jasn ohraničené msto. Vývoj jednozna n navazuje na imunity starší doby.

Dkaz existence mstské komunity lze píjmout, vystupuje-li obyvatelstvo n jakého sídlit jako právní partner. Nejstarší doklady . **Barcelona 844, Janov 958, 996 Cremona** aj. Na sever od Alp . poprvé biskupské **Huy 1066**.

Komunální hnutí v 11. /12. stol. je třeba chápat jako sou ást pohybu evropského rozmru.

3. Hlavní rysy institucionálního msta s drazem na n mecké zem ; základní rysy mstského z ízení v a dalších zemích západní Evropy

3.1. Mstská obec; mstské právo

Dle G. Dilchera charakterizují právní msto ty i znaky: mstský mír, mstská svoboda, mstské právo a komunální -mstské z ízení.

Mstská obec vznikla jako spíše0enstvo (conjuratio, Eidgenossenschaft), tedy svazek míru (pax) uzavřený vzájemnými podmínkami; znemožňoval vzájemná záležitosti. Spory byly řešeny tzv. smírem soudem; kdo se nepodívil, byl pokutován, případně vyloučen z městské obce (viz například právo vestfálského města Soest). Dle nejstaršího zbraslavského práva z 12. st. mohli městského míru požívat cizinci i domácí stálo. Prosazování městského míru bylo v rukou městských orgánů po celou středověkou dobu.

Celé spíše0enstvo bylo zavázáno vzájemnou pomocí. například v magdeburském právu v privilegii pro Lipsko 1156. 1170. Spíše0enstvo se stává právnickou osobou; nese například společnou odpovědnost za dluhy a je zavázáno ke společné obraně. Z toho plyne také opevnění města jako záležitost celé obce (již 1106 v privilegii pro Kolín). Výrazem právní samostatnosti městské obce je *městská pečeť*, která se objevuje 1149 v případě Kolína, 1196 Utrechtu; nikoliv náhodou se tam objevuje obraz opevnění. Pečeť sloužila k signování městských listin, a to již od poloviny 12. st. (1149 celní smlouva mezi Trevírem a Kolínem); masový nástup pozorujeme ovšem až od počátku 12./13. st. Staví se první úřední domy. 1149 *domus civium*, v Cambrai *domus pacis*.

Jako korporace rozhodovala městská obec o přijetí nových mězán. Ve vznikajících komunách se podařilo odstranit v sálské době povírající poplatnost pěsthovalých měšťáků svým pánům. Složitě se vyvíjela situace uprchlíků před svými pány do města; zpočátku museli být vydáváni (Huy 1066); ustavené městské obce novopříchozí chránily. Jsou známé procesy několika vysokých zlechtů proti Kolínu ve věci vydání uprchlých poddaných, ani jeden zlechta nevyhrál. V zásadě šlo ovšem o mocenskou otázku. V pasáži brémského privilegia 1186 stojí, že pokud pěsthovalec neuvolněný svým pánem šel ve měst nezaložen alespoň jeden rok, byl jeho inpromitelný. Městský vzduch osvobozuje po jednom roce. toto řešení se stalo základním principem vztahů měst v oblasti městské svobody na konci 12. stol. Svoboda mězán znamenala absenci poddanství. Nešlo o tradiční typ svobody, například z titulu alodiální drůby, nýbrž svoboda postavená na svobodě povolání. Součástí městské svobody byla rovnost před soudem a městským právem, týkala se samozřejmě plnoprávných mězán. Tato rovnost ovšem nezahrnovala všechny oblasti práva, zejména se netýkala práv politických; kromě rozdílů mezi sociálními skupinami se tato skutečnost týkala také žen.

ezno

(Regensburg)

Vývoj mocenských poměrů

1. Purkrabství

Zmna královské sféry moci po pol. 10. stol. Před 970. jmenován purkrabí Burchard Otou I. V jeho pravomoci bylo vystupovat jménem krále v *scives urbi R.* i byli takto uváděni již v 9. stol. V oblasti soudnictví ho zastupoval rychtář /*Schultheiss*/, vybíraný nejpozději od pozdního 12. stol. z ad obyvatel města. Další pravomoci purkrabího v oblasti ekonomické. dozor nad trhem, výběrem cla, povolování výkonů měsla, vaření piva (*Brauereibann*) a policejní (*Stangenrecht*), podíl na výběru obecné daně, funkce fojta sv. Jimrama. Do r. 1185 byl úřad v rukou rodu Papon, silná pozice v rámci Bavorska i v císařství. Po jejich vyměnění snaha císaře, hraběte i biskupa převzít části purkrabských pravomocí, které byly rozděleny.

2. *Vévoda*. Z ddictví po purkrabím získal vévoda úřad rychtáře, i soudní pravomoc nad městem, to se ale bránilo, 1279 musel vévoda zenský tento úřad zastavit.

Právo mincování (společně s biskupem), odchody od měštníků. Vzedictví purkrabského úřadu. V zásadě ale pozice bavorského vévody ve městě od 10. stol. slábla.

3. *Biskupství*. Založeno r. 739 sv. Bonifácem. Soupeření s vévodou po ústupu královské moci na počátku 12. stol. Vrchol moci na počátku 13. stol., dohoda s vévodstvím 1205 - získání řady pravomocí po purkrabím, po kompromisu r. 1205 se r. 1213 stal biskup fakticky páni města. Ve spojení s císařstvím se jezdě 1219 a 1239 podařilo autonomii města zčásti omezit. Na druhé straně musel biskup strpět císařská privilegia města 1207 a 1230. Další církevní vrchnosti - kapitulní fojt, klášter sv. Jířmrama - ovládal část Nového města.

3. *Rozvoj komuny* 1180. 1245

Dlouho neměli obyvatelé města podíl na moci, a se již od 11. stol. spravovali zvláštním právem - *iura urbanum*. A se sporadicky objevují doklady, že vystupovali jako obec, na vlastní moci měli ve 12. stol. jen malý podíl. Roku 1141 se postavili na odpor zásahům vévody do svých práv (*iura civilia*). I *hansgraf*, úředník zastupující mězenské obchodníky před soudy jiných měst i vrchností, býval jmenován z okruhu purkrabího.

Po 1181 ovládli podstatné kompetence města zčásti; po 1197 zde sídlící vévoda předsedal soudu asi prostřednictvím rychtáře; pravomoc nad židy. 1205 ukončena dvouletá válka mezi biskupem a vévodou Ludvíkem I. Rozdělení kompetencí ve městě; vznik městské daně - *collecta generalis*, o kterou se obě vrchnosti dělily stejným dílem. Privilegia 1207 a 1230. Jezdě r. 1219 dal Fridrich II. pravomoc nad městem biskupovi. Pád biskupské moci se dostavil poté, co se biskup postavil ve sporu mezi papežem a císařem Fridrichem II. na stranu papeže. To zásadně ovlivnilo rozvoj městské autonomie.

1245 dostali mězenští privilegium volit radu a purkmistra.

Složitá struktura obyvatel v prěhu vytváření komuny: osobně svobodní *meliores civi*. v dě, politicky aktivní vrstva, vedle nich censuálové kl. sv. Jířmrama s omezenou svobodou, dále ministeriálové téhož kláštera; jejich postavení nejasné. Ministeriálové biskupa nepatřili k městě.

Městské právo

V rané fázi se obyvatelé řídili zemským právem; základem rozvoje městského práva bylo obchodnické právo, dílejší pasáží tržního práva a organizace měštníků. Městské právo zahrnovalo privilegia z doby založení, spravedlnost (*iustitia*) a práva (*iura*), která zahrnovala řadu listinná privilegia, dále městskou obcí ustanovované autonomní právo. Základem bylo obchodnické právo, které zahrnovalo ochranu krále, svobodu obchodu, celní osvobození, právo nosit zbraň, zbavovalo povinnosti procesního souboje; dále sem náleželo právo vlastnit půdu. Tržní právo, právo se opevnit - byla odvozena z panovnických regálů. Zeměpán propůjčil půdu do děné svobodně držby proti malému poplatku (areální inžie), jako i práva soudní přisluznosti a právo přikazní a zprěobilost k autonomnímu vytváření práva. Městě zčásti byli osvobozeni od zemského soudu. Autonomní městské právo představuje právo tvorby norem (*Willkür*); odrazilo se ve vlně vytváření řadných statut.

Městské právo zahrnovalo trestní právo, procesní právo a soukromé právo. Od počátku 14. stol se projevují snahy městské právo kodifikovat. Právo vratislavských a

magdeburských kmetů zahrnovalo v první knize městské zřízení, ve druhé rodinné a dědičné právo, ve třetím trestní právo, ve čtvrtém rodinné a dědičné právo, v pátém *sura communia*- směrných ustanovení. Právní kniha píše Jana v Brně ze 14. stol. patří k nejsystematičtějším ve srovnání např. s bezsystémovými svody z Brém, Mnichova, Dortmundu i Bernu.

Rodiny městského práva

Městské právo bylo omezeno na opevněný obvod města, přenášelo se u dělení práva mateřského města na tzv. dědičné město; rady dědičných měst braly naučení u rady města mateřského. K nejvýznamnějším okruhům městských práv patřil lübecký a magdeburský; na severu se vytvořily jezytí právní okruhy Lüneburgu, Münsteru, Soestu, Dortmundu, Cachu a Frankfurtu nad Mohanem, nikoliv ale Kolína, na jihu Freiburgu i. Br., Norimberka a Vídně.

Obyvatelstvo- pojem "mýan", patriciát ě meliorát, spoluobytelé, píde

V 11. st. sestávalo obyvatelstvo německých měst ze zlechy (zvláště na jihu), nižší zlechy a ministeriálů, svobodných obchodníků a řemeslníků jakož i podaných církevních institucí, nově přichozích z venkovských sociálních vazeb. Přístup do městské komunity nebyl možný bez získání půdy v raném městě (*Grund und Boden*), a to dědičně, za podmínky placení areální (parcelní) daně (Gent 941, Pasov 976, Kolín 980). Již zde začíná platit výrok "městský vzduch přináší svobodu" (*Stadtluft macht frei*), aniž by ovšem přinášel vzestup mezi zlechtu. Podmínkou skutečné svobody bylo disponování alodem, tedy nepoplatnou půdou, a to především na venkově. Městská držba, hereditas, vyjadřuje rozdíl od venkovského vlastnictví zemědělské půdy pouze drůbu stavební parcely, z níž se pak rozvíjí nezemědělská činnost majitele.

Ve 12. stol. se nejdivěji z vyšší vrstvy meliores začínají vynořovat konkrétní, pouze podle osobních jmen rozlišované měšťané, postupně se připojuje jméno otce, obě a matky, první se začíná měnit ve jméno rodové. V Německu po r. 1130 se začínají měšťané označovat po svém bydlišti v rámci města (např. *inter Latinos*). Rodová jména se začínají odvozovat od názvů míst původu v případě vzdálenějších, někdy to znamenalo drůbu půdy v některé lokalitě blízkého okolí. Označení podle povolání se užívala zejména ve vrstvě *meliores* (*mercator* - obchodník, *advocatus* - rychtář, *comes* - hrab, *monetarius* - mincmistr, *thelonearius* - celník), nejde však jezytí o rodinná jména. Často se objevují jména podle tělesných vlastností; v německé listině z r. 1104 se takto označuje 8 svdků; mezi kolínskými maiores se mezi 1140. 1150 objevuje Magnus, Hoger, Niger, Parvus, Longus, Niger, Albus, ve Vídni k r. 1178 jakýsi Kurzhals. Setkáme se i s označením podle duševních vlastností. V třetina meliores byla nepochybně obchodníky; Lambert z Hersfeldu hovoří pro Kolín o 500 lenech obchodnictva, náležejících mezi *primores*.

Otázka úlohy ministeriálů při tvorbě meliores. V Kolíně se zdá, že začlenění nebyli, nebo bojovali na straně vrchnosti. Nicméně jednotlivé rodiny ministeriálského původu doložit lze. Obdobně lze původ *meliores* především z obchodníků doložit i u dalších měst kolínského okruhu (Andernach). Ve Freiburgu hráli obchodníci dle privilegia z r. 1120 rozhodující roli; ministeriálové zakladatelského vévodského rodu Zähring byli vyloučeni z okruhu města (sídlili na úpatí městského kopce), pokud

nebyli jednotlivě přijati městskou obcí. Z rad ministeriál se však rekrutovali zempanští úředníci, městští rychtáři, celníci, mincmistři; postupně však splynuli s městem (příklad Lübecku). V německé zemi lze ve 12. st. dosvědčit 10 rodů *meliores*, vzichnili náleželi k obchodníkům; vedoucí úlohu ministeriál nelze prokázat. Obdobně tomu snad bylo i ve Vídni a ve velkých středněmeckých obchodních městech (Magdeburg, Erfurt). V nich kterých případech se objevují smíšené seznamy ministeriál a měšťanů (Erfurt); v hornickém Goslaru se uvádí 1154 obchodníci, ale jiné rody svobodných zlehtic i ministeriál nenáleželi k měšťanstvu a sdružili se do svazů zvaných *silvani* i *montani*.

Vážnou úlohu hráli ministeriálové v Mohuči, Wormsu, Strassburgu a Zürichu. Například ve Wormsu tvořili vedle *cives meliores* horní vrstvu, objevují se souborně ve středních listinách; v r. 1190 byli poprvé uvedeni společně a ve 13. stol. byli ministeriálové začleněni do radního zřízení.

Pojem měšťan vrcholného středověku je jasně definovaný pojem. Měšťan byl ten obyvatel města, který se účastnil společné písařiny obce písemně rady, kdo naplňoval podmínky městského práva. Základem bylo vlastnictví domovní parcely. Nicméně i další obyvatelé města byli v různých formách začleněni, zejména na severu Německa. Koncem středověku přestala být i v jihovýchodněmeckých městech držba domu podmínkou. Každopádně musel mít měšťan samostatnou domácnost, tj. vlastní ohniště. V Norimberku vytvořila r. 1382 městská rada tři kategorie městského práva. Být měšťanem znamenalo trpět s městem, podléhat zdanění, povinnost podléhat se městským normám, brannou povinností apod. Kategorie podruh (obyvatel, spoluobyvatel aj.) byla v jednotlivých městech v různých postaveních; v zásadě byla nepřipravená, ale do jisté míry byla do příslušné obce začleněna; povinnost platit daně, účastnit se státní služby. Další kategorií městských obyvatel tvořili tzv. *Pfahlbürger* - měšťané, kteří sice vstupovali k městu do postavení podobného měšťanovi, bydleli ale na venkově, a to příslušníci nesvobodných, ale lépe situovaných vrstev poddanských vesnic i městeček. *Ausbürger* - zlehtici, kteří získali městské právo. Dále šli ve městech duchovní, jejichž postavení v městském právu se velmi změnilo, obvykle mohli městské právo získat. Tlak měst omezit církevní imunity a uložit na ně městské povinnosti. Židé - příslušníci královské komory, stáli pod ochranou krále a jeho zvláštních zákonů. Před pol. 14. stol. docházelo k přijímání židů do rámce městského práva v rámci měst, a to na volební právo. Snaha měst židy zdanit. Židé měli vlastní samosprávu, volili rabína. Velikost židovských obcí se často mění; norimberská měla 1338 212 poplatníků, tedy max. 1000 lidí; nejvíce židovská posílená příslušníkem uprchlíků před pogromy dosáhla 500 - 600 lidí, v rámci měst nebylo více než 10 rodin. V Lübecku i Hamburgu nebyli židé přijímáni. Před 1340 asi 40% německých měst poskytovalo židům přístup.

Hosté - vzichnili ti, kteří ve městě nebydlí ani nejsou v něm kterým z uvedených právních vztahů.

Vývoj samosprávy; meliorát a radní zřízení

Ve 12. stol. ještě neznáme jednotně pojmenované městské orgány. Jejich počátky lze sledovat asi ve 25 městech. Kolegiálním orgánem byli městští kmeti (*Schöffe*, *scabini*), příslušníci (*Geschworene*, *jurati*), jmenovaní (*genannte*, *denominati*), "ty iadvacet", *rectores* apod. Důležitě bylo postavení *meliores*. Na počátku plnili zejména roli předsedících městského soudu, předsedajícího zempanským rychtářem.

V komunálním hnutí kolínském se spojily vrstvy, zejména obchodnické vrstvy z různých částí města do svazku *meliores*, bohatých, kteří vytvořili gildu a do ní postavili výbor. Nicméně po uznání obce arcibiskupem nebyli *meliores* do správy připuštěni; shromáždění měšťanů řídili 2 rektory. Byli sice voleni, resp. navrženi měšťanstvem, dosazeni však arcibiskupským purkrabím a měšťáckým fojtem, byli tedy především zástupci vrchnosti. Další orgán, kmeti, byli zřejmě ještě 1258 dosazováni arcibiskupem. Zcela nezávislí na něm byli ale tzv. *magistratus urbis*, dosazováni tzv. *Richerzeche*, tj. cechem bohatých, kteří pocházel z oněch *meliores* z r. 1106. Již v 1. pol. 12. stol. strhli na sebe moc měšťáckou; jejich dva představení se již mezi 1179 - 1182 zvali *magistri civium*. Kolegium kmetů bylo omezeno na soudnictví, z rektora se stali noví soudci. Cech bohatých ovládal i shromáždění měšťanů.

Ve většině biskupských měst západu lze prokázat jednak sbor kmetů, jednak svazek *meliores* Toul, Speyer, Metz, Trevír, Worms, Würzburg, Basel.

Rýnsko-vestfálská města rovněž vycházejí ze vzoru Kolína, zvl. Soest, pak Minden, Osnabrück, Paderborn, Cáchy (Aachen). Též ve městech sasko-durynského okruhu se brzy vyvinul sbor kmetů. Již Thietmar merseburský hovoří o *optimi civitatis* v Magdeburgu a tento okruh se objevuje i v pramenech 12. st. Správa města leží v jejich rukou. Od konce 12. stol. je voleno měšťanstvo. V jihovýchodních oblastech Německa máme méně raných informací. V německé literatuře se uvádí již mezi 1070. 1095 dva "*senatores sublimes genere*", zástupci obchodnické gildy. Měšťácké úřady ve 12. stol. měly být vybrány obcí z kruhu nejvyšší vrstvy volených denominátů. I *Hansgraf* (dozorce nad trhem) byl od konce 12. stol. zástupcem obce. V Pasově, stále podléhajícím biskupovi, existovali *meliores* a sbor 20 denominátů, dosazovaných rychtářem. Ve Vídni řídili obec *meliores*; zeměpán jmenoval z jejich okruhu 100 *fideliore*s a *prudentiore*s k rozhodování v soukromých záležitostech. Správa trhu a města ležela v rukou 24 *prudentiore*s, nezávislých od zeměpanského rychtáře. V německých městech se začínají brzy objevovat také přísedy, tzv. *jurati*; zpočátku se tak nazývají *vzichni* měšťané. Ojedinelé již ve 12. stol. se tak nazývá noví sbor měšťanů, který spravuje město.

Pojem *patriciát* v novém slova smyslu tak historická literatura označuje uzavřenou radní vrstvu s politickou mocí, někdy se užívá pro horní vrstvy měšťanů obecně, ale nyní se spíše pro takto široké pojetí prosazuje termín *meliorát*.

Rada - nový stupeň měšťácké samosprávy, její legitimita není odvozena od zeměpána, nýbrž od měšťácké komunity.

Počátky skutečné měšťácké *rady* (konsulátu) spadají na řínském území na přelomu 12. /13. stol. nejdříve je rada doložena v Utrechtu (1196), Lübecku (1201), Erfurtu (kolem 1212), Soestu (1213) a Kolíně (1213). Dolnoněmecký region je v rozvoji radního zřízení v ústřední hornoněmeckému v předstihu, v hornoněmeckých městech se rozvíjí až po smrti Friedricha II, tedy před pol. 13. stol., rozmach hlavně v době interregna. Obdobně je tomu i co se týká purkmistra, který se v dolnoněmeckých městech objevuje již ve 2. - 3. desetiletí 13. st., z hornoněmeckých měst se do doby nástupu Rudolfa Habsburského setkáme s purkmistrem jen v německé literatuře; v německých městech se objevuje až ve 14. st. Počet radních kolísá; navíc se v některých městech vytváří ještě tzv. velká rada z ústředního okruhu bohatých měšťanů.

Forma dosazování radních se pohybovala mezi čistou kooptací na doživotí a každoroční volbou měšťáckou obcí, přičemž znovuzvolení bylo často možné, někdy pouze určitě přetržce.

Ve městech s dlouhým vývojem, od raného středověku se rada postupně prosazovala proti různým starším samosprávným orgánům (přísevným, kmetům,

gildám aj.). V novějších městech, zejména lübeckého okruhu stála rada nezprostředkovaná proti obci, brzy byl vyvozen i fojt jako mocenský faktor. Členství v radě bylo estné, proto mohli tuto funkci zastávat jen bohatí lidé. Vznik radního zřízení znamenal důležitý impuls pro rozvoj městské kanceláře s městským písařem v čele.

Obchodní a výrobní organizace – Gildy, cechy, hansa

Principem ustavení společnosti (Genossenschaft) je svobodné sjednocení; to si vytváří okruh vlastního autonomního práva. Sociální život uvnitř takového společenstva spočívá na sociální blízkosti a důvěře, zakládá povinnosti a funkce, které povodně byly plněny na příbuzenském základě. Společné rituály. Patří sem jak gildy obchodníků a řemeslníků, tak i spolky tovaryšů, střeškové gildy, spolky chudých a ošetráků, nemocných leprou, mrzáků i písluzníků neestných povolání; dále pak duchovní bratrstva spojující laiky a kněží, obstarávající oltáře, scházející se ke společné bohoslužbě, podporující chudé a náboženské poutě.

Obchodní gildy jsou zachytitelné od 11. stol. Mladší typ gild se vyskytuje hlavně v severním Německu, vzácněji ve středním a jižním Německu. Lze odlišit jednak cestovní společenstva dálkových obchodníků odvozená z hans, jednak monopolní společenstva obchodníků, zejména postřihů, tedy velkoobchodníků, snažících se takto udržet převahu nad tkalci. Patří sem i mincovní společenstva s monopolem výměny peněz a obchodu s drahými kovy. Pozice těchto společenstev slábne ve 14. St. Zvláštní postavení kolínského *Richerzeche*, sdružení bohatých patricij vládnoucích městu.

Cechy

Cechy byly organizacemi řemeslníků, obvykle jedné specializace; zrodily se ve 12. stol. a rozšířily se ve století 13. Tři teorie vzniku cechů. První vychází z tzv. teorie dvorského práva a odvozuje vznik cechů ze svazků nesvobodných řemeslníků na dvorcích raného středověku. Druhá je teorie úřední kontroly trhu – podnět mohl dát zeměpán ze správních důvodů. Konečně třetí teorie vidí cechy od počátku jako spolky svobodných řemeslníků, vzniklé vlastní iniciativou. Jedny z nejlepších dokladů pro vznik cechů poskytuje Basilej z let 1226. 1271. Zde cechy vznikají jako svobodné spolky řemeslníků, píše biskup jim propíše právní sílu, zpočátku dosazuje i cechovního mistra. Je možné i členství ve dvou cezech, tedy vykonávání i druhého řemesla. Je třeba odlišit cechy jednoho povolání od velkých cechů, které zastávají více druhů činností.

Hansa

Hanzovní společenstvo vyrostlo ve 12. stol. jako obchodnická hanza ze dvou společenstev na V a Z severní Evropy a spojovala dva odlišné ekonomické a obchodní oblasti. První byl spolek obchodníků v prostoru Baltského moře, kteří měli své organizační centrum ve Visby, druhý spolek představovala kolínská hansa s centry v Kolíně a Trevíru; obchodníci náležela oběma společenstvím nebo s nimi měla kontakty. Ze spolku obchodníků se stala kolem r. 1280 hansa měst; měla svůj sněm, který fungoval od 1356 do 1669. Byla to konfederace, jediný společný orgán představoval sněm delegátů.

Vedle hansovních sním se konaly jezt snímky t etin: lübecko-saské (úst edí Lübeck), westfálsko-pruské s rýnskými m sty (st edisko Dortmund, pozd ji Kolín) a gotlandsko-livonské (centrum Riga).

M stská založení a povýšení v německých zemích ve 12. stol.

T íd ní německých m st podle pom ru k zem pánské moci

ízká, resp. královská m sta . poddaná panovníkovi
Svobodná m sta . m sta, která se pov tzin vymanila ze závislosti na obvykle duchovní vrchnosti, nebyla v z ak p ímo poddaná králi (Regensburg, Strassburg, Worms, Mainz, Köln am Rhein aj.).
Teritoriální m sta . ve zvlátním vztahu k vládci nad teritoriem, sídlí zde d le0ité zemské ú ady.
Poddanská m sta . vlastnictví ni0zích stup vlastník , m la jen omezenou autonomii.

Královská m sta

Poprvé v p ípad Goslaru od doby Jind icha V. (1108). Sporn íjí je vývoj Dortmundu, m stem bezpe n ke konci 12. stol. Duisburg . m l r. 1155 m stské právo. Frankfurt n. Mohanem . civitas p ed 1184, od doby Konráda III snad lze za m sto považovat i Norimberk, zvaný 1163 burgum.

Arcibiskupská m sta

1100 . 1117 Remagen, Andernach . 1171, Soest . nejstarzí sesterské m sto Kolína, patr n í 1. pol. 12. st.; komunita volí rychtá e, kmety a soudní posly. Erfurt - obec kolem 1149; Magdeburg . 1194 získalo m sto od zem pána ú ad zoltyse (rychtá e). Halle . p ed pol. 12. stol. m sto; 1172 známe m stské orgány.

Zähringenská m sta ve Ťvábsku

Epochální význam **Freiburgu**; založení 1120 . první p íklad založení vysokým p ísluzníkem sv tské zlechy, vévodou Bertholdem III. von Zähringen, pod vlivem Kolína n. R. Privilegium se nezachovalo, lze ho odvodit z ady mladších pramen . Do nového založení povolání obchodníci, hlavn z Kolína; stali se v d í vrstvou. Jejich p edstaviteli, jejich0 role stále rostla, byli tzv. *mercatores personati*. Z ízení Freiburgu odvozeno z Kolína. Volba rychtá e a fará e. Vlastní m stské právo p edstavovalo kolínské obchodnické právo. Soudu p edsedal rektor volený "*burgenses*" Freiburg se ale nenazývá *civitas*, chybí také skute né m stské právo. Vym ení parcel 100 x 50 stop, zpoplatn ných jedním zilinkem ro n . Freiburg se jeví jako m sto, které se jezt zcela právn neodd lilo od ottonského *viku*. V pr b hu 12. stol. bylo obchodnické právo nahrazeno m stským. Z okruhu p íse0ných (*conjuratores fori*) se vytvo il 24 lenný sbor. Vzichni p ist hovalci se stávali svobodnými, v etn poddaných, pouze nevolníci m li být vráceni svému pánovi na základ sv dectví 7 p íbuzných osob.

Vévodové z Zähringen založili adu m st podle freiburského vzoru: nejstarzí Villingen, pak Rottweil, Offenburg, Neuenburg, Freiburg im Üchtlande (Fribourg), Bern (v mezidobí 1130. 1191)

Zähringenská založení se stala vzorem založení rodu Kiburg ; m sto Diessenghofen 1178, Winterthur.

Mstská založení Welf

Významem nezaostávají po jiných Welf za zähringy, ba založením Lübecku stáli u rozmachu městské kolonizace na nekdejších slovanských územích.

Nejstarší po jiných Jindřicha Lva představují Mnichov a Landsberg na Lechu v Bavorsku. V Mnichovu platilo právo trhu (trh uv. 1158, právo 1170). Samospráva v rámci obchodnické gildy; vznik obce spadá až do poč. 13. st., Landsberg oproti němu jeztví více.

Zcela jiný postup při založení v severním Německu, kde lze vyzdvihnout Lübeck, Braunschweig, Hagen, Schwerin, Lüneburg a Stade. Chybí originály privilegií. Lübeck, Braunschweig, Hagen, Schwerin - vydáno 1160; pro Lübeck 1188; Stade 1189 apod.

Lübeck. Prvotní lokace - hrabě Adolf II Holztýnský 1143. Jde snad o nejstarší osídlení doložené kolem kostela sv. Petra. Druhá lokace 1159, Jindřich Lev z rodu Welf. Velké komplexy parcel v rukou patriciátu, který patřil k zakladatelské vrstvě. Jindřich Lev chtěl z města vybudovat především obchodní centrum (vztah ke Skandinávii a Rusku). Konsorcium lokátorů, kteří realizovali lokaci. Udělení kolínského práva. Aktivní spoluprást vrcholných obchodníků; majores - sbor o 24 lenech stojící vedle rady a lidu; nezlo jeztví o pravou městskou radu; po áte ní stav městské samosprávy nejasný, každopádně je dosadil Jindřich Lev. Tomu zůstalo také jmenování rychtáře, zatímco měz ané volili faráře. Již od 1161 se jednoznačně hovoří o městském právu. Smírčí soud, vojenská povinnost obrany. Stejně jako v ostatních welfských městech platila svoboda, pokud píš hovelec pobýval ve městě 1 rok. 1160 přeloženo sem biskupství z Oldenburgu. Založení **Hamburku** leníkem Jindřicha Lva Wiradem von Boizenburg 1188; městské privilegium udělil Friedrich I. 1189.

Wettinská založení

Lipsko - založeno 1160; obdrželo v dosti primitivní formě právo Halle a Magdeburgu, následovalo přízivé privilegium týkající se poplatků města. Poprvé mílové právo. Přidpoklad sboru kmetů v ele pro účely výkonu práva, vedle toho sbor přízivních (jurati) v ele soudnictví městský fojt, nižší soudnictví měl v rukou rychtář (iudex, pak zoltýs); soudnictví gild vedl děkan. Existence městzanského smírčího soudu.

řtaufská založení

Friedrich Barbarossa udělil městské právo **Augsburgu** (1152 - 1156), kde ovšem zohlednil privilegované postavení biskupa, další výsady udělil Osnabrücku (1171), Speyeru (1182), Wormsu (1184) a Řeznu (1161. 1185), přístavním městem Brémám (1186), Lübecku (1188) a Hamburgu (1189). Nicméně Barbarossa nebyl příziví rozvoji městských komun, což se přililo jeho názoru na roli státu. Potlačil spřiselenstva v Trevíru a v Mohuři (1161, 1163). Nicméně svému oblíbenému sídli **Hagenau** udělil nejrozsáhlejší privilegium. Městská obec zde byla uznána (consortium civium); rozhodovala o přijetí nových lenů, nicméně nově příchozí poddaní museli platit svým pánům nadále, by jejich dědictví nepřipadlo potomkům. V ele města stáli meliores, osvobození od poplatků. Rychtář byl jmenován císařem,

ale z m z anských kruh . P ísluznost m z an výlu n k m stskému soudu.
Platnost m stského práva.

1165 povýzil Friedrich na m sta **Chemnitz, Zwickau a Altenburg**, 1170 založil Gelnhausen, avšak jen jako trh. Ne všechny m stské znaky vykazují této privilegia pro Cíchy (**Aachen**) z r. 1166; například i hofalci nebyli považováni za cives, klasické obchodní privilegium regulující výrobu trhy, celní osvobození, minci tržní míry apod. Nicméně 1192 vystupuje obec m z an a komunální orgán kmet , krátce nato i m stská peče .

Friedrich Barbarossa považoval m sta zejména za oporu své moci, proto podporoval jejich opevnění. Uady jím podporovaných míst, například lze jmenovat Ulm, Donauwörth, Schwäbisch Hall, nelze jezt o vyvinuté m stské obci v jeho době mluvit.

Jeho nástupci Jindřich VI. se popisuje založení **Breisachu**, m stské obci udílil privilegium vycházející z freiburského vzoru, dále pak **Memmingen**.

Klážterní m sta

Na konci 12. st. lze k m st m adit Hameln, Quedlinburg, Fulda, Hersfeld, Wetzlar

5. Rozmach zakládání m st ve 13. stol.

Podle vzoru Stauff zaali další teritoriální vládcí posilovat svá území zakládáním m st, nyní nejen z hospodářských důvodů, nýbrž také jako mocenské odpory. Mezi prvními zakladateli patří kolínský arcibiskupové (Siegburg, Xanten aj.) Vestfálský biskupové z Münsteru a Paderbornu (m sta Lünen, Bocholt). Z dolnorýnské zlechty zejména vévoda Jindřich v. Geldern (Arnhem 1233); dříve Jindřicha Lva ve vévodství Braunschweig (1200 Göttingen, před 1215 Hannover). **Schauenburgové** v Holštýnsku . založili Kiel 1233; **meklenburská** knížata . 1225 Gadebusch, Malchin, 1226 Güstrow; pomohli vládcí kolem pol. 13. stol. zakládají Stralsund, Kolberg, v Braniborsku třeba uvést Brandenburg (ok. 1200) . založení dynastie **Askánc** , dále. Neubrandenburg (1248), Küstrin (1300). V **arcibiskupství Magdeburg** je vybudován arcibiskupem Wichmannem již 1174 Jüterbog. V saských zemích **Wettin** třeba uvést Dresden a Groitzsch. Pokračovala také úinnost Zähringen na JZ Německa, zejména pak Štauf za Fridricha II. (Nördlingen, Biberach, Heilbronn).

Na jihovýchod třeba vyzdvihnout úinnost **Babenberg** a **Wittelsbach** .

V Bavorsku se m stotvorně projevovali **Wittelsbachové**, mezi lety 1180 . 1250 povýžili na m sta **Kelheim, Straubing, Ingolstadt, Neuburg**, následovaly **Landshut, Mnichov, Landau**.

Rakouské země

Oživení dunajského obchodu v karolinském období. Diederhofenský kapitulář 805 . vedle saských a bavorských míst uváděn Lorch jako pohraniční místo pro obchod s východem, uváděn úředník dozírající na směnu s Avary a Slovy, zákaz vývozu zbraní těchto etnikům. Rafelstetenský celní tarif 904/06 . normy obchodu (Rafelstetten je ves mezi Enns a Asten) v oblasti hrabství hraběte Aribona mezi Enn a Vídeňským lesem; uváděn i se zde i celnice . Linec, Eparsburg = asi Ybbs a

Mautern. Artikel: otroci, dobytek, vosk aj. Krize způsobené útoky Maar na počátku 10. stol.

Centra 10.–11. stol. . Melk a Traismauer (*civitates* 977), Steyr (985. 991), Krems 995 (*orientalis urbs*); Tulln (1014 *civitas*), Neuburg (1042 *urbs*), Hainburg (1050) Imunity duchovních vrchností s panovníkem pro jejich trhy: Salzburg a Brixen (1022/1039), St. Pölten (1058), Wels (1061), Villach 1060. 975 pro jejich trh zlehtici . Lieding 975, pro hrabata z Friesachu 1016; později Neunkirchen 1141, Köflach 1170.

Vlastní počátky městského života se vesměs kládou do období vlády markraběte **Leopolda III.** (1095. 1136).

Rozvojem raně středověkých trhových útvarů i zeměpanských centrech v 11. stol., zejména v povodí Dunaje, bez privilegií: Dolní Rakousko: Ybbs, Krems (1014), 1131 uvedeno tržiště . forum eminentium, St. Pölten (1125), Tulln, Melk, Hainburg, Vídeň (1137); Horní Rakousko . Linz (1140), Steyr (1170) Judenburg, Graz . 1189); 1142 se uvádí velký výrobní trh v Petronellu; 1190 trhy v Enns (Enns) s odvoláním na stav k r. 1164. Vedoucí role německých obchodníků, přítomnost kupců z bavorského a rýnského prostoru (Aachen, Kolín, Maastricht). Dosvědění i o dovoztí obchodníci. Význam Dunaje; celní stanice. První městské privilegium . St. Pölten 1159 od biskupa Konráda.

Od pozdního 12. stol. . formování institucionálních měst. Rost a transformace starých center, plánovití zakládání nových v mezidobí 1190 . 1240. Nová centra v kolonizovaných územích (Laa an der Thaya, Drosendorf, Weitra), v Horním Rakousku Linz, Wels, Enns, ve Štýrsku rozvoj starších center (Judenburg, Graz, Marburg), další ze starších jader v odlesňovaných územích (Fürstenfeld, Hartberg, Friedberg, Voitsberg), nová založení na zelené louce (Knittelfeld). V Korutanech lze vyzdvihnout zakladací činnost Bernharda ze Spanheimu (Klagenfurt, Völkermarkt); v prostoru salcburského arcibiskupství spadá zakladací činnost hlavně do let 1190 - 1250. činnost jednotlivých zemepánů v nejednotných Tyrolích; založení Innsbrucku 1180 hrabaty z Andechsů.

Organizace měšťáků zeměpánů . privilegia Leopolda VI. pro flanderské barvíře a sukna (měšťáci se předpokládá, v listině jen národnost) z r. 1208, luka e a zípa e; 1220 řád salcburského arcibiskupa pro friezské zevce.

Výsadní postavení německých obchodníků vysvětluje ztracené privilegia pro Enns 1190-1191 a výsady pro tyto kupce ve Vídni z r. 1192 (celní osvobození, hostovské výsady v soudnictví). Dle Steinského celního tarifu z 1. čtvrti 13. stol. jim zdatně konkurovali obchodníci z Porýní a Latini z Lotrinska. Omezení významu dálkových kupců zavedením práva skladu ve vídeňském privilegiu z r. 1221.

Počátky městského práva . 1136 se uvádí *ius civile* v Kremsi (svobodné pro jejich právo); nejstarší městské právo uděleno St. Pöltenu 1159; termín *burgensis* označuje nezemědělské obyvatele měst (1158 Friesach, 1159 St. Pölten, 1212 Enns, 1215 Grein).

St. Pölten . 1125 jako forum, výsady pasovského biskupa z r. 1159 považovány za nejstarší městské privilegium v Rakousku; nedochováno v originále; odstranění božího soudu podezřelých, nebo ho zakázal až lateránský koncil r. 1215, nicméně doloženo např. v Ypernu, Huy. Biskup dopřává obyvatelům blíže nespecifikované právo; upřesňuje jejich postavení před říšským soudem (právo využití před soudem); funkce písařských u soudu nahrazuje boží soud . přebírá před soudem i dříve kazníkem řízení. Chybí moderní zpracování, nicméně St. Pöltenští zjevně vystupují jako obec.

Zwettl - výstavba města po r. 1150; privilegium 1200 však jen poskytuje výsady místním obchodníkům období jako privilegium z r. 1192 pro ezenské obchodníky; obyvatelé zvaní *urbani nostri*.

Enns - 1191 kvetoucí obchodní sídliště - ezentí, jako i ulmztí, cázztí a kolínztí obchodníci obdrželi privilegium využívat svobodný výrobní trh v Ensi., kde uváděno sídliště *villa* a přístav *portus*. 1190 "*villa nostra celebris*". Městské právo listinou z r. 1212 kodifikovalo starší stav. Původním trestním právním ustanovením (příklad - za nadávku *Hurensohn* se platilo 60 feniků, za osouzení *Hundesohn* jen 24). Dále právo poslední v le, městský mír; o přijímání nových městů rozhodoval vévoda, do té doby mělo přechodní právo poskytovat ochranu městu. Obchodní a tržní věci mělo řídit 6 vévodou dosazených "moudrých mužů"; zástupce vévody byl rychtář, který ale dovnitř města neměl zasahovat. Městský, který disponoval výzbrojí, nemusel se mimo obranu města účastnit války.

Na která ustanovení přešla do vídeňského privilegia, na která zase najdeme již ve výsadách pro ezenské obchodníky z r. 1192. Půjde o r. 1242. Městské jako svobodci na listinách 1222, 1223, mezi nimi několik měšťanů. Dle listiny z r. 1270 bydleli ve městě též ministeriálové (zlechta nesvobodného, služebného pánů).

Rozvoj **Vídně** začala až usazením vévody Jindřicha I. Jasomirgotta; existenci rozvíjejícího se sídliště naznačuje již zpráva 1137 - uveden kostel sv. Petra jako farní, lokalita označena jako *civitas*, ovšem jezt nikoliv v smyslu právního města. Sv. ět pán založen asi před 1147. Jindřich se zde usadil po r. 1152; založil zde hrad a skotský klášter. Význam vlády Leopolda VI; 1221 privilegium, obsahující jen trestní právní ustanovení, právo skladu - namířené proti dominanci ezenských a dalších, zejména zvábských a pasovských obchodníků, kterým se nedovoluje pokračovat dále do Uher; základní údaje o samosprávě, zejména tržní, kterou představovalo 24 "moudrých" nepodřízených rychtářů; k nim jezt zřízen grémium 100 dalších mužů z jednotlivých ulic doplněno privilegiem Friedricha II. z r. 1237, poskytujícího mj. Vídeňanům vliv na obsazení rychtářů; 1238 privilegium pro židy; 1231 vystavují Vídeňané svoji první listinu. Již po nástupu 13. stol. se podařilo propachtovat Vídeňanům rychtářský úřad. 1244 další privilegium, bránící mj. dovozu uherských vín, ochrana cizím obchodníkům před ucházejícím za obchodem do Vídně. Zde již uvedeni radní - *denominati, consules civitatis*. Podrobná městská práva v privilegii Albrechta I. 1296.

Úloha ministeriálů ve formování města se zdá být dosti nízká, a se z nich zčásti rekrutovali zejména v nejstarší fázi babenberských úředníků; strukturálně však na formování obce neměli vliv. Ve 13. stol. postupují tzv. zlechtitelé městské, kteří měli vazby na babenberský dvůr, v nově se obchodu a správě venkovských statků a v podstatě spoluvytvářeli patricijskou vrstvu města. Podstatná vztahová úloha přisluzela obchodníkům. Již 1166 skupina vídeňských kupců zakoupila dvůr u Neunkirchenu a r. 1200 se uvádí jeden Vídeňan v Benátkách. Rozsáhlé obchodní kontakty: ve vídeňském městním ustanovení před 1221 se na západ uvádějí Ypern, Tournai, Huy, Löwen, Maastricht, Metz, Čáchy, Švábsko, Březno, Pasov, Salzburg, na jihu Benátky, Kraňsko a Graz, na východě Uhry a na severu Čechy.

Pozn. - Románi v celních ustanoveních, předpokládá se, že pocházeli z oblasti Met (mecenenses v ustanoveních vídeňského města).

Zásadní význam privilegií pro Enns a Vídeň při formování brněnských privilegií z r. 1243

Wiener Neustadt - založeno 1194 Leopoldem VI, výsady asi mezi 1221. 1230, jednoznačně 1237. 1239.

Salzburg - 996 celní a tróní privilegium pro arcibiskupa; existence m stské obce vyvoditelná snad z listiny z r. 1249; jednozna n m stský charakter vysvítá z ud lení m stského práva r. 1287 (m stský mír, trestn právní ustanovení).

Ve 13. stol. se stávají m sty malá tróní sídlizt u pohrani ních hrad . Eggenburg, Waidhofen an der Ybbs u. an der Thaya; zakládání nových m st . Laa and der Thaya, Bruck an der Leitha, obdélná nám stí. Prostorový r st . St. Pölten, Hainburg, Krems.

Od 2. pol. 13. stol. . zakládací innost zlechtických vrchností: Retz zal. mezi 1278 a 1305 hrab tem Bertholdem v. Rabenswalde; dalzí p íklady Dürnstein (doklad 1347, Kuenringové), Feldsberg, Gross Enzersdorf, Ebenfurth, Maissau, Feldsberg (Valtice), Altensteig, Hardegg, Litschau. M sta zakládali i ministeriálové. Postup urbanizace v 14. stol. (Feldsberg, Ebensfurth).

P emysl Otakar II. . založil asi r. 1268 **Marchegg** . plánován pro 10 000 lidí, dále Loeben (1263 . 1268), Bruck an der Mur, Radkersburg (†týrsko, po 1260). Korutany . zde se prosadil arcibiskup salcburský jako zakladatel Friesachu; v Tyrolsku povýzil vévoda z Merana 1230 na m sto **Innsbruck**

Velikostní kategorie n meckých m st

1. Trpaslí í m sta: pod 200 obyvatel
2. Malá m ste ka: 200. 500 obyv.
3. St ední m ste ka: 500. 000 obyv.
4. Velká m ste ka: 1000. 2000 obyv.
5. Malá st ední m sta: 2000. 5000 obyv.
6. V tzí st ední m sta: 5000. 10000 obyv.
7. Velkom sta: 10. 50 000
8. Sv tová m sta p es 50 000

Kolem 1340 se p edpokládá, že p i po tu asi 7 mil obyv. m st v N mecku inil podíl obyvatel trpaslí ích a neúplných m st asi 4%, m ste ek 56%. st edních a velkých m st 40%. Podíl obyvatel m st v západní Evrop asi 25%

P íklad: Norimberk 1430 podle soupisu obyvatel m l n co p es 20 000 obyvatel. V tzinou se po et obyvatel odvozuje ze soupis m stských daní, které registrují poplatníky, tj. více i mén úpln po et domácností.

Vznik m st na území Polska

Kní0ecí právo p edstavovalo na po átku 13. stol. jio brzdu svobodného rozvoje výroby a obchodu. A0 na nepo etné kupecké kolonie v hlavních centrech, t zící se v tzí mí e svobody, byla naprostá v tzina obyvatelstva hradských center zatí0ena etnými povinnostmi ve prosp ch zem panského aparátu, navíc nevlastnila prop j enou p du, ze které mohla jen odejít bez mo0nosti prodeje. P edpokladem vzniku m st bylo vy len ní ur ité skupiny obyvatel z pravomoci kní0ecího aparátu; p edstupn m k takovému aktu byla tzv. imunita, poskytovaná církevním statk m. Jeden z prvních p íklad , jak se imunita p etvo ila v burgus s vymezenými hranicemi, p edstavuje okrsek pravomoci kastelána wroc@wské kapituly, odd lený od obvodu pravomoci kní0ecího kastelána v Miliczu (1237); v trhových dnech burgu se pravomoc církevního ú edníka rozzí ila i na poddané kní0ecí; to se stalo p edm tem sporu, který r. 1249 skon il kompromisem. Ka0dopádn zlo o útvar, který

sice existoval na polském právu, nicméně se odlišoval od ostatních sídliz existujících v rámci knížecího práva.

První etapy zakládání měst spadají v Polsku do období, kdy se stádovalý polský stát rozpadl na řadu víceméně nezávislých knížectví, takřka iniciátory lokací byli jednotliví představitelé těchto útvarů. Po obnovení polského království na počátku 14. stol. přezla iniciativa nejdříve na Vladislava Lokietka a posléze na jeho nástupce Kazimíra Velikého, kdy byly urbanizovány zejména dosud po této stránce nedostatečně rozvinuté oblasti Velkopolska, Kujavy a Mazovska. Valonská a vlámská kolonizace - doložena hlavně ve Slezsku (Wrocław)

Slezsko

Území s nejranější urbanizací.

1211 . Złotoryja, Wrocław . 1217, 1242; 1217 . Opole, Racibórz; 1221 . Sobótka ; 1223 . Nysa, Ródka; 1253 . Głogów, 1254 . Oleśnica, 1263 . Třín.

Zásadní role knížat v procesu zakládání měst. Oblast magdeburského, v menší míře Lübeckého práva. V závěru 12. stol. se stávalo ze dvou knížectví - slezské s hlavním městem Wrocławí, 2) opolsko-ratiborské. Relativně velká hustota trhů. Intenzivní kolonizace v prvních desetiletích 13. stol. Lokální intenzivnost Jindřicha Bradatého v západní části Slezska. První byla Złotoryja . skupina hostů v osídlených zdejších obcích zláta dostala magdeburské právo. První založení **Wrocławí** se dle archeologických nálezů klade do doby Jindřicha Bradatého v první čtvrti 13. stol. (v části levobřežního města u Nového trhu), druhá proběhla 1241 za Boleslava Rogatky . vznik Starého města s Rynkem; v blízkém okolí sem náleží Ródka 1223. Na jihu . intenzivnost biskupa wrocławského Vavřince a jeho nástupce Tomáše I. a II. . založení Nisy 1223. V knížectví opolsko-ratiborském . intenzivnost knížete Kazimíra opolského v třetí vlna zakládání, týkající se zvláště starých center, kolem pol. 13. stol. . Wrocław 1242, Głogów 1253. Významný impuls k zakládání měst . mongolský vpád.

Lokální privilegia . umožňují vlastní soudnictví, daňové úlevy (2 - 20 let), vybavení obcí polnostmi i celými vesnicemi; svobodný trh. Jde o svého druhu *imunitu*. Úloha rychtářů, stojících v čele soudu složeného z pánů.

První doklad městské rady 1261 z Wrocławí, v Krakově 1270, v Kaliszi 1283.

Velkopolsko

1231 . Ródka, 1239 - Gniezno (privilegium Vladislava Odonice ztraceno, lokátor jistý Ondřej), 1243 . Powidze (Boleslav Pobožný), 1248 (Niemcze 1248) Ladek (1250), Kostrzyn (1251) 1253 . Poznań , 1253 . 1260 Kalisz. K r. 1320 se uvádí 76 měst, tedy průměrně 1 město na 733 km², k r. 1386 jde již o 130 měst. Rozložení měst však bylo značně nerovnoměrné; nejvíce měst do r. 1320 najdeme v oblasti poznańsko-kalizské, druhé místo zaujímá knížectví sieradzko-leczycké a nejméně měst bylo založeno na Kujavách. Z velkých měst jedině Bydgosz byla lokována Vladislavem Lokýtkem, ostatní byla založena v období ústředního systému.

Lokace Vladislava Lokýtky (1306. 1333) ve Velkopolsku, zemi chelmsko-sieradzské a kujavské:

První bylo lokováno Skrzynno 1308); Největší rozmach nastal po r. 1315. Bezpečně bylo založeno 12 měst (mj. Tarnów, Lublin, Skrzynno) aj.). Dalších 7 vzniklo buď v pozdním období jeho vlády, nebo v počátcích vlády Kazimíra Velikého.

Poznaň

P edloka ní osady pod hradem na levém b ehú Sv. Martina, Sv. Gotharda, sv. Vojt cha. U sv. Gotharda, který pat il biskupovi, se asi usadili n me tí kolonisté; soudní imunita dána biskupství 1215. Loka ní listina 1253 vydána kní0aty P emyslaw a I. a Boleslaw a Pobo0ného. V ele m l stát kní0etem dosazovaný fojt (advocatus); výro ní trh, osmileté osvobození do daní; soud m l mít pravomoc nad vzemi N mci v kní0ectví.

Soudní p íse0ní v po tu 7. Otázka vzniku rady nejasná, snad ji0 v dob lokace, uvedena 1280 a r. 1288 p ed p íse0nými - vzr st jejího významu na sklonku 13. stol. Purkmistr 1310, radnice ji0 na konci 13. stol.

Malopolsko

1228, 1257 . Kraków, 1244 . Sandomierz, 1250 Zawichost, Lagów (1253), Bochnie (1253).

Zem l czycká a sieradzká

1253 . Lubnice; 1255 . Sieradz

Gda ské Pomo í

1260 - Tczew, 1263 . Gda sk

Krakov.

Loka ní privilegium 1257 mén obsa0né ne0 nap . u Poznan . Lokaci provedli t i slezští N mci, jeden, Jakub, pocházel z Nisy a byl 1254 rychtá em. Druhý, Gedko, byl 1254 byl p íse0ným ve Wroc-avi, t etí, Wolk, se r. 1267 ujal lokace m sta Skaly. Po r. 1257 se objevuje m stská rada.

Mazovsko

1237 . Plock, 1300 . Lowicz, Pultusk, Warszawa

A0 do vlády Kazimíra Velkého se dle Henryka Samsonowicze z hlediska zakládání m st Polsko d lilo na dv oblasti:

1) Slezsko, Velkopolsko, Malopolsko, 2) Mazovsko, zem leczycka, sieradzká, Kujawy, Pomo í . opo0d né regiony.

Zakládání m st Kazimírem Velkým . výrazn se projevuje v Malopolsku , Velkopolsku a Mazovsku.

Pomo í

Gda sk

P edloka ní p ístavní sídlizt od pol. 12. st. V letech 1224 . 1227 vznikla malá obec lübeckých kupc , majících vlastního rychtá e, podle n kterých názor ji0 tehdy, dle

jiných, spíše starších názorů teprve v letech 1261 - 1263 došlo k vysazení města na lübeckém právu. Tato obec existovala v blízkosti Dlouhého trhu, kde byl snad již v 60. letech 13. st. postaven kostel P. Marie. Kostel sv. Mikuláše předán 1226 dominikánům, to by svědčelo pro vysazení města již kolem tohoto data. Po získání Gdaňska řádem německých rytířů 1308 bylo lübecké právo nahrazeno chełmským.

Uherská města

Vedle ekonomického vývoje, který vykazoval v oblasti tendencí k rozvoji svobodného obchodu a směsila společné rysy s ostatními negermánskými územími střední Evropy, je nutno vzpomenout určitých specifických společenského pohybu, který si vynutil dvě významná privilegia. Jde především o Zlatou bulu vydanou králem Ondřejem II. r. 1222 která zaručovala především hostům svobodný život podle vlastních právních zvyklostí. Dva roky nato vydal též panovník velkou výsadu pro sedmihradské Sasy (tzv. *Andreanum*), kteří získali právo korporativního jednání, tj. umožnilo vytvoření samosprávných obcí se svobodnou správou, osvobození od cel pro jejich obchodníky a tržním právem. Jediným zprostředkovatelem mezi králem a těmito hosty byl zvláštní úředník, zvaný soudce nebo hrab (*iudex, comes*), sloužící ovšem jako odvolací instance. Tyto privilegia přecházely dle výsady pro hosty již z prvního desetiletí 13. st. (tak 1201 pro Latiny ze Šaryžského potoka - již zde volba rychtáře) a bylo rozšířeno zejména v oblasti soudní autonomie r. 1238. 1230 byla obdobná výsada vydána Němcům v oblasti Sathmáru ve východních Uhrách. Nicméně již na počátku 12. st. se král Koloman zmocnil Chorvatska včetně dalmatského pobřeží, kde se setkal již s rozvinutými městy. V 1. pol. 12. st. byla vydána privilegia Trogiru a Splitu, která mj. obsahovala svobodnou volbu biskupa, hraběte jako městského soudce, potvrzení práva řídit se tradičními právními zvyklostmi. Předpokládá se, že tyto dokumenty se staly předlohou pro pozdější výsady uherských králem středem. Jiná teorie usuzuje (Kubinyi), že jde o domácí specifikum.

Uherská městská práva, která začala být udělována králem na počátku 13. st., mají svůj původ ve svobodách hostů (Valonů a Němců). K nejdřívejším patila svobodná volba rychtáře a faráře. To bylo již zakotveno v prvním privilegiu pro Székesfehérvár, resp. pro jeho Latiny, potvrzeným r. 1238, snad pocházejícím z 2. pol. 12. stol. Následovalo udělení privilegia Pezti 1244. Po vlně zakládání měst ve 13. st. králem i zlehtou došlo k právnímu rozlišení; jen opevněná a přímo králi podřízená města byla považována za *civitates*. Ostatní privilegovaná sídla se nazývala od 70. let 14. st. *oppidum*, v německých listinách *Markt*. Byly i výjimky. Szeged, jedno z 5 nejvýznamnějších královských měst, neměla hradby, na druhé straně existovala hrazená oppida jako Kösszeg. Pozdějším edovským Verböczyho zákoník uznával jako města jen plnoprávné obyvatele královských měst, obyvatelé ostatních městských útvarů včetně hrazených biskupských měst byli řazeni mezi poddané (*iobagie*). V království bylo asi 30 královských měst a 500-600 oppid, z nichž nejvýše 100 lze považovat za města.

Královská města se řadila na čtyři skupiny 1) sedm svobodných měst (neboli tavernikální města); tyto lokality používaly právo Budy (Buda, Bratislava, Kozice, Szeged 2) Osthom, Székesfehérvár, Segedin, Levoča - spadala pod pravomoc královského úředníka tzv. personála, 3) královská hornická města, 4) města sedmihradských Sasů.

Dominovalo magdeburské právo. K r. 1500 se k svobodným královským městům přidali jen Budín, Pez, Kozice, Bratislava, Bardějov, Žoprov, Trnava, Prezov, o málo mladší zákoník *Tripartitum* písečně jeze Levoče, Székesfehérvár, Trnavu a Ostihom. Po ústřední mecké kolonizaci již za Gézy II. (1141-1161) osídlenci zejména francouzského, střední a dolnorýnské původu. Bratislava, Ostihom, Buda a Pest. zde původně ve 13. st. původně rakousko-hornomoševského původu; patrný vliv vídeňského práva. Relativně silný podíl Latinů, Valonů a Lotringanů a snad i Lombardů z Itálie; došlo od 2. pol. 12. stol., zejména v sídlištních městského typu, ale i na venkov (zvl. Ostihom, Székesfehérvár, Pécs, ale i Záhřeb).

Győr (Ráb)

Celní regulace z r. 1260 hovoří o německých a italských kupcích. Privilegium pro arcibiskupství umožňující zřízení města 1239. Blízko hradu se ustavilo město kapituly, východně odtud královské město.

Buda a Pest

Buda - původně část německých obyvatel z Pesti (po 1247) na hradní vrch v dnešní Budapešti se odehrál snad s mírným zpožděním za původem maarských osídlenců (1243-1247); proces dokončen r. 1255. *Novus Mons Pestiensis*. Kostel Panny Marie, později Matyáze.

Pest. městské privilegium z let 1205-1235 plyne z mladší listiny výsad z r. 1244; vzorem asi nezachované privilegium o pro Székesfehérvár. Navzdory původnímu osídlení částí obyvatel do Budy, se město ve 2. pol. 13. stol. rozrostlo. Farní kostel P. Marie, mendikanti až po 1258, resp. 1288.

Obyvatelstvo bylo smíšené v etn. Slované, Němci dominovali hlavně v Budě, a původně se uvádějí i Slované, Románi však nikoliv.

Budínské právo došlo r. 1244, bylo od 1263 udělováno i dalším městům, vznikl právní okresek. Na rozdíl od jiných uherských měst však Budín nedisponoval svobodnou volbou rychtáře.

Esztergom (Ostihom)

Dv město-arcibiskupské (bezprostředně pod hradem) a královské (zahrnovalo i *vicus latinorum*, 32 ha; kostely sv. Mikuláše a Vavřince). Obyvatelé latinského původu, vedle Valonů i Italové, Lombardové ovládali město ve 13. stol. (po 1255), na konci téhož stol. se více prosazují osídlenci bavorského původu.

Privilegium udělené Béla IV., nicméně díky falešné listině získala dómská kapitula tětinu města s cly, což vedlo ke sporům s městem z anstvem, rozhodnutým až králem Karlem Robertem 1326.

Székesfehérvár

Latinské osídlení uváděno až od 13. stol., původně se ale již ve 12. stol. původně (1272- po 1255 *civium latinorum*); původně sídlili u tržní ve vnitřním městě. Až ve 13. stol. ale uváděno *civitas exterior* na SV od hradu a později i *nova civitas* již hradu. Formální městské privilegium se nezachovalo, pouze odvolávky ve výsadách jiných měst odvolávající se na svobodu šost ze Székesfehérváru. Pozdní kopie privilegia Bély IV. z r. 1237, které se připisuje žt pánovi I., spíše ale pochází od žt pána III. (1165), obsahuje jen osvobození od cel. Místně ané obdrželi nepochybně

svobodnou volbu rychtáře a snad i faráře, právo přijímání dalších
příslušníků. Podle tohoto vzoru: výsady pro Nitru [1248], Győr (Raab;
1271], Sopron (1277), aniž by vznikl právní okruh.

Nepodařilo se ale získat dostatek hospodářských privilegií, místo vývoje zůstala eno
jinými centry.

Pécs

1241 byly okřesky far sv. Bartoloměje a Benedikta ohrazeny hradbou, vzniklo
mezerovité osídlené místo o rozloze 80 ha. 1297 obyvatelé označeni "cives".
K r. 1181 *hospites*. Rozmach od 14. stol., až 1424 je dosvědčen rychtář a
přísežník. 1367 založena univerzita se dvěma fakultami (právnícká a filozofická).

Szeged

Zdejší hosté obdrželi privilegium Stoličního Bielehradu již 1247; ve 14. stol.
rozmach zdejších vinařských a košických trhů; jistě odtud naznačuje usídlení
mendikantů v první třetině 14. stol. (1316, 1318).

Debrecen

Místo vzniklo ze čtyř sousedících osad jako vlastnictví rodiny Debreceni.
Urbanizace až v 1. pol. 14. stol.; 1332 rychtář a přísežník, volitelnost rychtáře až
1361. Po vyměnění vlastníků se stal královským a od Zikmunda obdržel právo
Budína. Významné centrum obchodu s dobytkem; obchodníci uváděni již r.
1299.

Chorvatská a dalmatská města

Samobor . (20 km Z od Záhebu); 1242 privilegium zahrnující svobodnou volbu
faráře a rychtáře.

Vukovar- omezené privilegium 1231 pro Mačary, Němce a Sasy, Slovany

Varaždín . místo v SZ Chorvatsku, obdrželo městská práva již 1209 (volba rychtáře)

Záhřeb Ě 1242 založení města, lokální zástavba dle lena na *insulae*, tj. domovní
bloky. Smíšené obyvatelstvo: Slované, Němci, Mačari, Gallici; r. 1377. 1427
probíhaly volby rady dle proporčního systému.

Dalmácie získána 1205 králem Kolomanem I. Na pobřeží existovala města se
značnou autonomií již v době vlády Byzance. Poté byla severodalmatským městem
(Trogir, Zadar, Ráb, Split) garantována práva, zahrnující uchování právních zvyklostí,
volbu biskupa; volba rychtáře patrně až ve 13. stol. (privilegium Bély III. Trogiru).
Míra autonomie ovšem nebyla stejná, relativně nejvyšší dosáhl Split, nejvyšší Trogir. V
Zadaru vznikla komuna již ve 12. st. s radním zřízením.

Slovensko

Období zakládání právních m st po íná ve druhé t etin 13. stol.; v polovin 14. stol. kon í období vydávání souborných výsad m st m. Ve 13. stol. uva0uje A. Ruttkay na základ písemných pramen 0 53 sídliztích m stského rázu.

Nejstarzí výsady . Trnava 1238, podle vzoru Székesfehérváru: volba rychtá e, kterému je v soudních aj. v cech k ruce 12 p íse0ných, osvobození od mýta; svobodná volba fará e.

Tak ka sou asn vydáno privilegium pro n mecké i uherské hosty v podhradí Tekova; zde sice rychtá s ni0zím soudnictvím, vyn tí ze soudní pravomoci vyzzích soud , nicmén vyzzí soudnictví u hradního 0upana. Nejde o lokaci m sta v pravém slova smyslu, jen p edstupe . 1243 . privilegium pro Spizské Vlachy- op t svobodná volba rychtá e, volná dispozice. Zato Kozice obdr0ely tého0 roku jen ni0zí soudní pravomoc majetkem. 1244 . privilegium pro Krupinu: svobodná volba fará e a rychtá e, vyzzí soudnictví; právo odúmrti. Právo Krupiny ud leno 12 m st m z toho 4 na Slovensku; právní okruh. 1248 obdr0ela Nitra rovn 0 svobodnou volbu rychtá e, vyzzí soudnictví, týdenní trh.

Kolektivní privilegium spizským Sas m ud lené 0t pánem V. na základ starzího privilegia Bély IV. r. 1271: úprava poplatk do královské pokladny, vojenská povinnost (50 ozbrojenc), právo zvolit si soudce (*comitem seu iudicem*), který sám rozhodoval ve sfé e ni0zího soudnictví, ostatní p ípady ezil ve spolupráci se spizským 0upanem na Spizském hrad ; z pokut mu p ípadla 1/3. Privilegium rozzí il v konfirmaci z r. 1312 král Karel Robert, který osvobodil Sasy od povinnosti postavit ozbrojence i ubytovat krále s doprovodem, zvýzil vzak poplatek na ty násobek (1200 h . St íbra). V té dob pat ilo ke spole enství spizských Sas : Levo a jako centrum, Spizský 0tvrtok, Spizské Vlachy, Spizská Nová Ves, Tvaro0né, Poprad, Spizské Podhradie, Strá0e, Ve ká, Matejovce, Ruskinovce, Spizská Sobota, Spizská Belá, Ke0marok, Lubica, Hrabuzice, 0akovce, Iliazovce, Kurimany, Mlynica, a Vrbové, Velký Slavkov, Odorín, Harichovce, Bystrany a Vlkovce a ada vsí. Ke0marok a Levo a se staly svobodnými královskými m sty, ostatní upadly do poddanství r zných subjekt . Nicmén menzí obce, ji0 mimo uvedené dv královská m sta, vytvo ily 24 svaz spizských m st (oppida) a r. 1370 dozlo i k sepsání právního svodu (Zípsler Willkür). Právo Sas se patr n vztahovalo i na obyvatele slovanského p vodu 0ijící v t chto osadách. Od záv ru 13. stol. rychlý rozvoj Kozic, vzr st významu Prezova a Bard jova v rámci zarizských m st; spolu se Sabinovem vznikla ta východ Slovenska tzv. Pentapolis, spole enství p ti královských m st (Kozice, Bardejov, Levo a, Sabinov). Vlastní svaz spizských m st se rozpadl, kdy0 král Zikmund zastavil 13 lokalit z 24 polskému králi. Zbylých 11 m st vytvo ilo na základ starých práv nový svaz. Po r zných peripetiích se stalo on ch 11 m st sou ástí zlechtického panství spizského hradu. V 16. st. v tzina obyvatel t chto obcí plnila b 0né poddanské povinnosti.

Bratislava

M stotvorný proces lze klást ji0 do 1. t etiny 13. stol. (p ítomnost klarisek na míst cistercia ek 1235), m sto zaujalo na Z stran starzí podhradské osídlení. 1280 "obec m z an " (*universitas civium*), 1287 dolo0ena rada, 1291 privilegium Ond eje II. Zde poprvé v Uhrách uvedena i práva 0id . Osvobození od cla. Vyn tí ze soudu palatina. V ele správy rychtá , 12 p íse0ných. Uveden p ístav. I s p edm stími zaujalo m sto asi 70 ha.

Trnava- jádro snad představuje předloka ní osada u kostela sv. Mikuláše ve V ásti m stského jádra; 1211 uvád ěny desátky. 1238 ud ěleno nejstarzí m stské privilegium na Slovensku. Dosavadní výzkumy však dokládají osídlení jen z 13. stol.

Nitra

M sto zaujalo ve 13. stol. prostor východn ě od starzího osídlení a ji0n ě od biskupské osady. Béla IV. prop ěl Nit ě 1248 privilegia královského m sta; nicmén ě Ladislav IV. r. 1288 daroval hrad a m sto nitranskému biskupovi

Ľilina

Právní m sto vzniklo před r. 1312; tehdy ji0 bylo m sto st ediskem odvolacího okruhu v rámci magdeburského práva.

Spizská m sta

KeĽmarok

P vodním jádrem trhov ě sídlizt ě v poloze Starý trh s kostelem sv. Michala; k saskému sídlizti m Ľp ěsluzet kostel sv. Al0b ěty, krom ě toho t ětí osada rovn ě s farním kostelem sv. K í0e. Host ě usazení a0 po 1241; p vodn ě na území premonstrát ě, ale 1269 obdr0eli privilegium umo0 ující urbanizaci. Týdenní trh. Ve 14. stol. právo skladu; konkuren ění boj s Levo 0u.

Levo a

První zmínka 1249 . v listin ě pro Spizskou kapitolu, kde se uvád ě cesta do Levo ě. R. 1274 uvád ěn rychtá ě a snad p ěse0ní; bezpe ěn uvedení r. 1294. P vodn ě sou ást spizských saských osad, ve 14. stol. královské m sto. P edch ědce v poloze Stará Levo a.

Bardejov

Osídlení z 13. stol. západn ě od farního kostela sv. Jiljí se spojuje s cisterciáckou grangií; první výsady pro "hosty" a rychtá ě r. 1320 jednozna ěn dokládají existenci m sta; privilegia dovrzující m stotvorný proces podle vzoru Budína a Kozic obdr0elo m sto r. 1376.

Krupina

Snad vysazená ji0 kolem 1238, privilegium 1244. Magdeburské právo; centrum vlastního právního okruhu, kam mj. pat ěly Martin ě i Prievidza.

KoĽice

P edloka ní sídlizt ě 1230 mimo jádro m sta. P ed r. 1260 vysazeno m sto, vym ěn ěn p dorys. Výsada 1261 kozickým host ěm Samflebovi a Oblovi; zvolený rychtá ě .

Bá ská m sta

Banská Bystrica, Banská Ľtiavnica, Kremnica, Gelnica, Smolník. Pozoruhodné je ud ělení m stského práva Kutné Hory r. 1328 Kremnici.

Banská ůtiavnica

U0 r. 1156 se zdejší území označuje jako *terra bannensium*. Více sídliztních jader; hornické sídliztn s hradem na vrcholu tzv. Glanzenbergu, zv. Staré m sto (13. . 15. stol.) . Vlastní m sto se vyvíjelo v ni0zí, nicmén rovn 0 lenité poloze ji0n ji; dv sídliztní jádra s kostely P. Marie a sv. Mikuláze. P edpokládá se, 0e starzí osada Bana u P. Marie byla pohlcena sídliztn m n meckých host u kostela sv. Mikuláze. Výsady n meckým host m asi u0 1238, zmi ují se v privilegiu pro Banskou Bystrici r. 1255.

Vznik institucionálních m st v eských zemích

Stejn jako ve vzech st edoevropských zemích podobného sociálního modelu, tedy v Polsku a v tzin Uher, vznikla institucionální m sta pé í vládnoucích P emyslovc , nikoliv emancipací obyvatel tradi ních tr0ních sídliz . eská, moravská a slezská m sta se utvá ela za zásadního p isp ní t mito panovníky povolanych osídlenc ze zahrani í, p evá0n z n meckých zemí.

V ad p ípad konstatujeme absenci tzv. zakládacího privilegia; nebyla to priorit. P edpoklad existence m sta . dostate n rozvinuté zem d lské zázemí; klí ová role regionálního trhu.

Otázka tzv. rostlých m st a m st zalo0ených na zeleném drnu. V prvním p ípad právní m sto funk n i topograficky navazuje na p edchozí osídlení. Nejznám jzí p íklady: Praha, Litom ice, Hradec Králové, žatec, Brno, Olomouc, Znojmo.

Ve druhém p ípad dochází k zalo0ení na míst , kde se starzí osídlení nevyskytuje. Zde je t eba odlizit p ípady, kdy starzí centrum le0elo nedaleko (Plze . Starý Plzenec, Jihlava . Stará Jihlava), od situací, kdy se v blízkosti nevyskytlo 0ádné sídliztn zejména st ediskové funkce (Jeví ko, Polí ka). M sta zakládaná na zeleném drnu najdeme nej ast ji v nov kolonizovaných oblastech. Je t eba vzít v úvahu i sídla, která se stávají m stem i m ste kem kratzím i delzím vývojem a0 v pr b hu vrcholného i pozdního st edov ku. V tzinou vzak jde o menzí lokality, m ste ka. Terminologické ozna ení m sta . civitas, jeho obyvatel, m z an . cives. Termín civitas m ní význam z pojmu ozna ujícího hrad s jeho správní oblastí z období p ed 1200 na právní m sto . první p íklad Opava 1224.

Otázka významu termínu *burgus* . dle Kej e nejde jezt o m sto (nap . nemá mít trh), avzak brn nský p íklad k r. 1231 dokazuje, 0e v n kterých p ípadech mohl tento termín ozna ovat rodící se institucionální m sto. Také byl takto nazván Veligrad, dnezní Staré M sto u Uherského Hradizt k r. 1228, klázterní trhová ves sm ující patrn k poddanskému m stu (tento vývoj p eruzilo zalo0ení blízkého Uherského Hradizt).

M sto a m ste ko- nejen velikostní, ale i právní rozdíl; m ste ka mají ni0zí právní vybavení, obvykle pod svrchovaností duchovních i sv tských vrchností (r zný rozsah poddanských povinností); a0 v záv ru vrcholného st edov ku nap . dostávají právo odúmrti.

Periodizace zakládání m st v eských zemích

1. etapa - 1213. 1253
2. etapa 1253. 1306

1. Nejstarší m stská založená v eských zemích do r. 1253

Lze rozlízit t i na sebe nenavazující oblasti: severní Morava, ji0ní Morava a severozápad ech v etn Prahy a Kladrub, na východ ech je výjimkou Hradec Králové.

Bruntál . zal. 1213; p vodní privilegium, zmín né v listin pro Uni ov z r. 1223, se nedochovalo; nevztahovalo se k vlastnímu Bruntálu, ale k Starému Bruntálu severovýchodn pozd jího m sta.

Uni ov . zalo0en asi sou asn s Bruntálem r. 1213, listina z r. 1223 potvrzuje m stské právo, areální a jiné poplatky, ud lení magdeburského práva, d di ná rychta

Hlub ice, dnes v Polsku, zalo0eny asi 1220 (1224 celní komora, 1253 dostává hlub ické právo Horní Benezov).

Opava . doklad 1222 . asi m z an Ekkehard z Opavy, 1224 velké privilegium pro m sto; Opava vznikl asi kolem 1220, rozhodn pozd ji ne0 Bruntál.

Hradec Králové . 1225; **Znojmo** . 1226; **Jemnice** . 1227; **Hodonín** . údajn 1228, spíze 30. léta 13. stol.

Staré M sto Pražské . nejklaší t jzí doklad rostlého m sta u nás, kdy dochází i k p evzetí p dorysné formy z p edloka ního období, proto0e byla z ásti fixována kamennými domy a obývána n meckými "hosty". První doklad o existenci m sta pochází a0 z r. 1234; uvádí se m z an Raynard Niger, ada sv dk v etn rychtá e Sigfrida. Jde ovzem o formulá , nikoliv o listinu; první bezpe né doklady máme a0 z r. 1239. Do jisté míry anomálním jevem je vznik tzv. **Havelského** m sta patrn ve t icátých letech 13. stol. horním podnikatelem a pozd jím mincmistrem Eberhardem; prameny ho uvád jí a0 r. 1265, m lo vlastní právní ád a se Starým M stem se slou ilo a0 r. 1287, p i em0 ob m sta byla asi ji0 od 30. let 13. stol. zahrnuta do spole ného opevn ní.

Litom ice Ě doklad o m st 1235, další 1249; nezda ené zalo0ení na dómském návrzí v polovin 13. stol. Rozzí ení p vodního zalo0ení v pol. 14. stol.

Brno . právním m stem nejpozd ji od 30. let 13. stol., snad ji0 ve 20. letech; 1243 nejúpln jzí privilegium v eských zemích, vázané na práva rakouských m st En0e (Enns) a Vídn .

Most Ě lokace m sta v rámci starší aglomerace Václavem I. v polovin 30. let 13. stol., (doklad 1238 o rychtá i), po pol. 13. stol. rozzí ení m sta ji0ním sm rem.

Ústí nad Labem . poddanským m stem 1249.

patec . 1249 m stem.

Olomouc . první doklady z r. 1243, 1245; pro zalo0ení m sta nutný výkup majetku (snad pozemek u sv. Mo ice?) králem od biskupa r. 1248; m z ané 1249. V ele fojt (rychtá), s ním dle zprávy z r. 1271 7 p íse0ných, jezť ve 13. stol. (1279) dopln ní dalšími zástupci obce; za Václava III. r 1306 se do pop edí dostávají zástupci obce, v podstat ji0 radní. Magdeburské právo, zpo átku odvolací stolicí Uni ov a Bruntál, posléze (1350) pé í markrab te Jana Jind icha p evzala tuto roli sama Olomouc; vrchní stolicí ovzem p edstavovala Vratislav a Magdeburg.

Jihlava . privilegium z r. 1249 je falsem z 3. tvrtiny 13.stol, má vzak asi soudobé jádro; 1249 se uvádí m stský zpítál; další bezpe ný doklad o m st a0 z r. 1257, 1258 se uvádí p íse0ní a m z ané Jihlavy, z r. 1268 známe první právní nau ení vydané rychtá em p íse0nými pro opata v Lubuzi. Lze vzak p ipustit m stský ráz Jihlavy ji0 ve 40. letech 13. stol. Centrum právního okruhu, k n mu0 p ísluzela nap . Kutná Hora i Havlí k v Brod.

Velká Bíteý Ě zmínka o kostele 1240, ji0 p ed 1252 v rukou Bo ka z Pernekkú; intenzívní osídlení kolem nám stí ji0 z 1. pol. 13. stol. snad dovoluje soudit na

probíhající urbanizaci již před 1253, právní vybavení tržního centra bylo však omezeno (1408 odúmr).

Cheb Ě píklad města založeného na území německé říše; jako město doložen snad již 1147 (oppidum), 1203 (civitas) a dále pak 1234 listinou krále Jindřicha VI. Ovládnut německými Vohburky již v 1. pol. 11. stol. Na počátku 13. stol. svobodné říšské město. Ke českému státu přileno za Václava II. (privilegium 1291).

Krnov . před r. 1253, asi 1240. 1253.

Nekrálovská založení

Kynýperk - (Königsberg) 1232, klášterní lokace, nejdříve v poloze Kolová, translace do míst dnešního města.

Kladruby - 1233, klášterní lokace.

Třebíč - místní benediktinský klášter; doklad až z r. 1277, avšak na základ archeologických pramenů, dokládajících poměrně vysokou intenzitu osídlení již v 1. polovině 13. stol., lze připustit existenci města ve třetí čtvrtině 13. století, i když jeho právní vybavení se výrazně zlepzuje až privilegiem Karla IV. z r. 1340.

2. Období 1253 - 1306

Vedle královských měst přibývají založení světských i duchovních vrchností

Královská založení

Uherské Hradiště . před 1256, pravděpodobně 1253; dvojice listin z r. 1257 a 1258.

Uherský Brod - před 1272, pravděpodobně rovněž 1253.

Jevíčko Ě městský ráz doložen nedochovanou listinou z r. 1258

Litovel Ě založení v době Přemysla Otakara II. vyplývá z listiny Václava II. z r. 1287 pro rychtáře Jindřicha, kde se potvrzuje majetek, který Přemysl daroval prvnímu rychtáři Jindřichu Epichovi; 1291 Václav II. potvrdil platnost městského práva.

Petrov Ě lokace kolem 1256, značné problémy s vymezením areálu právního města ve 13. stol.

Podivín Ě první zmínka 1222 o rychtáři, město jednoznačně 1297.

Menší Město Pražské Ě založeno r. 1257

Chrudim Ě městem snad před 1276, bezpečně 1289.

České Budějovice Ě první zmínka o založení Přemyslem Otakarem II. z r. 1265

Vysoké Mýto Ě založení kolem r. 1265.

Louny Ě královské město asi již před 1268, doloženy jako město bezpečně až r. 1295.

Kolín Ě 1261 magdeburské právo

Kouřim Ě 1261 magdeburské právo

Polička Ě 1265 povolen Konrád z Lewendorfu založením města

Písek Ě doklad z r. 1258

Domažlice Ě první zmínka z r. 1265

Pízeň Ě kolem 1295

Beroun Ě založen 1295 Ě listina Václava II. zmiňující "novou lokaci"

Kutná Hora Ě 1276 fará , 1289 uvádí se horní mistr (*magister montium*), 1300 vydal Václav II. horní právo mj. i pro Kutnou Horu; 1308 p íse0ní.

Suýice Ě m stem snad ji0 kolem r. 1257

Ivan ice Ě p ed r. 1288

Zalo0ení olomouckého biskupa Bruna (1245. 1281)

Krom íy -1 207, 1256 tr0ní ves, 1255 . oppidum, 1290 brn nské m stské právo (biskup D t ich); intenzívní osídlení ve 2. pol. 13. stol.

Svitavy Ě vysazeny kolem r. 1256.

Moravská Ostrava Ě kolem 1270.

Mohelnice Ě m sto p ed 1273 (tehdy *civitas*, rychta).

Zakládací akce zlechy z okruhu biskupa Bruna

Osoblaha Ě zakladatel Herbort z Fulztejna za p ímé spoluú asti biskupa Bruna olomouckého 1252.

P íbor Ě Frank z Hückeswagenu p ed záv rem r. 1251.

Zalo0ení jiných nekrálovských vrchnosti

V týnou nedostate né znalosti o právním vybavení

Tiýnov - "*villa forensis*" stejnojmenného kláztera ve 30. letech, urbanizace nejpozd ji ve 2. pol. 13. stol.

Mikulov - 1279 týdenní trh, institucionální m sto v rukou pán z Lichtenztejna na p elomu 13./14. i v 1. polovin 14. stol. (1366 výro ní trh). Zcela nedostate né poznání archeologických pramen . Dle urbá e z r. 1414 m l Mikulov 430 dom a stal se nejv tším poddanským m stem na ji0ní Morav .

Litomyíl Ě 1259 privilegium P emysla Otakara II. pro zdejší premonstrátský klázter, jednozna n indikující existenci m sta.

Havlí k v (N mecký) Brod . hornické m sto zalo0ené pány z Lichtenburka p ed 1261, ji0 1234 dolo0ena horní innost, královský ú edník *urburarius* pov ený správou královského horního regálu.

Na konci p emyslovského období se po et m sta m ste ek v eských zemích odhaduje na 252.

Lucemburské období

Nové M sto Praýské Ě zalo0eno Karlem IV r. 1348.

P íklady nekrálovských m sta m ste ek

Pardubice Ě zalo0eny po r. 1332, Arnoztem z Hostyn , 1340 jako "nova civitas", jezť dlouho potom neopevn né.

Prachatice Ě 1312 jako m sto v rukou Vernerera z Vít jovic.

Liberec Ě m ste ko asi a0 kolem 1352, zlechtické.

Slavkov Ě lokalita ve vlastnictví n meckých rytí , 1288 významné imunitní privilegium, nicmén snad a0 ve 14. stol. stabilizace p dorysu.

Moravské Budjovice ě a0 1368 jako p vodn královské, p ed polovinou 14. stol. ji0 zlechtické m ste ko, avzak pom rn intenzivní osídlení od 1. pol. 13. stol.

Moravský Krumlov ě zlechtické m sto (p. z Lipé) na po átku 14. stol.

Stráynice ě urbanizace zlechtického zalo0ení (páni ze Strá0nice) nejpozd ji ve 14. stol.

Lipník nad Be vou . p ed 1349 . tehdy uveden m z an Pavel, lze po ítat s poddanským m stem v rukou pán z Krava ; 1378 civitas

Polná . jako m sto v rukou Pertolda z Lipé uvedena a0 1346, a první zmínka z r. 1242, kdy zde ji0 byl kostel.

M stské právo a privilegia

M stské právo

P evzato z n meckých vzor a neseno silnou vrstvou n meckých osídlenc , místy dopln ěných i jinými národnostmi (Románi v Brn a v Praze).

Nejstarzí vrstvu p edstavuje magdeburské právo, jeho0 nejstarzí stolicí se stal Uni ov (asi 1213), brzy vzak p evá0ila Olomouc, jejím0 právem byl nadán ji0 r. 1256 P erov, r. 1350 se stala i odvolací stolicí pro m sta magdeburského práva na Morav . Od pol. 13. stol. se za al vytvá et okruh práva hlub ického, je0 pat í do okruhu severon meckých práv. Na ji0ní Morav p evá0il vliv jihon meckých práv, p evá0n se zdroji na území Rakouska (Víde , En0e), právo se zde vzak projevovalo rozšířt n ji ne0 v oblasti magdeburského práva. Hlavní okruhy vytvo ilo Brno a Jihlava, a0 do pol. 13. stol fungoval okruh m nínský (M ín . m ste ko jihovýchodn Brna). Kone n Hodonín p edstavuje p íklad m sta, jeho0 základní výsada vycházela z práva uherského m sta Székesfehérváru díky královn Konstancii, manželce krále P emysla Otakara I., která byla uherského p vodou.

V echách dominovalo magdeburské právo (Litom ice 1308). Cheb se ídil právem norimberským stejn jako n která jiná západo eská m sta (Plze). Právní prost edí Prahy není stále dostate n objasn no, nejde z ejm o norimberské právo v u0zím slova smyslu, ale svébytnou odvozeninu z jihon meckých práv.

Svody m stského práva . na svou dobu je výjime ná právní kniha brn nského písa e Jana z 2. poloviny 50. let 14. stol.

Klí ové je stanovení obvodu platnosti v po átcích m sta . základní význam m lo vymezení okruhem hradeb. Dále se uplat ovalo v okruhu tzv. weichbildu (staro esky vikpilda), tj. v oblasti m sta a k n mu nále0ejících vsí.

D le0itým p edpokladem bylo vyn tí z jurisdikce zem panských, p ípadn vrchnostenských soud (pregnatn pro Brno 1243).

M stská samospráva

P vodn byl hlavním p edstavitelem m stské správy rychtá , jmenovaný panovníkem nebo jeho zástupcem, podkomo ím. Zejména v oblasti m st s magdeburským právem se zachovala ada výsad pro rychtá e, k vybavení d di ných rychet pat il etný majetek (kr my, masné krámy, r zné poplatky apod.). Omezení rychtá ovy pravomoci nastoupilo od 14. stol.; rychty byly ásto vykupovány m stem. Rychtá m l k ruce sbor p íse0ných, které patrn p vodn jmenoval on nebo zástupce panovníka a kte í hráli zásadní roli p i m stském soudu. Brzy se vzak p etvo ili v m stskou radu tvo enou konzeli (nej ást ji 12), která ji0 byla skute n samosprávným orgánem. D le0ité je v tomto ohledu privilegium Václava II. z r. 1292

pro Brno, jímž je umožněna volba p íseŇných neboli konzulů (*iurati seu consules*), rozumí se asi právo navrhnout p edchozí radou. Nov se p edpokládá, Ňe p edtím volila obec zirájí výb r kandidátů na p íseŇné, z nichž panovník vybral 12 konkrétních funkcionářů. Její členové se st ídali v ú adu purkmistra, obvykle po m síci. Novou radu navrhovali členové rady p edcházející, p í emž obnova rady za ú asti královského podkomo řího se provád ěla jednou za rok. Purkmistr se postupn stal hlavním p edstavitelem m stské správy královských m st a rychtář pod ízeným ú edníkem s policejní a nížší soudní pravomocí. V Kutné Ho e stála v ěle m stské správy dvojice zepmistrů. Ve m stech magdeburského práva se vyskytují vedle sebe kmeti, jmenovaní panovníkovým zástupcem, kte í m ěli hlavní roli p í m stském soud ě, a p íseŇní i konzelé, jmenovaní spíže obcí a p í sobící více v záleŇitostech obecní správy a trhu. To je p ípad p edevzím Olomouce; menší moravská m sta z ejm ě m ěla jednotný sbor p íseŇných. Jiná situace byla u poddanských m st a m ste ek, kde rychtář p edstavoval zástupce vrchnosti s rozhodujícím slovem ěsto aŇ hluboko do novov ku. M stská kancelář ě krom listin za ala produkovat m stské knihy, nejstarší vznikla v Praze r. 1280, dochována je kniha z r. 1310, další pochází z Nového BydŇova z r. 1311. Nejstarší m stská pe e se dochovala z Chebu z r. 1242, z Brna 1247, Litom ěic 1251, Menšího M sta PraŇského a Jihlavy z r. 1257, Starého M sta PraŇského z r. 1264 apod.

Volba rychtář e: Hodonín 1228 (1238), Podivín 1297, Znojmo 1307, Brno 1376, *Purkmistr:* 1281 Cheb, 1298 Litom ěice a Znojmo, 1340 Brno, 1336 Jihlava, 1360 Uherské. Hraditz ě, Uherský Brod po 1354?

Odúmr ě (volná dispozice majetkem): Brno 1243, Znojmo 1360, Ivan ěice 1360, Podivín 1360, Uherské Hraditz ě 1372, Mod ěice 1406; Vel. Bítez 1408, Velké Mezi í í 1408, Mor. Bud jovice 1417.

Pr vodní jevy rané urbanizace ěeských zemí

Ekonomická privilegia

Monopolizace trŇních vztahů

Tzv. *mílové právo* - zákaz provozu n které Ňivnosti na 1 míli od vnit ního m sta (m ěno od obvodu hradeb)

První p íklad - 1224 Opava, zákaz provozu kr ěm vyjma v prostoru církevních drŇav; další obdobná ustanovení pro Brno 1243, Uh. Hraditz ě 1258. V dokladu pro Jeví ko 1258, Litovel 1291 se již objevuje krom kr ěm zákaz va ení piva, který postupn v ustanoveních o mílovém právu dominuje (Hodonín 1228 (1238), Znojmo ě a Olomouc 1278, Podivín 1297, Znojmo znovu 1307). Zám ěrem bylo vytvo ěit monopol v prodeji piva, nikoliv zabránit vzniku nezávislé maloobchodní distribuce. Zákazy ěmeslnické a kupecké innosti byly podstatn ěmén ěsté ě. Jeví ko 1258, Most 1278, Uherské Hraditz ě 1378. Nejrozsáhlejší privilegium obdrŇel Most r. 1278, jehoŇ mílové právo zahrnovalo va ení piva, zákaz ěmesla i prodej zboŇí, navíc byli sedláci povinni nabídnout obilí k prodeji ve m st ě. Od 2. pol. 14. stol. se objevují p íkazy k odb ěru ve m st ěleŇicím ve st ědu mílového okruhu, coŇ v n kterých p ípadech vedlo k vytvo ěení uzav ěné trŇní oblasti kolem p ísluzného m sta. Mílové okruhy n kterých m st se p ěkrývaly.

Soub Ňn ě probíhalo posilování trŇní funkce m st, kdy krom ěb Ňných týdenních trhů a denního prodeje usilovala m sta o výro ění trhy. Brno obdrŇelo první p ed 1243,

druhý 1291; 3.1357, 4. 1419; Uherské Hradiště 1. a 2. trh listinami z let 1257. 1258, 3. a 4. 1363; Jihlava před 1325 Ivanovice po 1360, další před r. 1376; Mikulov 1366, Telč 1387. S tím souviselo i právo skladu, tj. povinnost cizích kupců po určité dobu své zboží nabídnout v prodeji v privilegovaném městě (Jihlava 1269, Uherský Brod 1271, Praha 1304). Posílení hospodářské pozic měst anebo sledovalo též osvobození od mýta. Opava 1224, Hodonín 1228 (1238), Uherský Brod 1275; Ivanovice 1288, Brno 1307, Jihlava 1331, Znojmo 1341.

Vznik komunálního města v pramenech hmotné kultury

Z hlediska prostorového vývoje zahrnuje transformační proces raného města v komunální vytýčení předtiskem s tržními a tržními ulicemi v areálu vymezeném opevněním, parcelací; náleží sem i vymezení základní farní sítě a založení mendikantských klášterů v intravilánech. Vlastní městský areál v první fázi zahrne jedno nebo více krystalizačních jader, postupně mohou být přidávány další části, a již z předlokačního období nebo nově vysazená. Přitom se opevněný areál buď stále zvětšuje, nebo nové areály zstanou mimo fortifikační okruh a stanou se předměstími. Z civilizačního hlediska nastupují další jevy, které lze považovat za součást vrcholné středověké urbanizace. změny kultury obývání (funkční členění parcely, vícedílné, předápně podsklepené domy, regulace odpadového hospodářství. fekální jímky, vedení zásobování vodou. studny na jednotlivých městských střížích, veřejné vodovody), dále sem patří vznik specializovaných veřejných budov. tzv. tržnic resp. kupeckých domů, radnic. K projevu prohlubující se urbanizace patří náleží dále ní komunikací, stabilizační a nové zástavby s domy veřejného městského, nahrazování domů ze spalitelných materiálů dřevěnými stavbami aj.

N mecko

V německém prostředí sledována transformace raně středověkých měst v komunální na ad lokality, zejména lze uvést Würzburg, Duisburg, Osnabrück, Paderborn, Münster, Höxter. Corvey, Hildesheim, Braunschweig, Halberstadt, Goslar. Je zde patrná kontinuita urbanizačního procesu

Osnabrück (viz též I. část sylabu)

Kolem 1200 na S straně Marktstraße vznikly podsklepené okapově orientované dřevěné domy rámové (sloupkové) konstrukce na podezdívkách, o světlosti cca 2,4 . 2,5 m, v etně vysunutých sklepních zídích 5 m; zložitelné objekty nahrazující do asně boudy. Tržní ulice se rozšířila na nejméně 8 m již po r. 1000. Vzhledem k pozici starších raně středověkých jam se linie veřejného tržního prostranství posunula kolem 1200 1,5 m na sever. Domy zanikly kolem pol. 13. stol. počátkem. Ve 2. pol. 13. stol. dřevěná představba; domy A,B. podezdívky na maltu; dřevěné asi jen po představení, patro asi hrázděné. Vysunutá sklepy, vzešlé na dřevěném C podsklepeno. Zde mohutná stavba o zdech o síle 1,5 m. Sklepy byly dodatečně představeny 1-2 představení kamí na komory s ohništěm v úrovni podlahy; doloženo jen zpracování kostí; předpoklad jiné ekonomické činnosti. etně dopady, klenuté sklípky. zásobní. Ani písemné prameny nedokládají druhy činností, předpoklad kramářů. Po představení ul. Turmstraße pokračovala dále na Z podsklepenou kamennou stavbou; starší fáze zde nepřipadá v úvahu vzhledem k navázkám z 2. pol. 12. stol. další stavby. na západní straně Turmstraße zjistěna nepodsklepená sloupková stavba a podsklepená kamenná. Další nepodsklepená dřevěná stavba na opačné straně představení vstupu do Sackstraße. Koncem 15. stol. domy a boudy na tržnici zrušeny, výstavba radnice.

Východně od studny ležely úzké, ale hluboké parcely s patrně ztítovo orientovanými domy; asi lze totožnit s domy uvedených r. 1347; západní z těchto parcel byly kolem 1500 opuštěny. Pevné obchodnické domy vrcholně středověkého trhu .
převládají jižní strana. Zde, mezi parcelami Markt 4/5 a Markt 11/12, lze poznat s ztítovo orient. domy v 10. stol. V 1. pol. 11. st. . rozšíření řádku domů až k ulici Domhof směrem k východu v důsledku zasypání luhu potoka Poggenbachu.

Archeologicky je doloženo prodloužení parcel na jih do bývalého luhu. Nakonec byly parcely prodlouženy až k nové hranici mezi tržním sídlištěm a dómským hradem. Na západě byla původní domy prodloužena zjevně až po vyplnění luhu Poggenbachu ve směru Krahn- a Bierstraße ve 2. pol. 12. stol. V zadní části parcel domů Markt 4/5 a 8/9 etné doklady vrcholně středověkého využití prostoru. Mohutné souvrství o mocnosti 2,7 . 3 m na úrovni z doby kolem 1000. Na parc. 5 (8,5 x 47 m) . 2 paralelně stojící sloupové stavby se zákl. trámy, z. 3 m, 1. pol. 11. stol. Další dvě fáze do pol. 12. stol. - sloupkové domy. Na parc. 4 vznikla ve 2. pol. 12. stol. zděná nepodsklepená stavba, mladší než sloupkové stavby na parc. 5. Dle pozůstatků stálo něco podobného (myslí se zděná stavba) asi také na parc. 5. Jde o nejstarší zděné stavby profánní ve městě; ostatně na trhu se 1177 objevuje písemná zpráva o *domus lapidea*. Ve 2. pol. 13. stol. byly obě stavby nahrazeny zděnými budovami o z. 5 m a d. 14 m, stály ještě 1884. 18 m dl. přední d. m, rozšíření o 3 m dlouhý přístup v pozdním středověku.

Na parc. 8 a 9 byly v 11./12. stol. jen sloupové stavby, snad někdy s prahovými trámy; fragmenty dřev. staveb 3. . 4. fáze (dendrodatum 1101/1102). 4.. 5. horizont: sloupová stavba na parcele 8, dendro kolem 1161. Sloupová stavba s prahovými b. evny na parcele 9 stejného horizontu . dendrodatum kolem 1193 nebo kolem 1201. Ve 13. stol. přestavba na sloupkovou stavbu na kamenné podezdívce. Jámy po sloupech starší fáze byly zazděny. Až ve 14. /15. stol. zde vznikly kamenné stavby. Kolem pol. 14. stol. ležely dle příjmového seznamu města jižně Marktstr. 27 s *cellulae* soukeník a postýha . Lze předpokládat, že za samostatné *cellulae* byly považovány i zadní domy na parcelách (16 parcel po redukci o tři). Ve vrcholném středověku chybí zemnice. Všechny objekty dlouhé a úzké. Mezi domy přejezdy o šířce 2,5-3,5 m.

Dosídlení dolní terasy . **okrsky C a D** ve vrcholném středověku. Počátky osídlení na terase D na úpatí Westerbergu . 11. stol., sloupové objekty, jámy. Na terase C . jen několik středověkých vrchol. středověku. 1147 celý komplex označen jako *civitas*. Pravděpodobně na obou terasách vznikla obchodně-emesnická sídliště . To podporuje i existence kaplí . sv. Víta 1150 na brodu přes Hase, sv. Jiří z 12. stol. na lokalitě Jürgensort. V rámci osídlení, v nových obchodně-emesnických sídlištích se nacházela rozptýlená sídla zlechty, dvorců ministeriálů . řechtické dvory . na terase D v pásu od brodu přes Hase až k Dielinger Str., též na obou stranách Hakenstraße a Poggenbachu. Dosavadní doklady . listinné a stavební historické. . nejdou před 1. pol. 13. stol. Archeologicky doložena sloupová stavba z 12. stol. jako předchůdce kamenné z 13. stol. . Dielinger Str. 13. Ve 13.. 15. stol. byly dvory získány bohatými měšťany, plynulá hranice mezi ministeriály a měšťany. etné fundace v obvodu dvorců . Městské dvory zlechty 17./18. stol. . nenasazují na starší, i když zaujímají stejný areál.

S výjimkou nejsevernějšího okrsku mezi Nikolaiort a Jürgenort byla terasa C kolem pol. 12. stol. ještě neosídlena. Postupné osídlování během 2. pol. 12. stol., nejpozději kolem 1200 byl zaplněn zbytek luhu Poggenbachu, vznik Hakenstraße a dalších kolem, i horní Hasestraße. Před r. 1250 se zformovalo **Nové město** jižně Starého

m sta, dosídlení areálu E. Po etné nálezy z pozdního (v nazem pojetí vrcholného) st edov ku a novov ku to dosv d ují.

Cesta k právnímu m stu. Ji0 biskupa Benna I. (1052. 1068 zapo ala a za Benna II. (do 1088) byla dokon ena biskupská residence Ilburg vn m sta. Komunální m sto vzniklo v mezidobí 1150-1250. 1150 m z ané sv d í za zlechtou, svobodnými a ministeriály; v ele m sta stál sice r. 1162 uvád ný ministeriál jako *rector* (funkce p edstavitele správy a rychtá e). Soud 1225 byl sice biskupský, soudil ale podle zvykového m stského práva; potvrzení místního práva Friedrichem I. . zákaz stav ní osnabrückých m z an p ed cizí soudy; p íjemcem ji0 byla m stská obec, a v jejím ele stál ministeriál. 1225 získána polovina soudu; 1231 se objevují radní (*consules*) vedle rychtá e; 1236 jako obec p íse0ných, 1244 radnice (*domus civium*); 1275 dosv d en volený *magister civium*; oslabení pozice biskupského rectora, jeho0 funkce p ejímá rada. Osnabrück m l0ivé spojení po souzi s Lübeckem, vstoupil do Hansy. Od pozdního 13. st. dosv d eny osoby severského p vodu (de Gotlandia). Spojení celého osídleného areálu opevn ním . privilegium 1280. Opevn ní dle dendrodat pilotového roztu kolem 1200, hradba 2 m silná. Mezi 1218 a 1248 . dalzí farní okrsek (Kirchspiel) . sv. Kate ina . ást po 1200 osídlené terasy C aj. rekonstrukce farních okrsk . Samotný kostel mo0ná vznikl jako centrála ji0 d íve, snad kolem 1189, Nové m sto . 1248 jako právnická osoba poprvé. 1306 byla ob m sta slou ena a spole n opevn na.

2. Braunschweig

Areál osídlení na terasách a v luhu eky Okker (p ítok Alleru, ta do Wesery). Vývoj od 9. stol., p vodn agrární sídlizt , na obou b ezích eky. Ve 2. pol. 10. stol. zalo0en hrad, na ostro0n vybíhající z Kohlmarktu; kostel sv. Old icha, h bitov v pol Kohlmarkt; p ed 1065 2 fáze; obchodnické sídlizt kolem 1065 spojeno s hrab tem Ekbertem I. (1038 . 1065) Ekbertem II. (1068 . 1090), rané m sto. 3 sídliztní jádra: agrární sídlizt . v prostoru Kohlmarktu na Z b ehú, hrad, západní terasa (zde Staré M sto) - zde se hledalo od 1954 obchodní sídlizt . Kostel sv. Old icha na Kohlmarktu. V jádru Starého m sta, v ji0ní ásti, nejd íve d ev. v 0, dvoulodní sloupová stavba, dalzí budova a studna, dvorcové uspo ádání; dalzí dvoudílné domy, zpracování barevných kov . V 0 . sídlo fojta. Zni eno po0árem koncem 1100. Radikální zm na zástavby . fáze p ed 1101/1115, d lení velkých parcel . 2. pol. 13. st. Vznik sídlizt v etenovitého tvaru se 4 podélnými a 4 kolmo orientovanými ulicemi, velké parcely s plochami mezi 900 a0 1200 m², výjime n a0 2000m².; zkoumaný areál. St. Jakobi . Turnierstrasse . 2,1 ha. Parcelace se zde s ur itými zm nami udr0ela a0 do 20. stol. Podle saského zrcadla- odstupy 3 stopy mezi m stizti, které mohou nahradit ploty í zdi. Zástavba podél jedné delzí strany parcely. Sledovatelný vývoj parcel- mj. pomocí dom , rohových jímek. Sloupové domy se základovým prahem i bez n j. Ojedin le kamenný zpýchár navazující na okapov orientovaný halový d m (1127), podsklepené objety apod.- do po . 13. stol. Kostely sv. Jakub (posl. tvrtina 11. stol.); sv. Michal (od 1157), sv. Martin (od 1190). Opevn ní valem a p íkopem asi od 1100.

3. pol. 12. století . zal tzv. **Hagen** východn Starého M sta Jind ichem Lvem podél nivy potoka Rennelbergbach; dalzí rozzí ení mezi Altstadtem a jezt p edm stským Neustadtem kolem 1200; data 1177. 1226; **Neustadt** . p ed za len ním 1200 ji0 rozvinuté p edm stské osídlení; t ífázový kostel sv. Ond eje. Odstup ovaná práva m stská obdr0el od 1240. 1245 **Alte Wiek**, jeho0 jádro tvo íla villa brunesguik 1031. Bývalý Z a JZ p edhradní okrsek se p ípojil jako tzv. **Sack**

kolem jako pátý okrsek Weichbild kolem 1300. JV od Altewieku . benediktinské opatství Sv. Jiljí. Kolem 1220 vze společně opevnění vyjma Alte Wiek. Hagen . parcely 15. 22,5 m z. a 38. 45 m hl., na základě holandského prutu (Rute, 3,766 m); na hl. ulicích 6 x 12 prut , období Hildesheim 1196. Dendro 1177. V Hagenu i Neustadtu (po 1200) trojúhelná resp. lichoběžníková struktura rastru, ježt nikoliv formalizované struktury nově osídlených území 13. století. Ve 13. stol. - p tím stí Braunschweig; uvnitř zná hustota osídlení a různě tvarovanými a velikostně odlišnými parcelami, kolem 1200 opevnění. Staré město . ve 2. pol. 12.- 1. pol. 13. stol. stále velké parcely s nesouvislou zástavbou. Rané 13. stol.- první dle odění. Celkem 114 ha. 1231 . consules. Od 1269 společně rada měst Altstadt, Hagen a Neustadt

Na územích, kde radikální změna proběhla ve 13. století, lze rozlišit transformované aglomerace a město založená na zeleném drnu%p i em0 p echod mezi obma vyhraněnými typy je plynulý. "

Lübeck

Město založeno hrabětem Adolfem II. v. Holstein r. 1143 na poloostrově obklopeném ekami Trave a Wakenitz na území Vagrie (slov. etnikum, příslušné k Obodritům). Slovanský předchůdce- Ljubice (Alt Lübeck) asi 6 km severněji p i ece Trave, zde již hradit a obchodní sídliště 8.. 1. pol. 9. stol., obnovení až po pol. 11. stol., rezidence obodritského krále Jindřicha (1093. 1127) sídliště německých obchodníků ve 12. stol. s kostelem na opačném břehu eky než hrad s podhradím. Této na území města . doloženy slovanské nálezy . hradit Buce na severním okraji, 8.- 9. a 2. pol. 11. stol., opuzt no již před založením města. Prvotní lokace . místo nejasné, není doložen archeologicky, dle historiků se snad nacházela v prostoru kostela sv. Petra. Dle Fehringa zlo o sídliště u domu na jihu, které zůstalo mimo nejstarší opevněný areál po 2. lokaci. P řístav p i ece Trave na Z okraji města doložen dendrodaty kolem 1157, východněleží (tvr obchodníků). Poskytl data kolem 1160%a mladší. Nejstarší opevnění, uzavírající plochu cca 900 x 600 m v centrální části městského areálu 1181. V pozdním 12. století . doklad využívaní centrálního tróizt . Město získal Jindřich Lev (konkurovalo jeho Bardowicku) provedl r. 1159 druhou lokaci. 1160 . sem přeloženo biskupství, 1173 . založení domu na jižním okraji. Osídlení p řístavu doloženo kolem 1157 (dendro), okolí mariánského kostela po 1160. Nový okruh opevnění po 1217, r. 1220 byla již posunuta hradba blíže k Trave. Základní struktura komunikací a zástavby vznikla již po r. 1159 (pravoúhlý systém p řizp sobený terénu s centrálním návrším . morénová kupa). P edpokládá se stupňovitá výstavba rastru po tomto datu. P řist hovelectví z Vestfálska. 1181. 1182 připadlo území kapituly a domu pod městské právo. R. 1190 založil údajně hrabě Adolf III. na severu poloostrova svzdorom sto%nejpozději však právně sjednoceno. Formování p dorysu zavrženo do r. 1250 na SZ a JZ poloostrova; části na SV se nazývaly Nova civitas. Církevní stavby: dóm/Sv. Mikuláš 1163, forensis ecclesia = Mariánský kostel [?] 1163, Sv. Petr 1163/70, sv. Jiljí 1227, sv. Jakub 1227. Uvnitř města ježt benediktinský klášter sv. Jana (1175), frantizkáni u Sv. Kateřiny 1225, dominikáni u Maří Magdalény (1229), zpítal sv. Ducha . založen r. 1234. Definitivní zasedlení kolem 1300 po požárech 1251 a 1276. Plocha 113 ha; kolem 1300 asi 1500 parcel, tedy 15 000 lidí; 1399 . 1876 parcel, asi 20 000 lidí. Od konce 12. stol. sestává město centrem okruhu lübeckého práva. Dostalo ho p řes 100 pob e0ních měst: Kiel, Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald, Elbing, Memel, Reval.

Významným znakem města Lübeckého právního okruhu bylo rozhodující postavení rady, lenové volení stávajícími radními; ovládána obchodníky.

1226 se L. stal řízkým městem.

Zakládání města v okolí . první Rostock 1218, Wismar 1228, Stralsund 1234, Greifswald 1248.

Rozsáhlé záchranné výzkum po r. 1948 (G. Fehring, M. Gläser), prozkoumáno asi 1% plochy do r. 1997, tj. 12 000 m².

Einbeck (Niedersachsen)

Městská archeologie od r. 1991

Na počátku . hrabský dvůr, blíže pozdějšího kláštera sv. Alexandra. Kolem 1150 založeno město . dřevěné opevnění svíralo areál 440 x 140 m (6ha); asi 60 volně zastavěných parcel podél hlavních, dodnes existujících komunikací (parcely o z. 20 m). Románský kostel na tróizti. 1202 uveden jako civitas. Rozšíření o 15,6 ha v letech 1230/1240, 1250 opevněn valem a příkopem, 1279 městské právo podle Nového města v Braunschweigu. Kolem 1300 společné zděné opevnění. Ve 14. století již zjistěno dělení parcel. V polovině 13. století bylo zastavěno i území kláštera sv. Alexandra, kde skončil společný eholní oivot, vznikly domy kanovníků , okrsek si ale uchoval zvláštní právní postavení až do 19. století. Výrazné zahusování osídlení v 15. stol., dělení parcel. Odhad 5000. 5500 lidí, 850. 900 domů .

Polsko

Wrocław

První založení **Wrocław** se dle archeologických nálezů klade do doby Jindřicha Bradatého v první čtvrti 13. stol. Tato první lokace proběhla v místě staršího osídlení ve východní části města u Nového trhu, který však jezt nebyl vyměněn), druhá proběhla 1241 za Boleslava Rogatky . vznik Starého města s Rynkem. 3. fáze . 1261 připojili kníata Jindřich III. a jeho bratr Vladislav k městu vnější prstenec sídliz , např. osadu u sv. Mořice, následně vznikl vnější okruh opevnění. Byl také vyměněn Nowy targ. 1263 bylo východně vysazeno jezt tzv. Nové město, které ale nebylo nikdy opevněno.

Gdańsk

Hrad, přehradí včetně přístavního sídliz od pol. 12. stol. V letech 1224. 1227 vznikla malá obec Lübeckých kupců , majících vlastní rychtáře (Staré město), u kostela sv. Mikuláše již staršího hradu a přehradí, teprve v letech 1261. 1263 došlo k vysazení města na Lübeckém právu dále jižním směrem. Tato obec existovala v blízkosti Dlouhého trhu, kde byl snad již v 60. letech 13. stol. postaven kostel P. Marie. Kostel sv. Mikuláše předsán 1226 dominikánům, to by svědčilo pro vysazení prvotního města již kolem tohoto data. 1343 zavedeno chełmské právo. Staré město však obdrželo městské právo až r. 1377. 1343 zavedeno chełmské právo. Po r. 1300 se území města rozšířilo i na sever, kde kolem farního kostela sv. Jana (uveden 1349) vzniklo tzv. Nové Město, na jihu se utvořila předsť, včetně lodních doků (filiální kostel sv. Petra a Pavla kolem r. 1400). Radní zřízení doloženo r. 1378, radnice r. 1380; mariánský kostel vystavěn r. 1343.

Poznań

P edloka ní osady pod hradem na levém b ehú Sv. Martina, Sv. Gotharda, sv. Vojt cha. U sv. Gotharda, který pat il biskupovi, se asi usadili n me tí kolonisté; soudní imunita dána biskupství 1215. Loka ní listina 1253 vydána kní0aty P emyslaw a I. a Boleslaw a Pobo0ného. V ele m l stát kní0etem dosazovaný fojt (advocatus); výro ní trh, osmileté osvobození od daní; soud m l mít pravomoc nad vzemi N mci v kní0ectví.

Soudní p íse0ní v po tu 7. Otázka vzniku rady nejasná, snad ji0 v dob lokace, uvedena 1280 a r. 1288 p ed p íse0nými . vzr st jejího významu na sklonku 13. stol. Purkmistr 1310, radnice ji0 na konci 13. stol.

Uhry

Buda

Buda . p esun ásti n meckých obyvatel z Pesti (po 1247) na hradní vrch v dnešní Budapešti se odehrál snad s mírným zpo0d ním za p íchodem ma arských osídlenc (1243. 1247); proces dokon en r. 1255 . Novus Mons Pestiensis. Kostel Panny Marie, pozd ji Matyáze.

Pest - M stské privilegium z let 1205. 1235 plyne z mladší listiny výsad z r. 1244. Navzdory p esídlení ásti obyvatel do Budy se m sto ve 2. pol. 13. stol. rozr stalo. Farní kostel P. Marie, mendikanti a0 p ed 1258, resp. 1288.

Obyvatelstvo bylo smízené v etn Slovan , N mci dominovali hlavn v Bud , a p edm stí se uvád jí i Slované, Románi vzak nikoliv.

Budínské právo 1244 bylo od 1263 ud lováno i dalším m st m, vznikl právní okrsek. Na rozdíl od jiných uherských m st vzak nedisponovalo m sto svobodnou volbou rychtá e.

eské zem

Praha

Staré M sto Pražské . nejklasi t jzí doklad rostlého m sta u nás, kdy dochází i k p evzetí p dorysné formy z p edloka ního období, proto0e byla z ásti fixována kamennými domy a obývána n meckými "hosty". První doklad o existenci m sta pochází a0 z r. 1234; uvádí se m z an Raynard Niger, ada sv dk v etn rychtá e Sigfrida. Jde ovzem o formulá , nikoliv o listinu; první bezpe né doklady máme a0 z r. 1239. Do jisté míry záhadným jevem je tzv. havelské m sto na JV okraji areálu Starého M sta. Do nedávna pova0ováno za samostatné m sto vysazené patrn ve t icátých letech 13. stol. horním podnikatelem a pozd jím mincmistrem Eberhardem. 1265, m lo mít vlastní právní ád a se Starým M stem se slou it a0 r. 1287. Ovzem p i em0 ji0 v dob zalo0ení, byl areál havelského tr0izt zahrnut do spole ného opevn ní. Velmi pravd podobn zlo jen o urbanizaci dosud nerovnom rn , p evá0n d ev nou zástavbou osídleného prostoru . zmín ný útvar nabyl pravidelného charakteru, z ásti s domy s v 0emi.

Malá Strana zal. 1257 v míst nejstarzího podhradí Pra0ského hradu; údajn odtud byli vyhnání ezté obyvatelé.

1. Nové M sto zal. 1348, osou Ko ský trh (Václavské nám stí), na severu Senný trh; ada díl ích loka ních akcí i skupin m z an celé 14. stol., teprve kolem 1380 v tzi ást zasídlena

Brno

Transformaci prochází zejména sídliztní seskupení, které vzniklo ve 12. století na území dnešního historického jádra. Již v 1. čtvrtině 13. stol., snad po r. 1210 pokračuje osídlení z Rakouska, zakládají především r. 1222 kostel sv. Jakuba v S části pozdějšího města. Není jasné, zda a jak dlouho mohly existovat vedle sebe 2 právně odlišné složky: starší osídlení na jihu kolem kostela sv. Petra s počátky ve 12. století a noví osídlenci zájímaví zejména severní část pozdějšího města (kostely sv. Jakuba a Mikuláše), ovšem možná souasně infiltrující i mezi starší zástavbu na jihu, kterou restrukturalizují. Asi již ve 20. letech 13. stol. však došlo k vyměnění podoby a poměrně rychlému zasídlení. 1231 se patrně již mstský útvar nazývá *burgus*, 1238 *scivitas*. Způsob vzniku odráží 2 hlavní tržní a dva farní obvody, zpočátku dle jen národnostní, od r. 1293 územní (sv. Petra a sv. Jakub). Dvojití listinou Václava I. městu jedinečný soubor výsad: vynětí městem z pravomoci provinciálních úředníků, omezení privilezií zlechty v městském obvodu, určení po tu a pravomoci příslušných; rozsáhlý soubor civilní a trestně právních ustanovení. Další ustanovení podpořila hospodářský rozvoj města. lze uvést svobodný kup a prodej, dle ní v příčné linii, výrobní trh, právo skladu, milové právo na zizování krámem.

Privilegium z r. 1243 se stalo základem tzv. brněnského práva, udělaného později dalším městem (1258 Uherské Hradiště, 1290 Kroměříž), z městech městem a městem lze uvést Jemnici (doklad 1343. 1344), Ivanovice (1303), část již aplikovaného bez zlistování (Znojmo). Privilegium z r. 1292 umožňovalo volit městskou radu, resp. nechalo její dosazení v rukou městem, 1297 obdrželo město také právo dolovat v okruhu 6 mil.

Již před r. 1240 lze předpokládat výstavbu zděné hradby, mendikantské řády (minorité, dominikáni) se ve městě usazují ve 30. letech 13. stol., a to na místech již osídlených. V 1. polovině 13. stol. se začínají rozvíjet především podél hlavních komunikací, vytvářející ve 14. století takřka souvislý prstenec zástavby kolem obvodu vnitřních hradeb. Místo, zvláště na JV navazuje především na starší osídlení z doby před r. 1200.

áslav

Hrádek . osídlení od 10. stol.; město lokováno 1260. Archeologicky prokázán horizont 1. pol. 13. stol. . pod základy města. Hradby v SV linii hradeb, . p. 68. Podél Z fronty náměstí . 4 suterény; až ve 2. pol. 13. stol. došlo k posunu západní linie náměstí, asi 13./14. stol. Starší objekty zasypany, planýrka zvýšila úroveň povrchu. Již r. 1383 je v náměstí doložen blok domů, tzv. žpalíček. Zděné domy z poč. 14. stol., Hrádek jezt stále osídlen. Minorité . první zmínka 1291. Severovýchodní městem - počátky Hradeckého především, osídlení 13./14. stol. Hornické aktivity v okolí.

Chrudim

Město lokováno před 1276 v místě kastelánského hradu. Vyztouhování náměstí, pak vyhloubeno 11 zemnic. S fronta nám. proti dnešní vysunuta 8-10 m, obdobně i na V straně souasná přelí. Jeden objekt obezdán . jde asi o suterén domu. Zemnice umístěné před S frontou respektují stávající parc. hranice, pokud je promítneme do náměstí. Nejasný především vodní farní kostel P. Marie považován za hradní kapli, pro 1. fázi města se uvažuje i o sv. Křtí. Hrad v okolí kostela, údajně kastel . sporné; část především íkopy, také zemnice kolem. žt pánkova ulicí p. 85 . jiná parcelace ne dle dnes . změn ale až v 15. st.. Mladohradištní osídlení pokryto planýrkou, do ní kromě zděné

hradby je zapuštěn i parcelní plot . odlišné vrstvy po stranách. Mohutný poštár a nové vymezení před pol. 14. stol. Sekvence odpadních jímek 14.-15. st., parcelace se ale udržuje. Na Resselov nám. . posun parc. linie na dnešní úroveň .

Most

Dvě etapy lokace města. K 1. fázi (30. léta 13. stol. a pol. 13. stol.) se asi váže zmínka o rychtáři Albertovi z r. z 1238. Archeologický výzkum jednoznačně potvrdil hypotézu o dvou etapách vzniku mosteckého městského jádra. Klíčovým důkazem se stal píškop zachycený v jižním sousedství minoritského kostela. Druhá lokace . brzy po pol. 13. stol. - rozšíření na jižní straně . R. 1278 zavržení lokálního procesu privilegiem Přemysla Otakara II. Stupňovitý vznik odráží dvě hlavní náměstí (celkem jsou tři), jakož i atypická poloha minoritského konventu (zmínka 1273, tradice k r. 1240 i dříve) ve střední části města v blízkosti farního kostela, přivodn na jižním okraji prvotního areálu. Není jasné, zda střední náměstí bylo vytýčeno už při první lokaci; jeho severní strana stabilizována až na konci 13. stol. . ran gotický dům z doby kolem 1300 . . p. 177, z téže doby úpravy náměstí.

5. Litoměřice

Doklad o městě 1235 . založ. na předhradí V od hradu (hrad . dómské návrší s kapitulou z r. 1088), dále 1249. Počátek urbanizace spadá do intervalu let 1219 a 1228. První datum vychází z dokumentu, vydaného papežem Honorem III., který bere pod ochranu *scutum etiam Noui Montis super Albiam* (dvůr na Nové hoře nad Labem), příslužející k majetku tepelského kláštera. Pozdější doklad z r. 1228 se zabývá náhradou za majetek, který témuž klášteru v Litoměřicích panovník zabral. R. 1257 jsou doloženy hradby, od r. 1234 sledujeme majetkový přírůstek města na venkov.

Prvotní městské jádro se soustředilo na plochu zhruba 6 až 7 ha a jeho centrem se již zřejmě stalo náměstí o rozloze 2 ha. Rozšíření městského jádra na definitivní rozsah však spadalo k polovině 14. stol. Ještě ve 13. stol. ovšem proběhl pokus o založení města na Dómském pahorku, asi od r. 1253, a přes panovníkovu podporu ztroskotal v 60. a 70. letech 13. stol. Minorité se mohli usadit u kostela sv. Jakuba r. 1233. Lokace Přemysla Otakara II. na litoměřické Hoře sv. Ět pána byla prokázána archeologickým výzkumem; odkryto 9 suterénů domů, vesměs dřevěných.

Poloha, utváření předorysu české země

Města a mladohradištní centra

Veškeré - často návaznost právních měst na přemyslovská centra Praha, Litoměřice, Žatec, Chrudim, Hradec Králové, Jaroměř; Znojmo, Bílina, Brno, Olomouc. V některých případech město a zaujímá celé starší centrum včetně hradu, jindy jen část předhradí (Olomouc, Praha, Znojmo, Bílina, Brno).

Z významných lokalit vzniká v nevelké vzdálenosti od Starého Plzeňce, Plzeň . Jde však o zvláštní případ, protože starší centrum se ve 13. stol. také vyvíjí směrem k městu. V některých případech město v předhradí vzniklo až velmi opožděně (Bečlav, případně ve větší vzdálenosti, někdy i po přímě v trvání desítek let (Spatihněv . Uherské Hradiště ; Rokytná . Moravský Krumlov, Bítov . Jemnice)

Tzv. rostlá m sta

- 1) za len ní starší struktury . Praha, Staré M sto
- 2) p evrstvení a restrukturalizace ásti, obvykle nejd le0it jzí partie p edloka ního osídlení; v0dy spojeno se zábohem dosud neosídlených ploch /(lomouc, Brno, Znojmo, Hradec Králové)
- 3) vym ení nového sídlizt v t sné blízkosti staršího osídlení, n kdy s okrajovým p ekryvem (Uherské Hradizt , Uherský Brod, Jeví ko, Jihlava, Blansko).
- 4) Lokace v míst druho adého, resp. agrárního osídlení (Moravský Krumlov)
- 5) Translace staršího sídlizt (Uherské Hradizt).

Urbanizace tr0ních sídlizt . v tzinou v m ste ka i malá m sta (Poho elice, Slavkov), p ípadn vesnic v m ste ka (Mod ice, erná Hora na Brn nsku).
Retarda ní procesy - pokles z trhové vsi na pouhou ves (žat any v tém0e regionu).

Jednorázové lokace

Typický pravouhly rastr (eské Bud jovice, Jeví ko, Litovel, Plze , Uherské Hradizt , Uherský Brod). Nejmladší velká lokace . Nové M sto Pra0ské 1348.
Dvoustup ové lokace . translace lokovaných sídlizt po krátké existenci (Vysoké Mýto, ždár n. Sázavou).

Vazba na vodní zdroje

Funkce eky . obchodní cesta, zdroj ryb a u0itkové vody, nezbytná pro n které druhy výrob (ko0eluzi, mlýny; zpracování rud). Velikost eky . jeden z faktor ovliv ujících velikost a význam m st; markantní . Rýn, Dunaj, Labe.
Pra0ský statut proti zne iz ování Vltavy ve 14. stol.

Výb r polohy

Vztah ke zdroj m vody, záplavám, faktor m obranyschopnosti, prostorovým mo0nostem p i maximálním omezení p eká0ek výstavby (plochý terén); snaha udr0et tradi ní regionální vazby, vazba na obchodní cesty. Zvláztní situace . n která hornická m sta, kde se formuje osídlení p ímo v prostoru t 0by, urbanizace je zavrzena n kde jezts odstupem po ukon ení d lní innosti (Kutná Hora).

P dorys

Zásadní rozdíl proti p edloka ní m sídl m . osídlení je soust ed no na vymezeném prostoru (v tzinou fixováno fortifikací, v první fázi p íkopem), základní jednotku p edstavuje m stská parcela, vykazující zejména v období p evládnutí zástavby z nespalitelných matriál relativn vysokou prostorovou stabilitu.

P dorys zahrnuje

- 1) bloky parcel s obytnými a hospodá skými objekty
- 2) izolovan stojící stavby (kostely se h bitovy, tr0nice, m stský hrad)
- 3) ve ejná prostranství ur ená zejména k trhu (tr0izt , nám stí) i ke komunikaci
- 4) fortifikace

P edm stí . obvykle 0ivelný vývoj podíl komunikací. Nový Byd0ov . do vym ení m sta snad ji0 r. 1306 zahrnuta i p edm stí.

Hlavní komunikace . na rozdíl o moderních m st - jsou tranzitní, nikoliv okru0ní

Nelze mechanicky vyvozovat z p dorysu starší sídlizní struktury . to byl charakteristický rys p edarcheologické etapy bádání, kde dominovali urbanisté.

Zm ny - postupná výstavba z menšího jádra i nesouvislého osídlení: Tel , Kutná Hora. Postupné zv tzoání p dorysu, následné lokace (Most, Praha, Wrocaw).

MoOnost lokálních p dorysných zm n (Hradec Králové . Malé nám stí; otázka zástavby ve východní ásti Velkého nám stí v 1. tvrtin 13. stol. Brno . Frantizkánská ulice; Jihlava, Boskovice, Uherský Brod). Není v0dy jasné, zda zlo o zm nu p dorysu, nebo o nerespektování vytý ené osnova, tedy p edevzím komunikací, jednotlivými objekty. Výskyt jam v komunikacích (Brno, Mod ice).

Stavební ád Jihlavy 1270 . snaha odstranit nepovolené stavby, které patrn vybo ovaly z ulí ních ar.

Nedosídlení ásti vymezené plochy v období st edov ku (Uherský Brod, Nové M sto Pra0ské, Marchegg).

Ur ující význam tr0izt . zejména u st edních a malých lokalit, kde podstatná ást, n kdy dokonce v tzina zástavby se soust e uje kolem n ho.

Typy p dorys m stských jader:

1. hledisko celkového tvaru

Pravouhlé, ty úhlé, polygonální, kruhovité, oválné, písmene D, trojúhelníkové, nepravidelné . jde o formální len ní problematického významu.

2. hledisko struktury zástavby

F. Hoffmann - odlizuje ulicovou, návesní, ortogonální, paprs itou, Oeb íkovou
Celkový tvar, podmín ý asto výb rem polohy, ovliv uje i vnit ní strukturu parcelních blok

***T íd ní K. Ku i Ě* hlediska struktury zástavby**

I. Neortogonální

I.1. podmín é jedinou pr b Onou cestou (Frymburk)

Typické protáhlé, v etenovit se rozzi ující tr0izt (Strakonice)

I.2. P dorys vytvo ený na vidlici dvou hlavních cest; asté je trojúhelníkové tr0izt (Velezín, Mod ice).

I.3. Nepravidelné tr0izt na soub hu více cest (Jind ich v Hradec).

I.4. P dorysy a nepravidelným trojúhelníkovým nám stím bez p ímo aré vazby na cesty (Tel)

1.5. M stské celky p ihrazené k opevn ěnému sídlu

1.6. P dorysy p vodn neortogonálního charakteru, druhotn z ásti zm n ý (Deztná)

II.P dorysy ortogonálního charakteru

1.1. Velké obdélné tr0izt jako jediný prostor (Horní Planá)

Drobné městské celky s menším pravidelným tržním a převodně minimálně rozvinutou uliční sítí, v malé míře s ortogonální osnovou (Kazperské Hory)

2.2. Opevněná města. plnohodnotné městské lokace (Prachatice)

Struktura bloků není zcela pravidelná, rozhoduje tvar ohrazené plochy.

2.3. Ortogonální lokace agrárních městek (Dolní Bukovsko)

2.4. Ortogonální lokace opevněných měst (české Budějovice)

K. Kuřava se pokusil podrobněji typologizovat ortogonální založení

Základním rysem jsou ulice vybíhající z náměstí. Existují skupiny měst s jednotlivou střední ulicí (Prachatice), s tranzitní uliční osou, dále netranzitní a tranzitní křivočárské ortogonální kompozice (Vysoké Mýto, Lučkovice).

Přizpůsobování tah cest v průběhu formování podoby.

Vyměňování městských podob

Teorie K. Humperta a M. Schenka. rostlá města z hlediska vytváření podoby neexistují, všechna města byly vyměňována

Náměstí (tržní)

Průměrná velikost plochy je 1 ha (kolem 1,3 ha u vzorku 54 měst, vyskytují se ale i plochy s 4 ha (Nové Město pražské, Václavské nám.). Pravoúhlá, nejčastěji u ortogonálních podob, trojúhelníková, lichoběžníková, vlnitá. Místní nepravidelnosti (Zelný trh v Brně).

Staré - Nové

Vztahem jde o krátkodobá sídliště založená až ve 13. stol.; v menším jde o starší, dlouhodobě existující sídliště (Staré Město pražské, Staré Brno, Starý Plzeňec); povětšinou krátkodobé prvotní lokální pokusy: Starý Žďár, Staré Mýto, Staré Město u Bruntálu, Staré Město u Moravské Třebové.

Nezávislé založení, opuštěná města, translace

Jde o nesourodý soubor sídlišť, která mají některé společné rysy: jde o střední a malá města, resp. městka; jejich trvání v rámci středověku bylo v důsledku omezení, někdy zločinností, jindy jedné generaci. Je třeba odlišit lokality, které zanikly beze stopy od těch, jejichž obyvatelstvo bylo přesunuto na jiné místo, kde často došlo k dalšímu rozvoji. Důvodem přesunu byly různé přírodní, zejména majetkové struktury, potěba koncentrace obyvatelstva za účelem založení nového města. Tyto lokality představují určité srovnání i pro města, která se rozvíjela dále, zvláště střední a menší kategorie. Umožní si učit o zpusobu, jakým se nově založená města rozvíjela. Existence řady zpustlých sídlišť (např. předměstí) později, někdy až v renesanci zastavených.

Zvláštní skupinu představují hornická sídliště, z nichž ovšem ne každé bylo městem (Staré hory u Jihlavy, Treppenhauer u Sachsenburgu v Sasku).

V některých regionech. koncentrace zaniklých malých měst. Weserbergland (Westfálsko), Krušnohoří (Sasko), západní Švýcarsko, Braniborsko.

Nienower

Město založeno mezi léty 1190. 1210 hrabaty z Dasselu před hradem, kde již ve 2. pol. 12. stol. bylo předhradí. Zánik 1270.

Rozsah: 300 x 500 m, vnitřní plocha 12 ha (8 ha?) v opevnění.

Opevnění: dvojitý val s předkopem; komunikace: stopy kol vozů rozteč kol 1,2 a 1,4 m. Zástavba: 3 velikostní typy sklepů, vydaté i vydaté: 1) 5-10m², 2) 10-20m²: ty jen z kamene, 3) 20-25 m²: 2 exempláře, pak jeden 55 m²- výjimka: 7,5-8 x 9-9,5 m. Sklepy povětšinou doprovázeny nadzemními částmi, nepodsklepenými. hrázdné konstrukce, směrem do vnitřní části parcel. Nutnost skladování piva. Domy celkem 8. 10 m z., 20 m do hloubky parcely. Kromě hrázdní i sloupové konstrukce s prahovými břízami. Zpracování železa a barevných kovů. Parcelace: V centru města parcely o z. 20 m (hl. 30-40 m), ale také 9m.

Stoppelberg u Steinheimu ve Weserské vrchovině

Veliká lokalita se 2 branami a hradem, 3,5 ha v opevněném areálu (val a předkop). Vznik nejpozději ve 2. třetině 13. stol., centrum hrabství. Kompaktní zástavba s velkým náměstím. Odhad šířky parcel 10. 15 m. V pozdním 14. stol. město zaniklo. Důvod: zánik hrabství, převod na otců později vymřelou větev rodu, konkurence vztich města v okolí (oblast Paderbornu a Lippe).

Bardowick Ě Dolní Sasko, kolem 800 obchodní centrum se slovanským územím; oslabován založením Lübecku 1158 a Lüneburgu 1200; velké město s 9 kostely a kaplemi, 100 ha, vznik kolem pol. 12. stol. jako město; topografie nejasná, 1189 dobyt a poniženo Jindřichem Lvem, poté ekonomický úpadek navzdory obnově. Dnes řídce zastavěné.

Celle Ě starší město, v období od cca r. 1000 do 1292 3 km od dnešního města; 1249 město. Právo, 1289 radní; kostely; r. 1292 přeloženo na dopravní a strategicky významné místo dnešního města.

Dammstadt Ě založeno v těsné blízkosti Hildesheimu biskupského 1196 opatství sv. Michala, parcelace přesně udána (12 x 40 m), 1232 fara u sv. Mikuláše, rada, trh; 1332 přepádeno městem z Hildesheimu a zničeno; zástavba moderní bez výzkumu
Glanzenberg u Zürichu . 180 x 45 a 110m; je vztěně malá zaniklá město regionu; zapsána kamenná hradba; zjistěno 40 domů, nevidy obytných; založeno asi kolem pol. 13. stol. zničeno z hospodářských důvodů curyšskými a Habsburky 1267.

Rotweil

Starší lokalita uv. 771, asi 800 m JV od pozdějšího města v ohybu Neckaru, v 9. stol. královský dvorec; kontinuální vývoj, 2. pol. 11. stol. vévodové zvězť; ve 12. stol. transformace v město, 35 ha; hustá, ale dle povrchových stop neuspůsobená zástavba; 1160/70 rába mince; zánik po 1198, 1220-1230 vznik nového města.

Höxter Ě **Corvey**: jde o dvě oddělené osady tvořící jednu sídliztní aglomeraci, umístěny na trase nad inundací; předslužné k opatství Corvey (Sv. Ět pána a Víta, založené r. 822 jako říšské opatství; 833 mincovní, celní a tróní právo) a před brodů přes Weseru (**Höxter**). Rozvoj od karolinského období. Samotný areál kláštera byl opevněn, 8 ha.

Höxter . po r. 1146 komunální zřízení; 1150 opevnění. 42 ha.

Corvey Ě jméno odvozeno od opatství Corbie na Somme, odkud přizli mníši do Corvey r. 822, nejstarší klášter v Sasku. 833 obdrželo opatství celní a mincovní privilegium se zvodním, o v regionu chybí trh. Rozvoj od 9. stol., tróní kostel sv. Petra, v karolinské a ottonské době sídlizní aglomerace spolu s Höxterem. Rozvoj po 1100, 15-20 ha, celkově kolem 30 ha (klášter 8ha). Opevnění až ve 12. stol. - p í ný val, který uzav el i klášterní areál, dohromady 55 ha na konci 12. stol., tehdy . komunální z ízení. Dlá0d né ulice, kamenné domy, rada dolo0ena 1255. Nicmén n které ásti na severu a západ opevn ného areálu zpustly již na konci 12. stol. Zpracování kov . 2. pol. 11.- po . 12. stol.- rozší ení osídlení, klášter te obklopen zástavbou. áste ný zánik m sta po zni ení Höxterem ve spojení s biskupem z Paderbornu 1265 . ást obyvatel odešla. Jezt 1348 dosv d en ráz m sta, 1365 jen bývalé m sto, 1400 ves Corvey.

Ullersberg /Wolkenburg (okres Glauchau) Ě hornické m sto s hrádkem, asi opevn né, 2 ha, 1318 jako m sto; existence 1300. 1390; zmínky o masných a chlebných lavicích, zroté ském ú adu apod.

Bleiberg na Treppenhaueru . 2. pol. 13.. 14. stol., hornické m sto; 2 ady zemnic, celkem 22. Opevn ná plocha 12 ha . val, p íkop. Oblast Harzu . sídlizt **Bergdorf** u Goslaru, dále Horhusen (1150 pln vytvo ené m sto, 1225 z ásti pusté), dnes znovu zastav no.

Blankenrode u Paderbornu, nezkoumáno, opevn né hornické m sto, rozloha 18 ha. Zalo0en kolem 1248, po 1298 zmínky o radním z ízení, rychtá i, kostelu, h bitovu, mlýnu hradu apod.; snad redukce již v souvislosti s opevn ním kolem 1298, úpadek po 1321, zánik v bojích 1390.

Freyenstein na hranici Braniborska a Meklenburska, oblast Wittstocku. Zalo0en kolem 1200, plocha 24 ha; nové zalo0ení 1283, redukce na zhruba polovinu. Parcely 10. 12 m široké. Podsklepené domy. Zánik v pr b hu 14. stol.

Wittenberge (Bez. Schwerin): P edloka ní slovanské osídlení; vznik m sta na konci 12. stol.; zm ny vodního re0imu zánik snad 1489 . protokol o p elo0ení m sta. Plocha 1 km od m sta Wittenberge 450 x 250m, opevn né valem; nálezy hlavn z 13. stol.

Alt Köln Ě zalo0en jako Nové m sto p ed 1223 pro H arcibiskupem kolínským; 15 ha; úpadek ve 14. stol., kdy0 se arcibiskupství stáhlo z regionu a ízské opatství v Helmarshausenu upadlo do krize.

Landsberg u Wolfshagenu, Bez. Kassel; zalo0ení hrabat von Schwalenberg-Waldeck, zmínka 1230-1232, zal. asi kolem 1200; 7,7 ha; podél hl. ulice patrn 11 kamenných sklep . Kolem 1200 lze p edpokládat trojuli ní schéma s n kolika p í nými ulicemi. Ě í ka parcel kolem 12 m, hloubka až 30 m. Asi 50 parcel rekonstruovatelných; konkurence **Wolfshagenu** zalo0enému asi r.1231 byla p íliz silná.

Old Sarum u Salisbury (Anglie). Ran st edov ké po átky, anglosaské opevn ní. Po normanském dobytí . urbanizace, výstavba katedrály po 1078, hrad typu motte; 1201 práva pro m sto, 1226 zánik katedrály po odchodu biskupa, demolice po 1331; stagnace, úpadek osídlení až do 15. stol. 1540 záznam, 0e neexistuje jediný stojící

d m. 1220. 1226 postavena nová katedrála v blízkém Salisbury; p i ní vysazeno m sto s tr0izt m a pravoúhlou uli ní sítí.

Translace m st v eském prost edí

Formulá ový text ze sbírky Tobiáze z Bechyn asi z r. 1290, v n m0 se m z ané jednoho eského m sta zavazují své vrchnosti, 0e na její p ání kdykoliv p esunou svá obydlí a celé m sto do jiné polohy.

Z 32 královských m st a 290 lokalit, které je mo0né za adit do kategorie poddanských m st a m ste ek, je asi u 30 mo0né zachytit doklady translace. Písemnými prameny z let 1253 . 1412 je písemn dolo0eno v echách 9 p esun m st. První . p esun tr0ního sídlizt **Provodova** 1253 do místa zvaného Police. Další doklady . **Starý Pelh imov Ě Pelh imov**; po vypálení starzí ran m stské osady - lokace na ploze 16 ha z podn tu biskupa Tobiáze; hovo í se i o opevn ní nového zalo0ení p íkopem a palisádou; lokaci m li realizovat rychtá , dva konzelé a další dva m z ané.

Starý Bydřov Ě Bydřov, translace krátce p ed 1305; Písek - doklad k r. 1308, k p esunu dozlo ji0 dle architektonických památek za P emysla Otakara II.

Nejdetailn jzí doklady . **pro Bezd z a B lou** (Nový Bezd z); translace dolo0ena v privilegiu Hynka Berky z Dubé 1337.

Adjektivum **Starý a Nový** . nemusí v0dy znamenat translaci. N kdy indikuje polohu zlechtického sídla, kde 0il vlastník pozemk , na nich0 nové m sto vzniklo - **eské Bud jovice Ě Staré Bud jovice** byly sídlem é e z Bud jovic, na jeho0 pozemcích nové m sto vzniklo. Jindy pojmem Starý byla ozna ena vesnice, p edch dce m sta. Staré M sto a Nové M sto - asto jde o další etapu lokace, kdy dozlo k rozzí ení p vodního jádra.

D vody p esunu:

P írodní nedostatky . nap . pitná voda; zm na statutu sídlizt ;' staré tr0izt . nové právní m sto; koncentrace osídlení; majetkové pom ry; p esun na lépe hajitelné místo; zalo0ení nového sídlizt m stského typu za sou asného vyn tí z vrchnostenské pravomoci

Moravské p íklady

Veligrad /Kunovice - Uherské Hradizt (Nový Veligrad); ž dár n. Sázavou; Staré M sto . Bruntál; Staré M sto - Moravská T ebová; Stará Jihlava - Jihlava

D ín Ě Mariánská louka

Prvotní m sto vzniklo ji0n nyn jzího historického jádra na tzv. Mariánské louce; pod hradem existence v letech cca 1270 . 2. pol. 14. stol., snad do r. 1375. R. 1388 se uveden kostel P. Marie *sin antiqua civitate* 7 ha osídlené plochy. Zd ná hradba, kostel s h bitovem. Asi lichob 0níkové nám stí, centrální ást . asi 50-60 parcel o zí ce kolem 10 m. Tzv. zemnice le0ely 5 . 10 m od zjizt ných komunikací, jedna zkoumána plozn . Od p elomu 13./14. stol. zm na . objevují se i zd né stavby. D m p i východní stran p edpokládaného nám stí; sklep zíje do komunikace. Stavby na kamenných podezdívkách o síle a0 1m, zahluobené m lce do podlo0í. P i ulici nadzemní povrchová stavba bedn ná, s ohnizt m oblo0eným

kameny. Jeden zd ný klenutý sklep. P i komunikaci té0 dvouprostorová stavba s 1m zapuzt nou ástí lemovanou kamennou plentou, vstupní zíje; rozm ry obou ástí shodn 3,5 x 4 m. Nadzemní prostora na podezdívce. Mo0ná dv podla0í; absence otopného za ízení v p ízemí. asová návaznost na zemnici. Zdá se, 0e nadzemní stavby byly vybudovány p i komunikaci na p elomu 13./14. stol. Parcelace . stopy plot , komunikace.

Z plánu výzkumu z r. 1984 vyplývá, 0e na východní stran komunikace byla odkryta "zemnice" se zd nými st nými v hloubi p edpokládané parcely, stup ovitá zíje na ji0ní stranu. Další obdélntý objekt zhruba ve stejné úrovni, vstupní zíje orientována do hloubky parcely. Studny, jímky, r zné jámy, kopulovité pece. Dlá0d ná komunikace. Hradba o síle 2 m, dochovaná do v. 2,5 m. Systém vodních za ízení (povodn , obrana).

Hradiý ko u Davle Ě Sekanka Ě m ste ko zalo0eno ostrovským klázterem p ed pol. 13. stol. 3,8 ha; existence nejmýze 30 let. ty úhlé nám stí obklopeno parcelami o zí ce kolem 10m. Zejména u V strany . jednotlivé objekty vysunuty p ed p edpokládanou linii ve ejné plochy nám stí. V strana velmi nepravidelná, Miroslav Richter zde p edpokládá ulici vedoucí z JV rohu nám stí a dalzí na ní kolmou, který zástavbu na V stran lení na dva bloky. Opevn ní na zíji zdí, p íkopem a valem vn í zevnit . Nálezy vah, záva0í, brakteáty. Depot 0elezného ná adí. Zástavba: zemnice, p ípadn podsklepené d ev né domy d ev né konstrukce. Ohnizt na podlaze n kterých zahloubených objekt .

Staré Mýto u Vysokého Mýta

Vznik na po . 2. t etiny 13. stol., zánik kolem 1265. 6 ha, 60-80 obytných objekt s dochovanou suterénní ástí, uspo ádaných kolem obdélntého nám stí ka v rozestupech 10 m a dvojice vybíhajících ulic na jediné ose; asi zárode ný rozsah m sta. Tr0izt 150 x 60 m Zemnice u nám stí obdélnté, plocha 11. 22 m², hl. 1,4. 1,6 m; p i hlavní cest v tzí variabilita . dva p ípady zemnice kombinované s vedle polo0eným sklepem; n kdy ohnizt na podlaze. U více ne0 poloviny objekt . 0ádné doklady konstrukce a topeniz na podlaze, n kdy sloupové jamky p i st nách. Hrn í ská pec. D ev ný kostel sv. Mikuláze. Královské zalo0ení.

Kynýperk -Ě Kolová (Königsberg) zal. 1232, klázterní lokace, nejstarzí loka ní listina v echách - krále Václava II. pro klázter Doksanský. 3,5 ha; asi 35 zemnic, zí ka parcel 20 m, dvojnásobná proti nap . Starému Mýtu; nový loka ní pokus p ed 1286, m sto v dnezních místech v rukou Václava II. Na p edhradí dv soub 0né ady "zemnic" podél Z-V komunikaci procházející v podélné ose lokality.

p ár nad Sápravou. M ste ko 0 árského kláztera, zalo0ené 1252 . 1257 (forum) po krátké episod vsi ž dár asi v blízkosti cisterciáckého kláztera; translace do míst dnezního ž dár n. Sápravou p ed 1276 (trvání snad jen 15 let). Zástavba podél komunikace; "zemnice" i sloupové povrchové stavby (výjime n). Zemnice odkryté v letech 1996 - 1999 (4) tvo ily uli ní áru, mírn se odchylující od sm ru sou asné vozové cesty. Snad v etenovitá náves o zí ce 50 . 70 m. 3 zemnice tvercového i obdélntého p dorysu, hloubka 0,6. 1 m od podlo0í, d. stran 3. 9 m, nep íliz vyvinuté zíjové vstupy uprost ed, bez sloupových jam . asi rámová konstrukce st n Dalzí dva objekty bez zíjových vstup , m lké (do 0,3 m), jednotlivé sloupové jámy. Na podlahách . ohnizt , doklady jejich prostorových zm n. Doklady 0elezá ství

Radkov na Moravsko-československu ě snad m. ste. ko. na p. ed. hradí. hradu zalo. eného. mo. ná. Borezem z Rýzmburka v 60. letech 13. stol.

Hradičt . na míst. Táboru, král. zalo. ení P. emysla Otakara II., zni. eno Vítkovci v 70. letech 13. stol. Obnova a. 0. po r. 1420.

Sezimovo Ústí . m. sto. zalo. eno ve 2. pol. 13. stol. pány z Ústí, brz. ký. rozvoj p. ed. m. stí, zánik 1420 v d. sledku dobytí husity; p. vedení obyvatel na do míst Táboru. Vlastní m. sto. je dnes pov. tzin. zastav. no.

Zcela opuz. t. né lokality

Stagnov u Vyzkova, **Házmburk** u Teplic aj (zde zánik a. 0. 1500, vznik asi 30 let d. íve).

M. stisko, k. ú. Stínava u hradu Vícovu . zalo. eno asi Albertem z Lezan ve 2. pol. 13. stol.; **Frankýtát** u Nového Malína na Ťumpersku.

Parcelace, parcelní zástavba komunálního m. sta

s. Svolání obchodník. %ve smyslu loka. ního rozm. ení vyhrazeného areálu obdobné starším p. íklad. m. nacházíme v p. ípad. mladšího zakládacího privilegia pro Freiburg i. Br. (1120), kde je o. n. co. pozd. jí. rozm. ení skute. n. dolo. eno. Od 12. století jsou ast. jí. zmi. ovány rozm. ry m. stiz. , by. regionáln. velmi nerovnom. rn. . Klasické se po této stránce staly parcely zähringenských m. st. o. rozm. ru 50-60 x 100 stop. Stejn. jako ojedin. lé. starší doklady (p. ed. 1100) je z. ejmé, 0e. nejde o. úzké, výrazn. hloubkové parcely, které v. ad. m. st. 13. století dominují. Rozm. ry evidentn. vycházejí z. ran. st. edov. ký.ých dvorc. s. volnou zástavbou. P. ed. poklad H. Strahma, 0e. ka. 0. dý. dr. 0. itel takové loka. ní. spraparcely (Urparzelle) s. ní. mohl dále podnikat, tj. jí. dále prodat, rozd. lit. apod. Výze. in. 0e. bývá. r. zná, . asto. se. v. zak. objevuje 6, p. ípadn. 12. denár (naze. prameny. . Uni. ov. 1223, Horní Benezov 1253 . 6. denár , Uherské Hradizt. dle vzoru Brna 1258 12. den.; 6. denár. m. lo. nap. . 83 francouzských m. st. dle vzoru práva m. sta Lorris z let 1108. 1155; 12. denár. platila m. sta zähringenská apod.). Docházelo i. k. odpuz. t. ní. in. 0e, nap. . m. stu Brügge r. 1127. Je. pravd. podobné, 0e. celý zähringenský právní okruh vznikl pod vlivem flanderského práva; jednozna. n. se flanderský vliv projevil také p. í. zalo. ení p. ed. m. stí Dammstadt biskupského Hildesheimu r. 1196. Výpo. et. in. 0e. býval. r. zný. bu. poplatk. vycházel z. podílu skute. ná. plochy areí v. í. ploze spraparcely%U. H. Hradizt. , Brno?, Mainz, Hildesheim . Dammstadt), p. ípadn. se. platilo stejn. bez. ohledu na velikost arey (Uni. ov, Stendal, Brémy); v. zähringenských m. st. ech. í. v. Basileji se poplatky zjednoduzily na dv. výze. plateb podle dvou velikostních kategorií arey, stanovované vícemén. odhadem. Krom. toho existovaly kategorie obyvatel, které mohly být od poplatk. osvobozeny.

Výzkum parcelní struktury m. st. v. nazem p. ípad. p. edevzím loka. ní. ch, pat. í. k. t. m. nemnoha témát. m, kdy své poznatky získané na základ. písemných pramen. m. 0e. konfrontovat klasická historie s archeologií a stavebn. -historickým pr. zkumem. Pomineme. li. samostatné téma organizace a prom. n. v. parcelní zástavby, klademe si. obvykle otázky: 1) jakou velikost m. ly. p. vodní arey, 2) jak probíhal proces vedoucí k jejich nerovnom. rné rozloze 3) docházelo k radikálním zm. nám parcelace. í. rozlo. ení zástavby v. bec. . zde se výrazn. projevuje souvislost s výzkumem m. stského p. dorysu.

Na základ pouhého studia písemných pramen , promítnutých do nekriticky pojatého novov kého p dorysu historických zähringenských m st, zvl. **Freiburgu i. Br.**, dosp í H. Strahm, P. Hofer a E. Hamm k p edstav , ůe celá m sta byla vym ěna podle ideálního parcelního schématu obsaŇeného v privilegiích. Archeologické a stavebn ě historické výzkumy Burgdorfu, Bernu a Freiburgu vřak ukázaly, ůe situace byla sloŇit ější. Nejvíce se ideální parcele blíŇila m stizt ě ve Freiburgu, tzv. *Harmoniegelände*; zde, stejn ě jako v dalřích m stech, lze po ítat s odchylkami do 20%, zejména délka se musela p ízp sobovat skute ěnému tvaru blok ě ůo z po átku se patr ě projevoval rozdíl mezi centrálními a okrajovými ástmi m sta, nap ě. v ulici Gaustrasse-Unterlinden se v raném 13. století setkáváme s menřími, nepravidelnými parcelami (z. 6. 7,5 m). V **Burgdorfu** (1200) lze ve zkoumané ásti odvodit m stizt ě pom ěrn ě úřká o z. 10. 15 m; sídlit ě Holzbrunnen po za len ě ní k m stu (1250. 1300) je parcelováno na m stizt ě 25 x 25 stop (tj. z. mén ě neŇ 10 m)

Trendy: v ad ě p ípad ě zejména ve m stech zaloŇených p ed r. 1200 lze prokázat proces d ělení p vodn ě velkých parcel, podporovaný zejména zástavbou. Nejznám ější p íklad p edstavuje (**Lübeck ě** první lokace 1147, druhá, význam ější, 1159). Výřkum Fischstrasse ve 3. tvrti 12. st. 1. fáze ě 2 parcely o pom ěru stran 1: 3 (2106 m²; 1794 m²). Násled ěn ě p ed 1175 rozd ělení; uvnit ě bloku blokové parcely 1:1, 3: 4, rozm ěry 27 x 28 (756m²), 23 x 29 (667m²). Rohové parcely jsou dvojnásobné: 23 x 49 m, 27x 50 m. Po 1175 dalří d ělení; poděl Alfstrasse vznikly dv ě v pom ěru 1:2, 14 x 27 m (378m²), p ěi Fischstrasse t ěi malá m stizt ě v pom ěru 1:3 a 2:3 (310 m², 173 m², 161 m²). Zástavba posledních ě ůo dosahuje 45%. Dále lze uvěst dob ě zkoumaný **Braunschweig**. Staré m sto zaloŇené kolem 1065 má v etenovitý p dorys se 4 podělnými a 4 kolmo orientovanými ulicemi, velké parcely s plochami mezi 900 aŇ 1200 m², výjime ěn ě aŇ 2000m². Podle právní knihy tzv. Saského zrcadla (Sachsenspiegel) ě. - odstupy 3 stopy mezi m stizti, které mohly nahradit ploty ěi zdi, archeologicky ěsto nezjistitelné. Na po átku 13. století ě výrazná zm ěna ě. úřké ěi široké parcely se ztětov ě orientovanými domy. Hranice parcel od cca 1230 v tělu vyzna ěují v rohu umíst ěné římky. řiroké parcely na po átku vývoje těo v **Göttingen. Schleswig**- sledovatelný vývoj zástavby typu semporium (2. pol. 11. stol.) s nepravidelnou ě parcelací ě p es dvorcové (2. pol. 11.. 12. stol.) k úřkým parcelám (p ed pol. 13. stol., restrukturalizace zástavby).

Neprobíhá jen d ělení paralelní s podělnou osou, ale ěi p í ěné- bloky dostávají oboustrannou parcelaci s p ísluznou zástavbou. **Freiburg ě Unterlinden**, 13. stol. ě. jakěsi normované parcely jako hrubá základ parcelace 20 x 60 stop). D ělení p vodn ě velkých m stiz ě se uvádí ěi v loka ěních m stech st edoevropského východu, nap ě. ve **Wroclavi**, a to na základ ě p edevřím architektonické analýzy domovních jader (Rynek), avřak ě kvalitního archeologického výřkumu stratifikované situace (Wiezienna). Jiný p íklad p edstavuje **Riga**. Ve 12.. po ě. 13. stol.- shluky srubových dom ě podle vyd evených cest, ěsto kontinuita místa obytné stavby po poŇáru. P edpoklad rané parcelace ě. jednak objekty s oploceným dvorkem a hospodá ěskou stavbou, jednak samostatné domky rozmíst ěné vedle sebe poděl cesty, ne vřak pravideln ě, bez ohrani ěení pozemku. Násled ěn ě parcely se ztětovými domy ě. lokace. Stabilizace p dorysu aŇ po pol. 14. st., zmizely starří p í ěné ulice mezi setrvalými hlavními tahy z 13. stol. Stabilita bo ěních hranic parcel, prom ěnlivost zadních. ě ůo od po átku ě. ř zná velikost parcel.

etné doklady p vodních, v tzinou relativn zirokých praparcel máme i z oblasti Nové braniborské marky i území Pomo an a Kujaw kolonizovaném ádem n meckých rytí (mladzí privilegia po 1330 dle chelmského), k tomu se dru0í Krakov a Pozna . Proti tomu zejména od 13. století p íbývá doklad o jí0 po áte ním len ní blok na pom rn úzké a hluboké parcely. Ve m st Kenzingen, zalo0eném r. 1249, bylo hned stanoveno, 0e východiskem pro in0i má být tvrtina freiburské arey (tedy 30 x 50 stop). Ze zkoumaných lokalit t eba uvést p íklad m ste ka basilejského biskupa **Laufen** se zestí arejemi v intervalu 5,5. 7,5 m (odchylka kolem 2 m), délka mohla být stanovena jen p ibli0n (p es 30 m). Také archeologické doklady z lokovaných pomo anských m st sv d í spíše pro u0zí m stizt , by ne výlu n ; nap . **Greifswald** . Rakowerstr. 11 z let 1240. 1250 zjist ny rozm ry 8,5 x 26. 27m. Trend ke spíše úzkým m stiztím patrno vym ení p dorysu (kolem 1270?) vykazuje nap . Jihlava, p inejmenzím na nám stí. P íklad **Brna** i **Uherského Hradiýt** zase nazna uje, 0e parcelace mohla být od po átku velmi nerovnom rná, co0 ostatn nazna uje jí0 v titulku uvedená pasá0 z listiny pro Uni ov z r. 1223 (*parcela malá i velká*). V Brn se udr0ely zejména velké rohové parcely, pro plozné rozm ení na bázi takových m stiz vzak nemáme d kazy ani v centrálních ástech m sta; spíše ne0 d lení (Dominikánská 7) lze dolo0it spojování, zejména v d sledku zakupování zlechy. V **Uherském Hradiyti** existovala *area integra* v0dy ty i m ly podle loka ní knihy tvo it jeden blok (*contextus arearum*), ka0dá z obou ástí m sta m la mít 24 takových blok . Zdá se, 0e tyto velké parcely se v n kterých blocích nejen uplatnily, ale i udr0ely . na rozdíl od Brna i mimo náro0í (JV úsek zástavby kolem Mariánského nám stí). Nicmén hlavní ú el t chto reáln v tzinou nevym ených ideálních parcel byl spíše da ový. P ítomnost patrno sou asn vzniklých velkých i menzích parcel byla pozorována u opuzt ného, jen krátce existujícího m sta **Nienower** (1190/1210. 1270). Na druhé stran je t eba p ipustit trend k zirokým parcelám tam, kde opevn ní neomezovalo rozsah osídlení, co0 pozorujeme u urbanizujících se vesnic (**Mod ice**) i p edm stí (**Sezimovo Ústí** 14./15. stol.), kde se udr0uje dvorcové, tj. obvodové schéma zástavby známé nap . ze zaniklých vesnic Mst nic i Pfaffenschlagu. A vývoj probíhal nerovnom rn , p esto lze konstatovat, 0e v nejobecn jí rovin se parcela vyvíjela od relativn v tziho pozemku s mén výraznou p evahou hloubky nad zí kou, který ko enil v p edm stské, dvorcovém schématu zástavby raného st edov ku, k hloubkové parcele posilující tendenci k sev ené zástavb adové. Krom d lení, vyvolaného popula ním tlakem, ezitelným ovzem i vzr stem podnájemník i p edm stí, lze sledovat i adu dalzích p í in parcelních zm n. Celkov lze vysledovat následující d je, vedoucí ke zm nám parcelní struktury.

1) Do asné nedodr0ování vym eného plánu, vedoucí k výstavb obytných staveb ve ve ejném prostranství; je otázkou, zda n kdy tyto jevy p edcházejí vlastnímu vym ení i dom ení p dorysu m sta.

P íklad: Jihlava, Uherský Brod

2) zm ny parcelních hranic

a) díl í posun na úkor souseda

P íklad: Uherské Hradizt

b) spojení dvou i více m stiz . vyvolané nap . usazováním zlechy, výstavbou kláster apod.; i rozd lení m stizt na dva i více (v posledním p ípad podéln nebo p í n)

P íklad: Brno, Dominikánská, Brno . Me ová

- 3) dílní změny hranice zástavby v uli ní áry, blok ,
vym ení nám stí, zaujetí bloku ve ejnou (církevní) stavbou
P íklad: Slavkov, Hradec Králové, Brno . Frantizkánská, Mnoritská
- 4) změna p dorysu a p eparcelování podstatné ásti nebo celého útvaru
P íklad:1. Petrská tvr a prostor V ásti Starého M sta Pra0ského p ed
vym ením hradeb
- 6) snahy o zábor ve ejného prostoru . loubi, p íst ezky, vstupní zije (Gda sk,
Jihlava, Wrocaw).

Je t eba zd raznit, 0e parcelní vývoj nelze posuzovat schematicky na základ jediného pramene, zvl. novov kých plán (stabilní katastr), a zejména mechanicky p ednázet trendy zjist né v jednom m st na dalzí. Je nutné p ípustit, 0e v ad p ípad se nejstarzí parcelní hranice nepoda í zjistit v bec, i v p ípad kombinace metod klasické historie SHP i archeologie. V rámci archeologického pr zkumu nelze zejména opomíjet sledování výkop v komunikacích, zejména v návaznosti na stávající historickou zástavbu. Objektívních výsledk zirá platnosti lze dosáhnout pouze komplexním studiem dostupných pramen a terénními výzkumy celých blok historické zástavby nebo alespo jejich podstatných ástí.

Organizace parcelní zástavby ve vztahu k obytnému domu

V západní Evrop se v pr b hu 12. stol. konstatuje p esun obytné budovy ze st ední ásti parcely k uli ní á e, z ásti patrné ji0 v 11. stol. (Osnabrück); jinde jezt kolem r. 1100 domy v hloubi zirokých parcel (Braunschweig). V lokovaných m stech západních Pomo an byl tento jev konstatován jen v Greifswaldu, v ostatních domy hned p í ulici, stejn jako ve slezských m stech (Wroclaw). Postup rozzi ovaných zd ných dom do hloubi parcely. V n kterých p ípadech domy situovány v jedné linii, pon kud hloub ji zasunuté v í parcelní hranici p í komunikaci (Ko brzeg, Radnická ul.). Sporné jsou i p ípady, kdy je odkryt pouze suterén domu v hloubi m stizt , nelze vzak vylou it nadzemní sloupkovou stavbu dosahující k elu m stizt (Brno).

Obytná zástavba

Obecn platí, 0e ji0 od po átku vcholného st edov ku se prosazovala tendence k nahrazování spalitelných materiál zdivem. Vývoj vzak zdaleka neprobíhal p ímo a e, ve zna né ásti N mecka, zejména ve staré sídelní oblasti, se hou0evnat udr0ovaly hrázd né stavby, by ji0 s cihlovou výplní polí, vedle v tziho i menzího mno0ství staveb zd ných.

Zásadní civiliza ní zlom znamenalo rozzí ení bezdýmné jizby . ojediné po átky v raném st edov ku, zmínek v písemných pramenech p íbývá ve 12. stol. (hrady), ve m stech vesm s od 13 stol. (n mecké zem , Rakousko).

Obecn ji byla hodnocena hanzovní m sta. Z nich . m sta u Baltského mo e . vývoj od d ev né ke zd né zástavb , jiná m sta . Göttingen, Einbeck, Uelzen, Malmö, Visby . kamenné domy zbo eny a nahrazeny hrázd nými i dokonce d ev nými. V Brémách . pískovec nahrazován od 13. stol. cihlami. Ve staré sídelní oblasti - Soest, Einbeck . nehrála cihla a0 do 19. stol. 0ádnou roli.

Rozvoj víceprostorového domu . zapo al ji0 p ed vznikem institucionálních m st. Dalzí civiliza ní fenomén . podsklepení p dorysu . vznik patrových (vícepodla0ních) staveb.

1. D ev né, i d evohlin né stavby

Germánská oblast . dominance sloupových staveb, vedle pletených stěn - asný vývoj dřevěné konstrukce, zdokonalení tzv. Schwellriegel-Pfostenbau, tj. v konstrukce blízká rámové, od níž se liší zapuztění nosných svislých sloupů do země, nikoliv do základového prahu, který zde jednotlivé sloupy jen spojuje.

Rámové (sloupkové) konstrukce - nejčastěji se objevuje v Porýní a v Dolním Sasku, též ve Švýcarsku - z 9.. 10. st.; v severním Německu - ve 12. st.

Podrušná role srubových staveb (Lübeck).

P. Donat odlišuje:

- 1) členěné, víceprostorové sloupkové (rámové) stavby, příklad: Riga, ul. Daugava, Uherské Hradiště - Mariánské náměstí
- 2) Nečleněné, víceprostorové sloupkové (rámové) domy
- 3) jednoprostorové sloupkové (rámové) domy

Jižní Německo

Nejstarší datované a dochované hrázdné stavby . 1267 in Bad Wimpfen, Esslingen;

Na počátku - sloupkové (rámové) stavby i sloupové stavby se základovým prahem přímo na zemi mezi zapuztěnými sloupy. Ježt ve 12. stol. nebyl přechod od sloupových k hrázdným stavbám dokončen. Již ve 12. stol. se začínají objevovat sloupkové stavby na kamenné podezdívce.

V 11./12. stol. se objevují první sklepy s přístupovou rampou. Z počátku . dominance vydlážděných sklepů, postupný přechod na vydlážděné (ve středním Německu - na přechodě falce Tilleda . vydlážděné sklepy z 12. stol.). Sklepní objekty 12.. 13. stol. nejsou vztahem v nálezích doprovázeny doklady nadzemních konstrukcí resp. nepodsklepených prostor. Jednou z výjimek je dům . 100 v Gebesee (11./12. stol.) - sklep obklopen lehkou zapuztěnou stavbou s v pravém úhlu vybíhajícími místnostmi.

Vývoj segmentového domu v JZ Německu (Freiburg in Breisgau, Rotweil), obvykle dvou a třípodlažního. Additivní princip ztvárnění domu do hloubi parcely, jednotlivé části posléze spojeny společnou stěhou.

Freiburg i. Breisgau . nejstarší domy dřevěné, sloupové i rámové (sloupkové) konstrukce. Stály bezprostředně při ulici . Salzstrasse 20 . 1. fáze kolem 1127 . dřevěný dům 5 x 9 m, podsklepený. Následně k němu na V straně přistavěn zděný dům, v další fázi podsklepený; dosáhl tří podlaží. Kolem r. 1170 byl dřevěný dům nahrazen kamenným na vztím podobě.

Jednopatrové dřevěné domy z počátku 11. /12. stol. - nahrazovány kamennými o obdobných rozměrech, podsklepenými i jen mírně zapuztěnými.

Ve 13. stol. se rozšířil trojpodlažní dům, obvykle podsklepený, přičemž sklep pod uliční částí mohl být hlubší než pod týlním traktem.

V ad jihoněmeckých měst došlo po období dominance zděného domu k návratu pokračující formy domu se stěhami sloupkové konstrukce, označovanými jako hrázdné (*Fachwerk*). Stěhové vazby dřevěných prvků v hrázdné konstrukci ve

středověku. přepletování, spojeno kolíky. Hrázdné domy stály na zděných podezdívkách.

Graz (Rakousko)

Přibližně r. 2001 odkryty na místě mladších kamenných staveb dřevěné domy, svahů o parcelaci již ve 12. stol. Základové, mírně zapuštěné trámy zapojené do sloupů ukotvených v zemi (sloupová konstrukce se základovým b evnem). V 1. pol. 13. stol. další fáze dřevěných domů. Kamenné domy od 13./14. stol. Úzké protáhlé objekty (např. 5,5 x 30,5 m). Předpoklad zesti domů. Domy leží buďt sn vedle sebe, nebo je dří soutka o šířce 80 cm, přechod i přezdí o šířce 2,3. 4 m.

Severní Německo

Skladba domu ze zděné a hrázdné části - typická pro architekturu severoněmeckých měst ve 12.-15. stol. Přitom zděná stavba stojí vzadu a plní obytnou i zásobní funkci, tzv. kemenate (odizeno od lat. *caminata* - vytápěná) nebo Steinwerk (Braunschweig, Lübeck, Goslar, Hannover, Lübeck). V severoněmecké oblasti - vývoj od sálového domu k domu typu zv. Dielenhaus.

Sálový d m: Reprezentativní stavby obdélného půdorysu, vícelodní, se dvěma patry, podsklepené.

Sílový d m (Dielenhaus): Obvykle jednoplnohodnotné nadzemní podlaží (*hohe Diele*), do něj vložená vytápěná místnost - *Dornse*. Výše nízké patro, sklep jen pod částí půdorysu, vzadu i vpředu; strmá střecha. Obvykle ztítovej orientace. Doplněn dalším objektem - zadní přístavbou, křídlem apod.

Nahrazování sloupových staveb v etnicky odpovídající varianty se základovým prahem rámovými (sloupkovými, hrázdnými, konstrukcemi) i v německém prostředí přichází do své současné existence obou.

Uenzen - (Lüneburger Heide) 1. fáze zástavby z 2. pol. 13. stol. - jednak sloupové patrně původní stavby, jednak rámové objekty na podkladových kamenech.

Zástavba parcel na přelomu 13. a 14. stol. byla řídká, volné plochy.

V 2. pol. 14. stol. vznikly blíže nároží parcely těsně vedle sebe ležící malé domy vybavené masivními sklepy z cihel; dva měly asi rámovou nástavbu vzhledem k slabým zděm.

Další cihlový d m p i Uhrmacherstraße - z 2. pol. 14. st. - 11 x 6 m, ztítovej. Za ním stál hrázdný, 1 m do země zapuštěný zpýchar. Sousední parcela - kombinovaný d m - část rámová konstrukce, část zděná. Hrázdná část - 2 místnosti, vybavena podpodlažním vytápěním.

Lübeck

Od 2. pol. 12. stol. - stabilita parcel, obytné objekty přiléhající k ulici. V počátcích města na konci 12. stol. - objevuje se ještě sloupová konstrukce, rychle vytlačena rámovou. Srubové domy - zahloubené, 7. 22 m², hospodářská funkce, v zadní části parcely, zjištěné příklady zahloubené (12. - 1. pol. 13. stol.). Sloupové domy přiléhající k ulici - jednododní, dvoudodní a dokonce ty lodní (podélné členění); jednododní.

Odpovídající stavby - sloupové se základovým b evnem; vze do 2. pol. 13. stol. Typické - sloupkové stavby na prazích; nejjednodušší jednododlné, kvadratické, jedno i

dvoupatrové; též trojlodní příklad . 2. třetína 13. stol. Podsklepené svislovité
sloupkové domy. Nejstarší stojící hrázdlené domy s cihlovou výplní polí . 15. stol.

Braunschweig

Dlouhodobý vývoj završen vznikem dvojitého města ve 2. pol. 12. stol. Do r. 1995 .
70 zkoumaných děveňých nebo zděných domů .

Pol. 11. stol. . zemnice, povrchové sloupkové stavby se základovým b evnem;
doplňují někdy výzděnými sklepy, stěny pak kamennými podezdívkami. Až do r.
1100 byl zastoupen dvojitý dřevěný přízemní halový dřevěný sloupkový konstrukcí se
základovým b evnem, vzadu . zděný zpýchar nad sklepní rampou. Rámové stavby .
od 1. pol. 12. stol., zděné stavby od 1. pol. 13. stol., obě mohly být přízemní. Zpýchar,
přízemní obytný zpýchar: sklep je mělký zahlouben; 1,2. 1,5 m, od pol. 13. stol. až
přes 2 m. Zvýšení úrovně přízemí u nejstarších . o 60. 80 cm. Příjmový vstup do
sklepa. V závěru 11. stol. . plocha mezi 15 a 18 m²; do raného 13. stol. se
ztrojnásobila, přízemní síla výzdívky vzrostla z 50 až na 140 cm. Krátce po r. 1100
leželo v koutě mezi stěnou a vstupní rampou do sklepa ohnizt .

1367 - stavební přípis opírající se o tzv. saské zrcadlo . uvádí se zde vykopání
sklepa do hloubky, ze které lze vyhodit řízem zeminu, celkem se mají stavět tři patra
z kamen nebo dřeva.

Kolem 1200 se zpýchar vyvinul ve vytápěnou kmenatou sklepem, o třech patrech.
Též přízemní obytná stavba, orientovaný zřítov i okapov , se přeměnila na patrový
hrázděný dřevěný přízemní dřevěný s rozvinutým vnitřním leněním. Od 16. stol. se i
tato část opatřila sklepem.

Dvojitý dřevěný, s přízemní dřevěnou a zadní zděnou částí se rozšířil v průběhu kolonizace
podél baltského pobřeží: Lübeck, Riga.

Freiberg (Sasko)

V blízkosti kostela sv. Mikuláše - nejstarší zástavba z konce 12. stol. (1186)
zemnice o ploše 35 m², 6 x 5,8 m, hloubka v podlaze 0,9 m. Přízemní sloupy v
odstupech 1 m, za nimi zasunuta prkna. Stězní konstrukce nesena mohutným
sloupem. 3 pochůzné horizonty. Počtem zničena ve 14. st. další zemnice nedaleko
mariánského kostela, byla opatřena pecí.

Bleiberg auf dem Treppenhauer u Sachsenburgu

Hornické opuštěné město obehnané valem a příkopem, plocha cca 12 ha; SZ
odtud pole píněk. Výzkum od r. 1977. Zřetelné objekty společně v areálu uzavřeném
opevněním. Počátky nesahají dle keramiky před 2. třetinu 13. stol. Zánik první etapy
těžby . mezi 1318 a 1390.

1. fáze zástavby . zemnice. Hloubka 2 m, do skály (fyllit); zhruba čtvercové, 3 x 3 a
4 x 4 m. Vstup na JV straně . Dřevěný povrch s uhlíky. Sloupková konstrukce . jámy
podél stěny. Dvouprostorová zemnice . dva vstupy, v SV objektu v S rohu ohnizt
- nakupení uhlíků . 2 x zřízt na novou výstavbu na místě zasypané zemnice. Podél
jedné stěny na povrchu terénu . otisk základového trámu asi nadzemní
konstrukce. Plánovitost výstavby.

Ohnizt . tak interpretováno nakupení uhlíků blíž vchodu zemnice (plocha 4 x 4 m,
hloubka 2 m). Stavební obětiny . keramika pod podlahou ve třech případech.

Malý zahloubený objekt o rozměru 2 x 2 m, hl. neuvedená, na podlaze pec z
kamen , klenba z valounů a jílu. 2. pol. 13. stol. . zemnice nahrazeny povrchovými

Kouřim sv. Kliment

Osídlení 13. stol.: zemnice I - 5x6 m, hl. a0 1m, se sklepní komorou 4 x 3,7 m; schody p i J nároží; na dn brakteáty z let 1210. 1260
Zemnice II - 4 x 6,10 m; na dn dv jámy o hl. 120, 71 cm. Vn povrchové ohnizt .

Most

Výzkum .p. 226; na konci 13. st. ur it ji0 p i nám stí (J strana). Otázka utvá ení domovního bloku. len ní z plánu t z r. 1842 lze vztáhnout do poslední t etiny 16. st. . dle vývoje zd ných staveb.

Parcela .p. 226 (na severní stran bloku) byla vytý ena po první lokaci, u0ívání ur it p ed pol. 13. stol.; sahala a0 k linii prvního zamýzleného opevn ní (30 m od ela parcely- prvotní p íkop). 1. fáze . tzv. zahluobené provizorium. Na parcele .p. 226 v první fázi stála 1 zahluobená stavba, tzv. provizorium; p ed r. 1300 dv kamenná jádra. Jejich spojení . a0 2. pol. 14. stol.

. p. 224 (na východní stran bloku):

Východní stranu parcely vymezuje suterén zaniklý ve 14. stol. . p imyká se k nasucho kladené parcelní zdi. Chybí pl tky spojovatelné s parcelní hranicí; také chybí rozhraní souvrství dokládajících zvyzování terénu.

Analýza jímek ve dvorcích . p. 223 a 224; následnost jímek za ala ji0 p ed 1300; sled jímek za . p. 223 skon il u0 po pol. 14. st.; p edpoklad, 0e d m tehdy zanikl.

St edov ký p vod mají tedy domy 225, 226 na S bloku 223, 224 na J stran . Ostatní domy na V a J stran . . p. 221, 222 a 235 zde zázemí následných jímek chybí (jen jednotlivé) . spíše tedy a0 16. stol.

D ěn Ě Mariánská louka

Prvotní m sto vzniklo ji0n nyn jzího historického jádra na tzv. Mariánské louce; existence v letech cca 1270. 2. pol. 14. stol.

7 ha osídlené plochy. Zd ná hradba, kostel s h bitovem; tzv. zemnice . le0ely 5. 10 m od zjižt ných komunikací. Parcelace . stopy plot .

Od p elomu 13./14. stol. zm na - objevují se i zd né stavby. D m p i V stran p edpokládaného nám stí; sklep zíje do komunikace. Stavby na kamenných podezdívkách o síle a0 1m, zahluobené také do 1 m. P i ulici nadzemní povrchová stavba bedn ná, s ohnizt m oblo0eným kameny.

P i komunikaci dvouprostorová stavba s 1m zapuzt nou ástí lemovanou kamennou plentou, vstupní zíje; rozm ry obou ástí shodn 3, 5 x 4 m. Nadzemní prostora na podezdívce. Mo0ná dv podla0í+ absence otopného za ízení v p ízemí. asová návaznost na zemnici o. 18. Zdá se, 0e nadzemní stavby byly vybudovány p i komunikaci na p elomu 13./14. stol.

Z plánu výzkumu z r. 1984 vyplývá, 0e na V stran komunikace byla odkryta jedna "zemnice" se zd nými st nami v hloubi p edpokládané parcely, stup ovitá zíje na jih. Další obdélný objekt zhruba ve stejné úrovni, vstupní zíje orientována dozadu parcely, tedy na V.

áslav

M sto zal. nedlouho po 1253; 13 ha.

Stabilizace zástavby nejpozději kolem 1300; v náměstí stál blok snad krámský, zaniklý 1522.

Na náměstí J. Žižky před lékárnou odkryt suterén dřevěné stavby sloupkové konstrukce s dřákovými stěnami, zaniklé před rozšířením náměstí v poslední čtvrtině 13. stol. Bohatý soubor dřevěných prvků (kolébka, mešička, nádoby, stavební prvky). Před jihozápadní frontou domů na náměstí byly odkryty i zahloubené objekty se vstupní zídí a sloupkovou konstrukcí (v rozích sloupy). Závr 13. stol. - nástup zděných staveb při komunikacích. Zděná předevzím zahloubená část. Výzkum .p. 67/1-69/1 na rohu nám. J. Žižky a ulice gen. J. Moravce. V první fázi v 1. pol. 14. stol. zděné sklepy v celé této parceli, mezi nimi prázdné mezery. Široká parcela domu .p. 67 byla rozdělena, vyplétaný parcelní plán.

Hradec Králové

Sondy u severní strany domů na náměstí prokazují existenci dřevěných staveb a jamažní kolik před frontou zděných domů. Možnost v některých případech interpretovat jako dřevěné přístěnky. loubí. Objekt s dřevěnou, mírně sníženou podlahou na východní straně náměstí. r zné možnosti interpretace. Stavební historický průzkum - prokazuje parcelu o šířce v šířce 5 . 12 m. K parcelaci přísluší výzkum na dvoře .p. 143/144. I. horizont- zahloubené objekty nerespektují parcelní hranici. Jen stopy plotu vymežující asi parcelní hranici. Před pol. 13. stol.- terén zvýšen, parcela prodloužena k severu a postaven plán severojižní orientace, vrstvy na každé straně plánu jiné. Následoval nářez terénu bez ohledu na tuto hranici a až v závěru nářezu vztyčen plot, ležící 2 m východně od linie staršího. Následoval opět nářez, hranice zanikla. Až ve 2. pol. a ke konci 13. st. stol. se obnovila hranice v linii nejstaršího plotu. Nejvýše zachovaný plot se posunul o 1m na západ. Výše ve stejné linii základy parcelní zdi.

Objekty před severní frontou náměstí. vzdálenost k nejstaršímu plotu 45 m, stejně jako v případě délek parcel na J straně náměstí. Snad tedy posun severní fronty náměstí ve 2. fázi?

Malé náměstí - nad vrstvami a objekty 9.. -po . 13. st. zjistit na zástavbě dřevěných domů z 13. . po . 14. stol. podél komunikace prodloužující linii severní strany Velkého náměstí severovýchodním směrem. Šlo o dva sklepy s výdeřevou; jeden dosahoval hloubky 160 cm.

Hradištko u Davle ě Sekanka

Osídlená plocha 3,8 ha. Významný výzkum vedený M. Richterm.

ty úhlé náměstí obklopeno parcelami o z. kolem 10m. Zejména u V strany - jednotlivé objekty vysunuty před předpokládanou linii ve stejné plochy náměstí. V strana velmi nepravidelná; M. Richter zde předpokládá ulici vedoucí z JV rohu náměstí a dále na ní kolmou, který zástavbu na V straně dělí na dva bloky. Zástavba: dle M. Richtera zemnice.

Argumentace pro zahloubené příbytky se stěchou ve výši potěbné pro vnitřní komunikaci.

- 1) Chybí doklady, které by svědčily pro možnost, že zahloubené stavby byly součástí složitějších představeb (olábky, sloupkové jámy, podkladové kameny).
- 2) Proti možnosti, že nad suterény vyrůstalo ještě jedno podlaží, svědčí nedostatečné statické zajištění. Zde však autor nepřistoupil k podrobnější analýze.

Ohnisko . v šířce jen vrstva uhlíku, výjimečně jílový výmaz

Hloubka objektů od 0,5/1,4 až po 1,7/2,2 m; plošné rozměry od 2,8 x 3,6 m; otopná zařízení, případně slabé stopy ohniště na podlaze u 9 objektů; ve těchto případech vypálené výmazy, v jednom i rozbité nádoby kolem ohniště. Stopy sloupové konstrukce výdělky, někdy beze stop výztuže. Rampovité vstupy, stupňovitě členěné. Ve těchto případech doloženy dvě fáze. povětšinou druhotné zmenšení plochy objektu.

Ze staršího výzkumu. prozkoumáno 7 dalších zemnic, ty i porušené obou písku; v zemnicích IV, V, VI ohniště; v úplně prozkoumaném objektu VIII ohniště nebylo, zato mazanice z konstrukce stěn (nadzemních). V SV rohu objektu VII - dvě nádoby dny vzhledu.

Pozoruhodné je zmenšení plochy zemnic v mladších fázích

Sezimovo Ústí - Edm. stí

Založeno Vitkovci (asi páni z Hradce) krátce před pol. 13. stol. město mělo 19 ha.

Předměstí před S a J vstupem; levoboké předměstí

Horizont 13. stol. tak jako po celé ploše; hlavně reliktů povrchových staveb, projevující se klovými jamkami. Dále četné jámy. Hnízdovité kumulace objektů, nacházející se v místech dalšího osídlení. Přítomnost sloupové konstrukce s dráhou na základových bivelech.

Polozemnice. příteltných objektů. Obj. 44. stěnová adakl, ohniště na vyvýšeném stupni v JZ nároží. Hloubka 40. 50 cm. Možná souvislost s nadzemní částí - klové jamky J objektu. Obj. 68: polozemnice založená do podrovně rozsáhlejší nadzemní stavby. Stejná orientace polozemnicových objektů; přinejmenším v poslední třetině 13. stol. pravidelně členěné. Posuny parcelních hranic. Vztah k uspořádání zástavby 1. pol. 14. stol. není zřejmý.

Horizont 1. pol. 14. stol. nejobjektivněji sledovatelný. Proces přeměny ve vrcholné stěnové sídliště. Usedlost XV. vyhloubení a výzdoba sklepa. souborná stavba devěné konstrukce s klovou osnovou. Setkání dvou technologií.

Jistá pravidelnost zástavby. V případě objektu 135. z. parcely 13,5 m.

Rozšíření osídlení na pravý břeh západovýchodní vodoteče. Zástavba 1. pol. 14. stol. jež odráží starší stavební tradice, ale zejména v charakteru výrobních objektů se objevují rysy typické pro zaniklý horizont.

Průtoky toku potoka. ve 13. stol. v uměle, koryto, v 1. pol. 14. stol. v přirodním vzdáleném od předchozího 7. 8 m na Z. Výstavba vodních nádrží.

Horizont 2. pol. 14. st. Ě1420

3 okrsky zástavby. Znaky parcelní osnovy. Domy se sdílely ztítoými stěnami k sobě. Účast parcel 60. 90 stop (18. 30 m, nejastěji 18. 24 m). 20 sídelních jednotek, většinou emesnických usedlostí. V J polovině. dvě souborné ady staveb kolem komunikace a uměle vodoteče. Předpoklad vyměnění parcel nejpozději v 1. pol. 14. stol. Lokální změny - např. posun hranice usedlosti X k jihu přibližně 13- 15 stop. Též usedlost XV v západní ad domů. rozšíření k S.

Na vyvýšenině mezi vodotečí a ekou. ve 14. stol. parcely o z. 9- 13,5 m. Ve 2. pol. 14. stol. vznik velkoplošných domů o z. 21. 27 m.

Obytné stavby podsklepeny; většina zástavby devěná, existovaly i celokamenné stavby,

Vznik blokových podrovně + obytné stavby většinou, po stranách se parcely se sdílely hospodářské případně výrobní objekty. Nad sklepy často jizba. Heby zindeláky

sv d í o zindelové krytin ; v jedné z cihelen se vyráb ly prejzy, mohly sloužit k pokrytí st echy cihelny (usedlost I).

Dislokace usedlostí v poslední fázi osídlení nebyla výsledkem postupného a Oiveln jednotlivými usedlíky realizovaného additivního nár stu a osazení m stiz , ale jednotného zám ru, p ípadn up esn ného opakováním dvou jen málo se odlišujících vým r. Otázka, zda to souvisí s p evedením p edm stí pod jurisdikci m sta.

Ani jedna z 16 odkrytých usedlostí nebyla typickým obydlím zem d lce.

Staré Mýto u Vysokého Mýta

Pravidelná zástavba "zemnic" v rozestupech 10 m; obklopovaly trOizt 150 x 60 m; d ev ný kostel.

Zemnice u nám stí obdélné, plocha 11. 22 m², hl. 1,4 - 1,6 m; p i hlavní cest v tzi variabilita - dva p ípady zemnice kombinované s vedle polo0eným sklepem; ohnizt na podlaze; u více ne0 poloviny objekt . Oádné doklady konstrukce a podlaze; dalzí sloupy p i st nách.

Kynýperk - Kolová . na p edhradí dv soub Oné ady "zemnic" podél Z-V komunikaci procházející v podélné ose lokality.

p ár nad Sázavou .M ste ko 0 árského kláztera, zalo0ené 1252. 1257, translace do míst dnezního ždár u n. Sázavou p ed 1276. Zástavba podél komunikace; "zemnice" i sloupové povrchové stavby (výjime n). Zemnice odkryté v letech 1996. - 1999 (4) tvo ily ulí ní áru, mírn se odchylující od sm ru sou asné vozové cesty. Snad v etenovitá návěs o z. 50. 70 m. 3 zemnice tvercového i obdélného p dorysu, hloubka 0,6. 1 m od podlo0í, d. stran od 3 do 9 m., nep íliz vyvinuté zíjové vstupy uprost ed, bez sloupových jam . asi rámová konstrukce st n. Dalzí dva objekty bez zíjových vstup , m lké (do 0,3 m), jednotlivé sloupové jámy. Na podlahách . ohnizt , doklady jejich prostorových zm n.

Praha-Staré M sto . Husova ulice; blí0e náro0í Jilské a Husovy ulice románský d m, na parcele podál Husovy ulice za sebou azeny tzv. zemnice (spíze suterény) - celkem 6 objekt . Zahloubené ásti d evohlin ných dom v Praze 12.. 1. pol. 13. stol. b Oné, doprovázely zd né tzv. kvád íkové domy. Ojedin le mají i vyzd né vstupní zíje (nám. Republiky).

Plze

Zdá se, 0e zí ka *loka ních parcel* se pohybovala mezi 10-15 m v p ípad náro0ních, u ostatních do 10 m; více ne0 20 m ziroké parcely vznikaly asi a0 pozd jím vývojem. .p. 289 na nám. Republiky. D ev ný d m, rámová konstrukce, místnosti azeny za sebou, tedy hloubková orientace. Východní trakt nejmén ty prostorový, západní trakt byl snad pr jezdem, snad zast ezeným. Uva0uje se o trojtraktovém ezení. Hrázd ná konstrukce, pole ezena dra0enou konstrukcí, ty ovinou i klasickou kozatinou. Po0árový zánik. Dalzí fáze . d m, s polozahloubenou zd nou komorou v zadní ásti.

.p. 187 . dvoudílný d ev ný d m drá0kové a sloupové konstrukce; kolem r. 1350 nahrazen jednodílným zd ným domem 6,8 x 4,9 m. Po átky zd né zástavby v Plzni lze tedy klást do pol. 14. stol. Typické gotické domy 14. stol. . dvoudílné,

trojpodlažní, tedy plně podsklepené, asi 16 x 7 m. Na rohových parcelách . tyto stavby zásadně v nároží. Suterény plochostropé, od 15. stol. klenby. Na zirokých parcelách . jádra doplněná protilehlými jednoduchými objekty. V druhotné poloze zindel o d. 1 m. Od pol. 14. stol. pálená krytina.

Brno. Podsklepené domy, nedostatek dokladů o víceprostorových dělených stavbách v úrovni povrchu terénu; v první třetině 13. stol. rozsahem nevelké sklípky, ale i první rozměrnější sklepy se vstupní zídí. Rozvoj výstavby objektů se vstupními zídemi hlavně ve 2. a 3. třetině 13. stol. Pozice sklepů vle i v hloubi parcel, a0 na ojedinělé výjimky absence otopných zařízení. Příklad kombinace s nepodsklepenou částí stavby, vedle toho snad celé podsklepené domy. Malé sklípky bez zetelné výztuže, jejich nadzemní konstrukce zůstává nejasná. Většina zaniká do poloviny 13./14. stol., ojediněle později, v průběhu 14. stol. Nahrazování zděnými stavbami od 2. poloviny 13. stol..

Uherské Hradiště . Ve 2. pol. 13. a na počátku 14. st. rychlý vývoj od jednoprostorových domů, oddělených od hospodářských objektů (Mariánské nám.) k trojdílnému, někdy víceprostorovému domu. Otakarova ulice . na počátku stojí necelý 1 m zahlobené objekty sloupové konstrukce, na jedné z parcel vývoj přes dvoudílná dříve k trojdílnému domu o půdorysu do háku, který má takřka vesnický ráz. V nich kterých případech (Masarykovo nám. - Reduta) . od počátku vícedílné domy. Sloupová konstrukce se základovým prahem.

Uherský Brod ě podsklepené domy dělené, dominují od 2. pol. 13. stol. a0 do 15. st. (60 cm zapuštěná komora zničená požárem v poslední třetině 15. stol.).

Veřejná prostranství a ulice

Zpočátku se zde ukládá sídlištní odpad, velmi brzy, často již ve 13., stol. se povrchy zpevnují nesouvislými plochami ztrávkového posypu (Praha patrně již do 12. stol.) nebo děven. Dláždění z kamenů se zívá v nazích zemích od 14. stol., financováno z městské sbírky. Doklady o čistění ulic.

V plochách ulic a náměstí studny, posléze upravené na kazny někdy s vnějším průsuvem vody vovodvodem; kanály k odvodu povrchových vod; na náměstích . tržnice zařízeny: tržnice (ve městech Magdeburského práva), masné a chlebné lavice vlastněné konkrétními měšťany. Píčky na Horním náměstí v Olomouci, počátek 14. stol., potravinářského rázu. Prány .

Specifická situace měst protkaných vodními kanály (Benátky- zde jako dopravní cesty; na Moravě Litovel)

Další veřejné budovy: radnice. Vznik zakoupením benátských měšťanských domů , rozvoj do 14. stol. Praha-Staré Město, Brno: srostlice několika měšťanských domů . Opatřování radnic v obou zejména v pozdní gotice a renesanci (v Itálii již ve 13. stol.), na věžích orloje, v nazích zemích vzácně již na přelomu 14./15. stol. (Praha)

Popraviště - stabilní místa se zibenicí v městských hradeb. Výzkumy těchto zařízení v etnograficky pozstatkově popravených. Kromě toho.

Vývoj zděného domu

Vývoj od volné k t sné, adová zástavb s obytnými stavbami p i uli ní á e. P evaha zd ných dom znamená obvykle definitivní stabilizaci uli ní áry. Zdivo bývá kamenné, cihlové i smízené. Krytina: dozek, zindel, tazka, prejz.

V *Obvé domy* . v Normandii 10./11. stol. jako sou ást sídel zlechty, ve 12. stol. rozzí ení v Evrop . V *Itálii* dominují ztíhlé vysoké v *oe* . v0dy sou ást parcelní zástavby, výrazn obranná funkce (Toskánsko - Florencie, St. Gimignano; Ligurie . Albenga, Foli). Vysoké a0 97 m, ásto 60-70 m; jsou tvercové, nebo lichob 0níkové. Z písemných pramen lze ve Florencii odvodit 150 v 0í. První Eminky ji0 na konci 10. stol., hlavní rozvoj mezi 1000 a 1250, stavebn vesm s dolo0ené a0 ve 13. stol. Pisa- skupina v 0í z konce 11. stol. Ve Florencii m la jejich výstavba kon ita na po átku 13. století. Prvními vlastníky - biskupové a zlechta z jejich okolí. Úloha ve vnit ních bojích. Zákaz stav t nové v *oe* r.1250 ve Florencii. San Gimignano- výstavba jez t ve 2. pol. 13. stol. Siena . 2. pol. 12.. 1269. Pozd ji . - ji0 sou ást m stských reprezentativních staveb. Existují ovzem také v *Obvé domy* . Obytné v *oe* v *st edoevropských m stech* se pova0ují n kdy za sídla ministeriál (Trevír, ezno), co0 neplatí obecn . nap . Praha, Havelské m sto. ada bezv 0ových m st.

N mecko

Rozvoj zd né m z anské zástavby na území N mecka po íná ji0 ve 12. stol., by zejména v kolonizovaných východon meckých oblastech lze nástup zd né architektury klást a0 do 13. st.; vyjma n kterých oblastí ji0ního a severního N mecka a Rakouska si vzak hrázd ná architektura zachovala silné postavení a0 do novov ku.

Hansovní m sta severního N mecka a dále na východ p i Baltu . zde se vyvinul dvojd m s tzv. kemenatou, tedy zd nou stavbou vzadu a zpo átku d evohlin ný objekt v ele (Lübeck, řt tín, Elblag, Riga). *Kemenate* . v 0ovité stavby tvercového i lichob 0níkovitého p dorysu, podsklepené; vstupní zíje ústila n kdy z p edsunutého d ev ného domu. Funkce zpo átku hlavn skladová, pozd ji i reziden ní (lat. *caminata* otáp ná). Tyto objekty se objevily u0 na konci 12. stol. ve vestfálských i dolnosaských m stech; v Lübecku na konci 12. resp. po átku 13. stol. Zd ný (ásto cihlový) sí ový d m v ele parcely se v severním N mecku objevuje kolem pol. 13. stol. (Dielenhaus). Po po0áru r. 1276 vydala m stská rada v Lübecku na ízení stav t obvodové zdi zd né; to podnítilo masový nástup cihlových dom v ele parcely, kde p evládly kolem 1300. Obdobn ve Stralsundu . první zd né domy tohoto typu v záv ru 13. stol.

Lübeck: Od konce 12. stol. se objevují zd né domy. Vznik prvních v 0ovitých objekt . n kdy se odlišují *Steinwerke* a *Kemenate*, poslední lze otáp t, první . spíše zpýchary apod. Stály okapov p i ulici. Mezi 1250. 1320 byla tak ka ka0dá parcela zastav na domem typu tzv. *Dielenhaus*, ztítová orientace. Podsklepené, hl. sí a0 6 m vysoká, ni0zí plochostropé patro., st echa jako skladovací prostor. Vzadu . ásto krátké u0zí k ídlo. Zd né v 0ové domy byly v Lübecku p echodným jevem.

Minden, Braunschweig . etn kombinované stavby - sálový d m v ele, podsklepený zd ný objekt vzadu.

Goslar . v *oe* se staly významnou slo0kou zástavby, po ínaje 13. stol., obklopeny d ev nými, skeletové (rámové) konstrukce.

Pomo any:

Kolobrzeg - dokumentováno 100 "kamienic" z cihel; nejstarší dvůr z 1. pol. 13. stol. P dorys obdélníka a tverce, stály již v uliční síti, zpočátku jednoprostorové. Kolem pol. 14. stol. se objevily zdi na hranicích parcel; na území městské rady - ochrana proti ohni. dřevěná a tylní ze dřeva. rámová, postupně nahrazena cihlovou. Takto vzniklé zpočátku jednoprostorové objekty dosahovaly plochy 80. 125 m², pokrývaly tedy podstatnou část měst. Greifswald . cihlové domy v celé typu Dielenhaus byly zaznamenány již v poslední čtvrtině 13. stol. Postupně přechod k adové zástavbě v celém městě. **Elbląg** masový rozvoj zděné zástavby kolem 1330.

Lotyšsko

Riga

Ve 2. pol. 13. stol. . vzadu za hrázdnými domy . zděné kmenatý spíše zásobní funkce; v průběhu 14. a 15. stol. výstavba zděných domů v přední části parcel.

Jižní Německo

Kamenná výstavba počiná ve 12. stol., ovšem nerovnoměrně; na počátku lze uvést zejména Freiburg, Basilej, Zürich. V první fázi domy jednoduchých p dorys , často nepodsklepené. Postupně uzavírání uliční sítě; roznorodost orientace domů - ve Freiburgu převládá okapová orientace, v Zürichu smíšená. První užití cihel do souvislé zdi profánní stavby . Burgdorf, kolem 1200. Ploché stězní tazky . od 12. od 14. stol.; od 14. stol. stěny tazky zahrocené. Prejzky . od 12./13. stol.; v pozdním středověku převládly ploché tazky.

Regensburg (Bavorsko)

Auergasse 10 ě v 10. ě 11. st.- více fází patrně dřevěných staveb, stopy podlah, výmaz , pocházející horizonty, pece. Jedna vnitřní stěna má základový práh, mladší fáze . sloupová stěna s hrázdním, resp. rámovou konstrukcí.

Ve 12. stol. . 2 kamenná jádra; obě podsklepená; jedno v nároží, vysunuté do komunikace v SZ rohu parcely (v hloubce), k němu na S v celé parcely přiléhala dřevěná hospodářská stavba, další na Z straně, tj. na J straně měst . k její Z stěně přiléhala latrína, záchyta 1.9 x 1.9 m. Zničení požárem 1338. Additivní způsob výstavby . pro Bavorsko typický.

V dřevěné obytné domy . výskyt v Zürichu i Basileji ve 12.-13. stol., v malém počtu; stavební projev městské elity. Zürich . plný rozvoj v 12. stol. V 12. stol. v hloubi i v celé městě . Bavorsko: nedostatečný stav poznání, relativně značný počet. Písemné zprávy o v 12. stol. Typ I . p dorys základny obdélný, situování v ulici, podsklepení, obvykle tři podlaží (v 12. stol. kvádrů, ve 13. stol. lomový kámen. Typ II . jen 13. stol., z lomového kamene, kvadratický p dorys, několik podlaží (obytná v 12. stol.). Objekty tohoto typu v hloubi parcel jsou považovány za městské. Těto výskyt nikoliv v dřevěné kamenné stavby situované za dřevěnými domy, které přiléhaly k uliční síti. Výrazný rozvoj reprezentativních v 12. stol. patriciátu na konci 13. a ve 14. stol. V průběhu bývá kaple; obranné prvky . cimbuří, stělny. Postupná ztráta obranných funkcí v 12. stol. Výsledkem vývoje byl dřevěný 2. 3 podlažích, zřítové orientace, plošně rozlehlý.

V 10. století se zde vyskytují v Norimberku a Frankfurtu nad Mohanem; vlastnictví ministeriál a patricij . Víde . existence lenních parcel, náležících zlecht - zde vznikaly v 10. století stavby. Dle písemných zpráv z 13. stol. v 10. století rytíři měli na základ privilegia Rudolfa Habsburského z r. 1278 mohli v 10. století vlastnit i m z an m; na základ privilegia Rudolfa Habsburského z r. 1278 mohli v 10. století vlastnit i m z ané, p edtím patrnikoliv.

Freiburg i. Breisgau

V první fázi - d ev né domy p i ulici jezta ve 12. stol. postupn nahrazovány kamennými jádry, která se additivn zv tzovala směrem do nitra parcely. Již ve 13. stol. vznikají vícepatrové domy, kde pod jednou st echou jsou sjednoceny dílčí stavby p edchozích fází. Typický bo ní pr jezda do dvora v rámci domu. Vytvá í se dvou- a0 trojdílný p dorys. P i ulici . dvoupatrový sklep, ve zvýšeném p ízemí vstupní prostor a kuchyn . Ve vyzším pat e . sál s otopným za ízením. Ve dvo e se k elnímu sklepu p ipojoval další, klenutý, nad ním patra stejného p dorysu. Nejstarzí u0 kolem 1175.

Basilej (Basel)

D ev ná zástavba na Petersbergu s po átky v 10.. 11. stol. byla ve 12. stol. dopl ována postupn kamennými domy; jednorázová p estavba území v pol. 13. stol. Vznik víceprostorových dom , i s bosá0í. Stavební áry ale zhruba dodr0eny. *Schneidergasse* . d ev ná zástavba v 11. stol., první zd né domy kolem 1100, v hloubi parcel, vp edu d ev né, snad starší. Domy nepodsklepené, o z íce 9 m, obytná v 0; n které dvouprostorové, maximáln t ípatrov dochované. Zd ná zástavba p i ulici a0 ve 14. stol., zm ny parcelace. Pozoruhodné obranné v 0e p i ulici, náležící patrnik m stu. Likvidace ve 13.. 14. stol.

Zürich

Neumarkt 3 . 1. pol. 13. stol. . t i odd lená kamenná jádra, dv p i ulici, jedno v parcele ve 2. pol. 13. stol. . uzav ení uli ky v d sledku rozší ení zástavby, další spojení objekt v 1. pol. 14. stol., kdy byla zastav na uli ní ára.

Polské zem Slezsko

Wrocław

3 fáze zástavby: 1. do konce 13. stol., 2. do konce 60. let 15. stol., 3. do první tvrtiny 16. stol.
Cihlové stavby 1. fáze; vazba tzv. wendická- st ídání b houn a vazák v ka0dé vrstvě , ne zcela pravidelné. P i nám stí . dozlo k d lení loka níh parcel zirokých 60 stop. T i domy 13. stol. zaujaly celou z íku loka ního m stizt , ostatní polovinu, t etinu apod. vze p i uli ní á e. Jezta ve 13. st. za alo zapl ování mezer. Na zirokých parcelách . okapov orientované ziroké domy, p ístavba k ídel; na úzkých parcelách (kolem 9,4 m) vznikly jednoprostorové domy, postupn rozši ované. Koncem 13. stol. adová zástavba; první p íklad z Polska. Sklepy vznikaly sekundárn z p ízemí, v d sledku zvyzování terénu.

Legnica- zástavba zdánlivá, p i ulici, nejstarší jednoprostorové domy na parcelách 14. stol.; kolem 1380 . adová zástavba.

eské zem

Na poátku vývoje m stského domu na území eských zemí stojí *pra0ský románský (kvád íkový) dom*, který je bez nadsázky evropským fenoménem s ohledem na kvalitu i kvantitu.

Význam katalogu z pera Z. Dragouna, J. Škabrady a M. Trymla. Soupis pra0ských dom , které lze klást do záv ru 12. a zejména první t etiny 13. stol., ítá nyní 71 poloek.

Rozlišují se jednoprostorové a víceprostorové dispozice, p i em se upozor uje na asto additivní, vývojový ráz složitých p dorys . Standardní sou ástí spodního podlaí bývá vstupní zíje, umíst ná obvykle v rohu p dorysu. Typický znak ástí dvoudílných p dorys - úzká bo ní místnost vedle hlavní prostory - najdeme i u n kterých z nejstarších dom brn nských, v tzinou ovzem o n kolik desetiletí mladších. Nápadným znakem je klenutí spodních podlaí, p i em klenby se vyskytovaly i v dochovaných vyzzích patrech. Klenby jsou výhradn k íové, valené se vyskytují jen v menších, užitích prostorách Na základ ojedín lých nález , zejména v p. 222/1 v et zové ulici, lze uvaovat o vytáp ní dom krby, situovaným v koutech místností. Uvedený p íklad je zajímavý p ítomností topení ve spodním podlaí, co0 prokazuje jeho alespo z ástí obytnou funkci, v kontextu celého souboru románských dom spíše výjime nou. Pozoruhodný doklad ezení hygienické situace p edstavuje rizalitový prevét s vyzd nou zaklenutou jímkou v p.16/1. Podobn zaklenutá za ízení v cihelném provedení byla typickou sou ástí brn nských dom jezt v pokro ílém novov ku. Skeptický postoj zaujímají auto i zmín ného katalogu k data ním mo0ností r zných velikostních kategorií kvád ík , pon kud z eteln jí trend lze konstatovat v p ípad stoupající výzky kvád íkových ádk . Materiál p edstavuje opuka . sedimentární hornina z k emenných zrn prachové a jemn pís íté velikosti; uívala se pro dobrou opracovatelnost nejen pro výrobu kvád ík , ale i kamenických lánk . Jen na okraj lze uvést, 0e zdroje opuky se nacházejí v zirzí pra0ské oblasti (nejstarší jsou strahovské lomy), nicmén k jejich doprav na území Starého M sta bylo nutné p ekonat Vltavu. P inejmenším ojedín le lze po ítat jí0 v románském, období s omítáním zdíva. D ležitým znakem románských dom je jejich umíst ní nikoliv v centrální a vývojov nejstarší malostranské ásti pra0ského podhradí, nýbr0 v ásti mladší, kolem nov se utvá ejícího tr0izt na území pozd jího Starého M sta. Tento jev vysv tlují auto i dvojím zp sobem . jednak absencí úst edního tr0izt na Malé Stran , jednak relativn hustou tamní d evohlin nou zástavbou, neposkytující mo0nosti zásadních úprav, spojených se zm namí parcel". Je zde nepochybn namíst otázka, do jaké míry zde lze po ítat je0 stabilní parcelací jí0 v dob p ed 2. pol. 12. stol. p i vzeobecn známé prom nlivosti struktury preurbánních sídliz . V p ípad zájmu stavitel kvád íkových dom se zde usazovat, by byl také tento zájem nepochybn realizován. Podstatn voln jí plocha pravob eí byla vzak pro relativn velký p íliv nových osídlenc , mezi nimi0 majitelé zd ných staveb p edstavovali jeden z vrchol pyramidy, vhodn jí. V otázce po p vodu a sociálním za azení stavebník zmín ných objekt se auto i katalogu realisticky p íklán jí k vrstv p eváon kupc cizího p vodu; vztah k vrstv zlechty nepochybn rovn 0 obývající pra0ské podhradí, nebyl zatím uspokojiv osv tlen. Nelze vylou it zpo átku nájemní vztah cizích kupc k jiným dr0itel m pozemk (zlechta, duchovenstvo).

Rozptýl objekt i později stabilizovaný p dorys Starého M sta nazna uje, že zlo o pom rní 0ivelné zastavování volného prostoru útvary dvorcového rázu, kde asi jen menšina objekt m la zd ný charakter. Nejmladší kvád íkové domy ji0 souvisí s formováním institucionální *civitas*. Máme zde nepochybn co do in ní s vytvá ením rozsáhlé cizinecké osady, opírající se právn o tzv. Sob slavovo privilegium, která ve 13. stol. integrovala i p edpokládané zlechtické dvorce s románskými kostely.

Datování dom je p evá0n um leckohistorické; jeden z mála archeologických objekt p edstavuje objekt v .p. 158/1, který poruzuje vrstvy po ínaje 2. pol. 12. stol. a s p íhlédnutím k nález m ve stavební vrstv í vrstvám následným se klade nejní0e p ed polovinu í k polovin 13. st. Byla té0 sledována problematika mo0ných vym ovacích modul ; poda ilo se ov ít u0ívání ímské stopy . 29, 6 cm.

Vztah k d ev ným dom m a pozice v rámci parcel. Význam jen p edb 0n publikovaného výzkumu na severn p ílehlé ploze domu . p. 352/I v Husov ulici - ada t í a0 ty zemnic (suterén) z doby p ed pol. 13. st. p í uli ní á e, v obdobné pozici jednoprostorový románský d m. P edpokládá se vazba dvorc , jejich0 sou ástí románské domy byly, na komunika ní sí tvo ící se kolem nov vzniklého Starom stského nám stí ve 12. stol. V dnezních, resp. vrcholn st edov kých parcelách se domy vyskytují jak v ele, tak i v hloubi.

Obraz pra0ských románských dom podstatn doplní nové nálezy, ke kterým došlo r. 2004 p í záchranném archeologickém výzkumu na nám stí Republiky p í východním obvodu n kdejšího Starého M sta. P ed vytý ením hradeb ve 30. letech 13. stol. zdejší území sídeln plynule souviselo s areálem Starého M sta, zánik po lokaci. Zjižt ny 2 kamenné románské domy, jeden nále0í rozvinutému palácovému typu (trojdílný?), snad dv fáze. Domy doprovází etná zástavba d ev ných podsklepených i povrchových objekt z 12.. 1. pol. 13. stol., jeden je poruzen románským domem. Pravd podobn souvislé osídlení pokračovalo a0 ke kostelu sv. Petra Na po í í, kde zjižt no pokrač ování osídlení do 2. pol. 13. stol. . mladší, hluboké suterény s vyzdívkami.

Obecn lze p edlohy pra0ských dom hledat v západní Evrop . A n které spole né rysy nazlí auto i katalogu u dom ezenských, v Braunschweigu í na st edním Rýn , mimo ádný rozsah a stavební výbava (nap . uplatn ní kleneb) skladových suterén pra0ských dom nachází po etn srovnatelné analogie a0 v p ímo ských centrech dálkového obchodu. Další paralely podsklepených, klenutých objekt z 12. stol. uvádí D. Líbal v burgundském Vézelay; v Cluny se ji0 tém0e v ku rozvinuly adové, trojtraktové dispozice. ada románských profánních objekt západní Evropy nedosáhla kvality pra0ských románských dom . Je zjevné, že pozdn románská Praha nabízela pro podnikavé obchodníky p íle0itost vskutku mimo ádnou a jí byl p ízp soben také stavební charakter jejich sídel.

V. Mencl se v polovin minulého století na základ tehdejšího stavu poznání pra0ských románských dom domníval, že na po átku vývoje st edoevropského zd ného m zanského domu je dvouprostorový objekt sestávající z vytáp né jizby a sín , k ní se brzy p ílo0il t etí prostor - komora. M í být odvozen od palácových staveb a jeho pozdním odrazem m í být dvoudílný, p ípadn trojdílný d m. Za hlavní obytné jizby románských dom pova0oval p ízemní prostory sklenuté jedním í více poli valené í ast jí k í0ové klenby. V Mencl se domníval, že p í vysazení m st vznikají hluboké a úzké parcely se sev enou, tedy **adovou** obytnou zástavbou v ele. Nicmén na jiném míst své zásadní studie vyslovil p edpoklad, že prvotní zástavba m st byla d ev ná. Soudil tak na základ malého po tu dochovaných nejstarších zd ných dom . Na základ dochovaných p íklad zejména z Prahy pak

stanovil základní linii vývoje od domu pr jezdrového k sí ovému, ani0 by ezil otázku vztahu románských a ran gotických dom . Klasického zástupce prvního typu spat oval v nejstarzím jádru *Starom stské radnice* v Praze z doby kolem r. 1280. P ízemí - dvouprostorový pr jezd v pravé ásti, vlevo dv komory, P dorysn jednoduzzí d m .p. 604 p ed Týnem zhruba z této doby . pr jezd vlevo, komora vpravo, vybaven prvním loubím. Obdobné domy datované jezt do 13. stol. pocházejí z Jihlavy (Masarykovo nám. 31; a Znojma (Velká Mikulázská 13). Sí ový d m, charakteristický prostornou vstupní síní v p ízemí, z ní0 se vcházelo do dvora i do patra, se utvá el ve 2. pol.14. stol. (Rotlev v d m v Karolinu na St. M st Pra0ském z doby kolem r. 1370; Kohout v d m v Starom stské radnici, kolem r. 1390). Jihlavský d m . p. 31 byl p ehodnocen po pr zkumu r. 1967, kdy byl datován k r. 1250, ur en jako podsklepený dvoutraktový d m s loubím, s pr jezdem v levém traktu a klenutou komorou v pravém. Dalzí pr jezdrový d m . 7 na Masarykov nám. (levá nejstarzí ást) s loubím, s fragmentem portálu z doby kolem pol. 13. stol. N které jihlavské domy m ly sedile po obou stranách pr jezdu. Dalzí p íklady . o . . 13 na Masarykovo nám., s dochovaným sedile, to této v . 4 tamté0; loubí m l této o . . 39. Dvojd m . p. 66-67 se ty mi arkádami loubí. Dle rekonstrukce A. Vozahlíka - p i nám stí ur ena adová zástavba ran gotických dom . Kvalitativní posun znamenala zejména innost J. Muka. Upozornil na problematické zevzeobecn ní teorie pr jezdrového domu, který se spat oval vzude, kde byla odkryta st ední ze . Ve skute nosti m 0e jít o uzav ené dvoutrakty, po jejich0 boku se nacházel nezastav ný prostor dvorku. Není pravd podobné, 0e by u skromných dom tohoto rázu byla polovina domu vyu0ita pouze jako komunikace. Pr jezdrové domy nále0í vesm s a0 záv ru gotiky a renesanci. Proti p edpokladu výlu nosti pr jezdrového typu sv d í také n které systémy parcelace . nap . v eských Bud jovicích zlo o hloubkové parcely o z. 8,5 m, v Klatovech o ziroká m stízt (16 m) s zí kov orientovanými domy. Ýí kov orientované jsou i jednotrakty v 0í Havelského m sta i etné domy Nového M sta Pra0ského. D m U Kohouta . p. 2 ve Starom stské radnici v Praze z doby kolem r. 1280 má sice pr jezd, ale rozd lený do dvou p í ných trakt , v zadní ásti mírn zirzí, co0 nevyllu uje dodate né zastav ní dvorku. Pak bylo mo0né p dorys vylo0it jako dvouk ídlý, s p í ným stavením p i ulici, na které navazuje p í n orientované bo ní k ídlo. Dvouk ídlý obrys p edpokládal J. Muk u v tziny dom od pozdního 13. st. do 15. stol.; zjizt ny v jádrech Doma0lic, Slavonic, T ebon i eských Bud jovic.

V této souvislosti p ehodnotil J. Muk i otázku sí ového domu. Sín vznikaly ji0 sou asn se vznikem dom rozkládajících se na celou zí ku parcel vzájemn p íléhajících. asov lze tedy sín za adit nejpozdi do doby vzniku kamenných dom , doklady z 1. pol. 14. stol. z Doma0lic, Žatce, Polí ky, Jind ichova Hradce, eských Bud jovic.

Za vrcholný p dorysný typ pova0oval J. Muk p dorys uzav ený neboli úplný. Vznikl zastav ním dosud volného úseku dvorku p i dvorním k ídle, kde vznikl pr jezd. Tato struktura p etrvávala i v renesanci.

Otázka loubí . p istavována p evá0n dodate n v pozdní gotice, výjimkou jsou loubí z doby kolem pol. 13. stol. v Jihlav a z konce této0 v ku v Praze.

J. Muk p edpokládal, 0e nejstarzí zd né domy nahrazovaly prvotní dvorcovou zástavbu. P edpoklad vytáp ní krby. Nejstarzí dolo0ené erné kuchyn . Doma0lice, 1.pol. 14. stol., vznikají vestavbou st edního traktu . viz Most, . p. 226. Domy byly p evá0n plochostropé.

Pozdn gotický d m . p edstavoval ji0 slo0itou strukturu ú elov vymezených jednotek. Základem byla sí se vstupním portálem, odkud se vcházelo na schodízt

do sklepa i do patra, do sousedních místností i do dvora. Pokud se síň nerozkládala na zemi ku parcely, měla na boku další prostor, asi související s prodejem nebo městem. Zadní komora nad sklepem, někdy jen polozapuštěným, byla patrně skladovacím prostorem. V prvním patře bývala rovněž síň (palác); termín mázhaus má se správně vztahovat na tyto prostory v patře, nikoliv v půdizemí. Tyto obytné prostory bývaly obloženy dřevem, srubovou konstrukcí.

Jeden z prvních nálezy, které dosvědčují přítomnost jednoduchých podzemních dispozic v počátcích existence institucionálních měst, představuje objekt č. 22 v **Kolín nad Labem**. Nejstarší plochostropé jádro obdélného podzemí bylo přiloženo k uliční šířce a bylo přístupné ze dvora na pravé straně; ježtve 13. stol. obdrželo dle mna pravé, tedy dvorové straně úzký obdélný přístavek v přední části zaklenutý křížovou klenbou; byl dvoudílný. V přední části se předpokládá komora, v zadní předná kuchyň. J. Muk reinterpretoval tento objekt jako trojdílný, kde obytná část, dřevěná v ele se nezachovala. analogie viz Šáslav.

Most. . p. 226. Jádrem zástavby na široké parcele byl suterén v hloubi její pravé části; koncem 13. stol. . dřevěná jádra, jedno v pravé části při ulici, druhé vlevo v hloubi. V dalším vývoji spojení domů do jednoho objektu se stalo edovým přezdem. Další zajímavý příklad představuje **Šáslav**. Jednotraktové, trojdílné raně gotické domy, hloubkově orientované (2. pol. 13.- po . 14. stol.) s jedním i dvěma poli křížové klenby ve vřezině jizeb v přední části jsou umístěny na Z straně náměstí; jejich jádra při severní straně parcely. Předpoklad vjezdu do dvora na straně jižní. Těžiště sestupy do sklepů jsou z přezdu pod sání. V tomto městě byly i domy s přístupem do suterénu z náměstí.

V **Kadani**. . p. 184 doklad dvoudílné dispozice . při ulici jeden velký prostor, plochostropý, vzadu dvě malé místnosti, jedna s křížovou klenbou, druhá plochostropá jako komunikační uzel.

V Praze se na počátku raně gotické zástavby kladou některé objekty tzv.

Havelského mosta na Starém Městě Pražském lokovaného ve třicátých letech 13. stol.; do jeho severního okraje zasahovaly i některé románské domy. Část raně gotické zástavby má výbový charakter . bylo jich zjištěno zatím 5, včty při uliční šířce a při okraji parcely. Komunikační osu Havelského mosta představovala spojnice Újezda sv. Martina s Petruskou tvrtí, kde bylo vyměřeno obojité tržisko délce 560 m. V půdizemí v č. p. 403 v Rytišské ulici . zjištěny výbohy masivních křížové klenby s nábojními ztítky na cisterciáckých kolínkových konzolách, datovatelných do druhé čtvrtiny 13. stol.; zaklenuto bývalo i 1. poschodí v č. p. Ve 3. a 4. patře . gotická sdružená okénka. K zadní dvorní straně v č. p. se připojovalo raně gotické křídlo.

Do raně gotické výstavby se počítají i některé pozdní kvádřkové domy (.p. 509- v rané gotice dřevěný i v patře). Pokračující gotická výstavba se vyznačuje lomovým zdivem, uplatněným již u prvních objektů, které ježtve prozrazují románské prostorové řešení (suterén domu . p. 573/1) - přívodná plochostropá prostora se zadržným portálem do zruzení chodbičky. Další jádro obdélného podzemí - ve sklepech . p. 410 v Rytišské ulici.

Další doklady raně gotické výstavby doby Václava I. Přemysla Otakara II. se soustřeďují kolem Staroměstského náměstí. Patří sem výbové jádro domu U zvonu, doprovázené východním traktem a pravým dvorním křídlem podél Týnské uličky. Pod východním křídlem . p. 629/1 při Týnské ulici se v suterénu dochoval prostor zaklenutý křížovou klenbou, datovatelnou již do 30. let 13. stol.

Archeologické i stavební historické výzkumy posledního desetiletí stále více prokazují, že na počátku vývoje zde něho m z anského domu stál nej asť ji jednotraktový, n kdy kombinovaný ve smyslu propojení d ev ných a zd ných ástí (kemenate), jindy i dvou i t íprostorový podsklepený d m, který zhusta nezaujímal celou zí ku parcely.

P íklady prvotní zástavby p evá0n jednoprostorových zd ných dom :

Brno Ě na počátku v tzinou jednoprostorové (zde nelze vylou it d ev né p ístavby . zd né jádro ve funkci kemenate), vzácn ji dvou- i víceprostorové domy, podsklepené, p evá0n p i uli ní á e. Nejstarší objekty datovány do doby p ed polovinou 13. stol., ast ji do 2. pol. 13.- po . 14. stol. P evá0n zřítivá, mén okapová orientace. Nejstarší d m . Minoritská 1, 1. t etina 13. stol.; jádro Staré radnice s v Oí . snad jezť 40. léta 13. stol. materiál: p evá0n místní kámen, ale ji0 od 13. stol. nízká (maloformátová) cihla, od 1.pol. 14. stol. se prosazuje cihla vysoká pod slezským vlivem, která brzy vytla í cihly nízké. V pozdní gotice rozvoj bo ních (dvorních) trakt . Rozvoj zástavby z re0ných cihel od 14. stol. (do té doby cihla hrála dopl kovou roli v klenbách, nikách apod., avzak málo celocihelných zdí). Asi ji0 od 2.pol. 14. stol. se objevují cihlová elnitá (tzv. panelová) pr elí. Zakupování dom zlechtou ve 14. stol., domy nále0ející klázter m i olomouckému biskupovi; charakter reziden ního m sta. Na okraji m sta se udr0uje d evohlin ná zástavba.

Jihlava Ě jezť ve 13. stol. p i nám stí první domy s loubím. Jen stavební historický výzkum.

Trnava. Cihlová architektura, obdélné, p vodn plochostropé sklepy p i uli ní á e, 13. st.

Bratislava Ě v tzinou jednoprostorová jádra p i uli ní á e, 13. stol.

Pize Ě p íklad domu p. 126

V nejstarší fázi z 1. pol. 14. stol v hloubi parcely zahluobený objekt. Ve 14. stol. - výstavba patrn pr jezdového domu . podélný jednotrakt v náro0í, druhá ást na pozd ji odd lené parcele. P íklad t sné spolupráce archeologie a stavební historického pr zkumu.

Otázka tzv. ýirokých parcel

B 0ná hloubková úzká parcela nep esahuje zpravidla 10 m. P edpoklad existence parcel o zí ce zhruba dvojnásobné, d lené pr jezdem, po jeho0 obou stranách se nacházely domy. Obvykle jeden je hlavní, s trojdílnou dispozicí, druhý menší, jako vým nek i pro bydlení dalších len rodiny. V zásad jde o trojtrakt, p i em0 st ední trakt p edstavuje pr jezd. Postupné scelování. P vodn odd lené sklepy pod krajními trakty. Nejlépe byl vývoj ze dvou jader prokázán kombinací archeologického a stavební-historického pr zkumu v *Most* , .p. 226. V mladších fázích bývají vzechny t i trakty podsklepeny (*Kutná Hora* .p. 314). P íklad domu na *Zelená ské ulici*, .p. 15 ve *Znojme* - jádro dvouprostorový d m v pravé ásti ziroké parcely, podsklepený; ve volné levé ásti m stízt existoval asi vjezd. Mo0nost dvou fází. Dle ¥kabradý byl p vodním jádrem dvoupodla0ní blok zapuzť né zd né komory a na ní umíst né roubené obytné místnosti, p vodn snad jezť jizby s dymným provozem. Teprve v pozdní gotice p íbyl levý trakt a st edový pr jezd. Vyvinutý d m se st edním pr jezdem nále0í pozdnímu st edov ku. Ji0 od 14. stol. lze zaznamenat vývoj k domu s pr jezdou sání.

Otázka vztahu k vesnické zástavbě .

Sezimovo Ústí . levob e0ní p edm stí

Plozný výzkum st edov kého p edm stí m sta Sezimovo Ústí, zaniklého r. 1420, p inesl soubor p dorys émeslnických usedlostí, které svým charakterem stojí na pomezí klasické m stské zástavby a zástavby vesnické, jakou známe nap . ze Mst nic i Pfaffenschlagu.

Osídlení s po átky ve t etí t etin 13. stol. tvo ilo dv protilehlé ady parcel na levob e0í Lu0nice; vlastní m sto se nacházelo na protilehlé stran .

Horizont 1. pol. 14. stol. - nejobtí0n ji sledovatelný. Proces p em ny ve vrcholn st edov ké sídlit . *restrukturalizace, vedoucí k ustálení m stiz kolem pol. 14. stol.* Usedlost XV . vyhloubení a vyzd ní sklep , soub 0n stavba d ev né konstrukce s k lovou osnovou. Setkání dvou technologií.

Zánikový horizont.

Tehdy existovalo 20 dom . Zástavba, jí0 protékalo n kolik usm rn ných a dokonce nov vytvo ených vodote í, vytvá ela t i okrsky, odlizné p dorysnou dislokací. Parcelace . t i skupiny m stiz , nej ast ji zastoupeny parcely o zí ce 18. 24 m zirokých parcel. U sedmi usedlostí . parcely o z. 18. 30 m, u ty ech zí ka a0 o polovinu v tzi (30. 35 m). Cihlá ské hut . jez v tzi (z. a0 45 m), vznikly a0 po pol. 14. stol.; té0 hrn í ský dvorec . 54 a0 55 m ziroké m stizt .

Vznik velkoplozných dom jedna stavební akce 2. pol. 14. stol., by rozfázovaná. Pov tzin se vytvá ely blokové p dorysy. Dalzí mo0nost . p ipojování výrobních prostor do hloubi parcel v ose obytné stavby, p ípadn i budování solitérních objekt . Obytné ásti byly podsklepeny; sklepy m ly skladovací funkci, n kdy souvisely s výrobou . sklad surovin. Nad sklepy n kdy jizba, ta ale ast ji v nepodsklepené ásti, kde byla nej ast ji vybavena ohnizti. V tzi na dom . ze d eva, výjime n z kamene (I, III, VI). D ev né nadzemní st ny v tzinou roubené. Vezkeré zd né konstrukce bez vápenné malty . zde rozdíl proti vlastnímu m stu, které sice také m lo p evá0n d ev nou zástavbu, sklepy ale alespo v n kterých p ípadech byly vyzd né na maltu a dokonce omítané. V tzinou zindelová krytina.

Details:

Srubové jizby, d ev ná obložení (Kutná Hora, Znojmo)

Vstupy do sklep

Z Jihlavy a áslavi, Prahy, Brna, Trnavy byly známy vstupy vysunutou obezd nou zíjí z ve ejných komunikací, zde nejd íve z nám stí.

Dymník a komín

13. stol. . zcela dymné jizby, kou odvád n jen otvory, nap . ve ztít ; ovzem nejpozd ji od 13./14. stol.- p edpoklad u0ívání dymník v jizbách. Od 17. stol. jsou na vesnicích b 0né d ev né, zevnit vymazané komíny.

Vytápení- na nazem území ve 13. stol. asi hlin né pece, od 13./14. stol. sporadicky v pecích u0ity nádobkové kachle; rozvoj kachlových pecí ve 14. stol., kamna z komorových kachl od 15. stol., v m stském prot edí zejména od 2. poloviny.

Osv tlovací niky v suterénech, obvykle z cihel, sedile (Jihlava)

Trnava, Bratislava, Praha; v Brn a0 v pozdní gotice

Stavební materiál:

Lomový kámen, cihly; tazky, prejzy

Kámen . okruhy využívaní určitého druhu suroviny; např. Brno . slepence a pískovce Old Red, pro stavební plátny krinoidový jurský vápenec. Zdroje v okolí (červený kopec, Stránská skála). Jižně Brna . lithamniový vápenec pro profilované prvky, zdroje u židlochovic a obce Prace.

Cihly . severní Německo, Severní Morava a Slezsko . oblast vysoké cihly (8. 10 cm), jižní Morava . nízká cihla italského původu, obdobně v Rakousku. Od 14. stol. se i na jižní Moravě postupně prosazuje vysoká cihla, která zcela převládla v 15. století na rozdíl od Rakouska i Itálie. Brněnské domy pozdní gotiky . v nadzemních partiích z převážně části z vysokých cihel.

Opevnění měst a městské hrady

Převaha defenzívy nad ofenzívou ve středověku . až do rozvoje dle potřeba bylo již střední opevnění město za normálních okolností nedobytné (srov. obléhání Kutné Hory německým císařem Albrechtem 1304, Plzeň husity 1433). V tuzemsku se útok o žádném obležení ani nepokusil, jak ukazují tažení husitských vojsk na Moravu ve 20. a 30. letech 15. stol.

Ve středověku byla přítomnost fortifikace považována za důležitý rys města, ve skutečnosti však nebyl znakem rozhodujícím. Opevnění představovalo také důležitý nástroj k právnímu vymezení území městského práva zejména v období vzniku města. Příklad Znojma 1226 ukazuje, že město bylo nejdříve vymezeno píkopem; archeologicky toto prokázáno v případě prvotního areálu Mostu.

Výjimně doloženo opevnění zděnou hradbou s píkopem již před polovinou 13. st. (Brno, Praha).

Otázka dlevohlíných opevnění, předcházejících zděnou hradbu. Jednoduchý sypaný val z raného 13. stol. prokázán v Duderstadt, jež ve 13. stol. nahrazen zděnou hradbou, místy posazenou do jeho koruny. Další příklady: Hradec Králové, Polička, Jihlava za minoritským klášteřem, na jižním okraji Velkého Meziříčí (sloupové jámy palisády, ve Vel. Meziříčí zbytky kozatiny). V tuzemsku královských měst se opevnění ve 2. pol. 13. stol., na která i později (Uherské Hradiště . před pol. 14. stol., zde dlevohlíné plátny uvádí písemné prameny, ale nedoloženy zatím archeologicky). Na která města měla pouze dlevohlíné opevnění až do novověku . Kyjev, Hodonín; v Rakovníku bylo nahrazováno zděným až po r. 1471. Proces opevnění poddanských měst byl v českém královském delší, až do období opevnění až v pozdní gotice nebo nebyla hrazena vůbec. Města měla pouze brány. **Modice** . ve 2. pol. 15. stol. doloženy brány uvedené r. 1462 (i archeologicky) a pouze archeologickým výzkumem i píkop.

Systém městského opevnění: hlavní hradba, před ní parkánová zeď a píkop. Hradba -zpočátku cimbuří a ochoz, v pozdním středověku často uzavřená předprsem se stělnami. Zvláštní skupina bezochozových hradeb, kde roli aktivní obrany plnily pouze v ohe . Braniborsko, Slezsko. Charakteristickým znakem jsou mělké základy. Síla se obvykle pohybuje v rozmezí od necelého metru do 2,5 m. Brány . -nejjednodušší prosté přechody v hradbě, nejběžnější v obově, složitější dvou- i tříobové (**Lübeck, Aachen, Köln, Wrocław**). V 15. stol. nastupuje trend zmnovování hradebních linií zejména v nejvíce zranitelných úsecích. Parkánová hradba bývá opatřena otevřenými piláčovými bastami (Jihlava, Znojmo). V pozdní

gotice . výstavba p edbraní, tzv. barbakán . V 0e - válcové nebo hranolové, uzav ené nebo dovnit otev ené. Ve 13. stol. dominují válcové v 0e, od sklonku 13. a po celé 14. stol. hranolové. Brno . kombinace obou typ asi ji0 od 13. stol. Nerovnom rn vyvinuté flankování, tj. možnost bo ního ost elování úto níka. K nejvýrazn jším po této stránce pat í fortifikace Tachova z po átku 14. stol. D raz na reprezentativní roli. Pov tzin a0 od pozdní gotiky a rané renesance se objevují systémy vysunutých d lových bazt (**T ebo**).

Hradební systémy západní Evropy (Francie), znají vyvinuté flankování od vrcholného st edov ku.

Ve st ední Evrop p e0ívá st edov ká opev ovací technika hluboko do 16. stol. K díl ím modernizacím m stských opevn ní dochází a0 b hem t icetileté války, kdy se n které m stské fortifikace za ínají vylepzoovat prvky staroitalského bastionového systému. Úplné bastionové opevn ní v Jihlav z let 1645. 1648. Odlizná situace v Uhrách v etn Slovenska vzhledem k turecké ofenzív . První bastionové pevnosti zde vznikají ji0 v kolem poloviny 16. stol.

Prvním kroky k absorpci m stské hradby zástavbou byly u in ny ji0 ve st edov ku. Jeden z nejran jších p íklad p edstavuje Brno, kde byly kanovnické domy na Petrov ji0 v pr b hu 14. stol. p istavovány k hradb . Tento trend v n kterých p ípadech podpo ilo p enesení tíhy obrany na vn jzí hradební linii v 15. stol. Likvidace m stských hradeb postihla p edevzím velká pr myslová centra, rozvíjející se p ekotn v 19. stol.

V tzi úseky dochovaných hradeb mají proto jen m sta, kterým se p ekotný rozvoj vyhnul.

P íklady relativn dob e dochovaných hradeb:

1. N mecko: Nürnberg, Nördlingen, Dinkelsbühl, Andernach.
2. Rakousko: Eggenburg, Marchegg, Hainburg
3. Slezsko: Paczków
4. Slovensko: Trnava, Bard jov
5. Ma arsko: Sopron
6. echy: Nymburk, Polí ka
7. Morava: Jihlava, Znojmo, Lipník

Budování vn jzích hradebních okruh v pr b hu rozzi ování m st; ast ji v západní Evrop (Kolín nad Rýnem, Basilej); naze p íklady . Olomouc, opevn ní p edm stí B lidla na po . 16. stol.

Význam plánové a obrazové dokumentace pro výzkum m stského opevn ní . jezt stabilní katastr z 1. pol. 19. stol. v mnoha p ípadech zachycuje úplný, í alespo z ásti dochovaný pr b h opevn ní i s v 0emi.

Archeologický výzkum m stského opevn ní . nutné kombinovat se stavebn historickým pr zkumem dochovaných úsek . Lze zjistit vztah fortifikace k okolním vrstvám a jiným stratigrafických jednotkám a up esnit tak dataci. Výlitky malty (tzv. nosy) na povrch starzí ulo0eniny signalizují výzkovou úrove výstavby hradby. Vzestranný výzkum dovolí postihnout stavební vývoj opevn ní a jeho pr b h v nedochovaných, í ze starzích plán neznámých úsecích.

Soustavné archeologické výzkumy hradeb:

Freiburg (po átek 13. stol.), Basilej (1. fáze p elom 11./12. stol., dalzí kolem 1200), Düsseldorf (1. fáze z 1. pol. 12. stol.). Podrobná dokumentace hradeb: Eggenburg, Krems, Stein . Rakousko.

Díl í výzkumy m stských hradeb v nazem prost edí: Brno, Jihlava, Praha, Hradec Králové, áslav, Chrudim, Polí ka, Tachov (zejména V. Razím). Podrobn nov vyhodnoceny hradby v Brn a v Opav .

M stské hrady

Královská m sta

Zem panské hrady se vyskytují u nevelkého po tu m st v jejich areálech; jde pov tzin o lokality založené P emyslem Otakarem II.; výstavba hrad je zde v tzinou sou asná se vznikem m sta (Domašice, Písek, Kada , Uherský Brod, Tábor. Hraditz , Ivan ice). Pozd ji, po vzniku m sta, v n kterých p ípadech bylo sídlo implantováno; nap . Král v dv r do Prahy p ed Praznou bránu. ast ji se m sto objevuje v blízkosti hradu, který m oe být starší (Tachov, Znojmo, Olomouc), zhruba sou asný (žatec, Hradec Králové, Most?) nebo i mladší (Brno, Litom ice, Opava, Kolín). Vztah hrad . m sto je velmi složitý a obtíon zobecnitelný, jak ukazuje i evropský rámec této problematiky. Zejména hrady uvnit m stského areálu asto jezť b hem st edov ku zanikly (Uherský Brod, Ivan ice). Na rozdíl od situace v n kterých evropských zemích nebyla výstavba hradu výrazem antagonismu zem pána a m stské obce. Hrad zesiloval strategickou roli m sta, m l význam reziden ní, p ípadn správní pro další zem panské majetky apod. P ítomnost hradu nemohla zásadn ovlivnit ráz m stského p dorysu i parcelaci a naopak.

Poddanská m sta

Vyvíjejí se ast ji v podhradí vrchnostenského sídla, n kdy ze starší vsi (Moravský Krumlov, Krom ío, Vyzkov, Mod ice).

9. Nakládání s odpadem, zásobování vodou

Odpadové vrstvy: vyskytují se zejména v po átcích m st, tedy ve 13. století, nap . v Brn p edevším v prvních dvou t etinách 13. stol. Ve 14. století lze nár st souvrství sledovat pouze v n kterých ástech areálu, nap . v depresích, p í okrajích apod. Ve ejná prostranství a komunikace za ínají být dláod ny a ízt ny.

Plze Ě nár st odpadních vrstev v 1. pol. 14. st. (mocnost 60. 70 cm). Po átek regulace asi vyzna ují pís íté úpravy í dlaobou (.p. 130, 2.pol. 14. stol.).

Jímky . n mecká oblast

Jímka . zahloubený objekt primárn ur ený k uloení fekálního odpadu, sou ást toaletního za ízení . budky s prkénkem, které se ob as ve výplni dochová. Nástup v n kterých p ípadech ji0 ve 12. stol., ast ji po 1200. Nap . Konstanz . a0 2. t etina 13. st., Zürich . pol. 12. st., Freiburg . záv r 12. a po átek 13. stol. Ťachty r zné hloubky, obvykle vyztu0ená vyzdívkou í r zným variantami dev ného pa0ení. Pr m r jímky nej ast ji nep ekra uje 2 m, by známe i p íklady o plozných rozm rech kolem 3. 4 m. Kruhový nebo obdélný í tvercový p dorys. Zvláztní varianta . sudové jímky, kdy byl do zachty vlo0en sud . p íklad z Brna-Kobli0né ulice- sud vlo0en do z velké ásti zasypané jímky, nepochybn byl ízt n.

Jímky obsahují jednak fekální, jednak i kuchyňský odpad.

Jímky někdy ústily z rozsáhlých hnojiz. Zahlobená soujámí, s mrzinami uhynulých domácích zvířat (Brno, Dominikánská ulice. 14. st.; Uherské Hradiště - Otakarova ul. - pozdní 15. stol.). Jako smetizit byly patrně využívány i drobné hliníky. Boskovice, Komenského ul., 16. stol.

Samostatná hnojizit povrchová, ohraničená výdeňou. Uherské Hradiště, Uherský Brod, 2. pol. 13. stol.

Výzkum jímek S. Schütteleho - hlavní výsledky

Z nálezového hlediska býval nálezový celek ve funkční části zásypu jímky často hodnocen nesprávně jako uzavřený; přesto takové soubory s výrazným podílem celých i rekonstruovatelných nádob stojí nejlépe složení kuchyňského a stolního nádobí v živé kultuře.

Středověké město o 6000 obyvatelích vyprodukovalo za rok 96 t dřevěného popela, asi 44 t fekálií, 1,1 mil. litrů moči, 87 mil. l odpadové vody a 1,1 t pevných odpadů. 1 domácnost o 4,5 - 6,5 osob vyprodukovala průměrně za den 450 až 1300 cm³ odpadů, na 1 m³ tuhého odpadu bylo tedy třeba 2-3 let; velká jímka o 25m³ mohla být zaplněna za 50-70 let. V případě ztuhnutí doba zaplnění se může protáhnout na staletí. Po ztuhnutí, které nebylo úplné, zůstávají pozstatky výplně. Stratifikace byla zkoumána pomocí počítačového tomografu. Doklady jímek s velkým nálezovým rozpětím. Při aplikaci na relativní četnost nálezů, například keramických - pro Göttingen a Lübeck dospěl Schüttele k počtu 2-4 kusy za rok. Do jímek se dostával málo reprezentativní výsek používaného spektra nádob (toto tvrzení ovšem dle zkušeností z Brna nemá obecnou platnost, určitě zkrácení však nelze vyloučit). Různé druhy především mýrnou trvanlivost. Pomocí dendrochronologie loubkových nádob (především rychlé spotřeby) v jímkách v Göttingen, Johannistrasse, bylo prokázáno pětinašobné ztuhnutí jímek.

Severní správné hranice se v Německu často objevují cihlami vyzděné jímky, jejichž stěny jsou spíše lomovým kamenem. Regionální rozdíly - například kruhové tvary se ve středním Německu a jižním Dolním Sasku užívaly častěji než ve Vestfálsku a Porýní. V těchto oblastech časté užívání sudových kloak, jakož i vyděných jímek pomocí drátové konstrukce, kožatiny i svisle umístěných kulů; vzácněji konstrukce obdélného průřezu. V době Schütteleho výzkumu se obraz jímek v jižním Německu jevil jako velmi variabilní, se zastoupením různých výztužení, včetně pouhého výmazu jílem.

Otázka, zda jímky zabezpečovaly veškerý odpad - v některých městech jich bylo nalezeno pouze málo. V jednom göttingenském statutu z r. 1340 se hovoří o jímkách nad zemí a pod zemí. Především umístěny v zadní, dvorové části parcel, byly doloženy v interiérech; v Göttingen byla v pol. 15. stol. uvedena jímka jako součást ložnice; skutečně v domě na Johannistrasse se nacházela jímka v přízemí nebo níže kídla postavená r. 1424/1425.

Jsou doloženy i jímky užívané obyvateli více parcel; příklady jímek umístěných na hranici měst. Dle saské právní knihy, tzv. *Saského zrcadla*, neměly být jímky hloubeny blíže než 3 stopy od parcelní hranice (toto ustanovení najdeme i v brněnské právní knize písaře Jana z pol. 14. stol.); městské knihy zaznamenávají sousedské spory týkající se jímek. Užívání mechu, případně útržků látek jako toaletní pomůcky.

Z výše uvedených důvodů je i při azování obsah jímek konkrétním uživatelem z městských písemných pramenů velmi problematické. Za indikátory sociálního

postavení lze považovat pouze za zpevněné, zvláště u těch, které importy (např. orientální sklo, hedvábí apod.).

Nálezové spektrum jímek:

Ekofakty - zahradní odpad, zbytky potravin apod.

Keramika v etn. stavební, zvířecí kosti. Sklo, textil, dřevěné, kožené a kovové předměty v etn. minci. Zvířecí chlupy a kůže; lidské vlasy, zbraně. Nad výplňmi odpovídajícími funkcí bývají obvykle závěsky a závaly. V Brně byl opakovaně zjištěn zásyp vypálenou mazanícovou destrukcí z požárem zničených domů.

Jímka jako předmět interdisciplinárního výzkumu

Osteologie . poznatky o přestavovaných zvířecích, zejména jejich konzumace.

Paleobotanika a palynologie . poznatky o životním prostředí, stravovacích návycích, přestavovaných a importovaných plodinách apod.

Paleoparasitologie . jímky prozrazují vysoké procento populace parazity

Analýza přítomných pozůstatků hmyzu

Výzkum chemismu jímky . výzkum struktury zvrstvení, pomocí tomografu

Pomocí dendrodat z konstrukcí jímky lze získat datum post quem pro nálezové spektrum

Sekundární využití studní jako jímek i odpadních jam

Příklad studny z Mostu . výkopová jáma výtěvy byla zasypána nálezovým souborem svým charakterem odpovídajícím době kolem 1300, smýcení dokonce pro konstrukci je dendrochronologicky vráceno do r. 1364.

Regensburg-Auergasse 10 . kameny vyztužená jímka 3 x 2,5 m, hl. 6,2 m. Pílehalo na základě přístavbu k jižnímu zděnému jádru. Zúžovala se až na 2 x 2 m. - sloužila stědovému hostinci, vznik snad již ve 14. st., zčásti.

Povrchové odvodňovací kanály, na nich se napojovaly kanály z parcelních dvorů . např. v Kostnici směřovaly k Bodamskému jezeru. Další doloženy v Zürichu. Vybavky odpadu . rozšíření osídlené plochy směrem k Bodamskému jezeru v Kostnici, obdobně v Praze.

Situace v českých a moravských městech

Prototyp fekální jímky . jáma s fekálním odpadem z 12. stol. z Brna-Petrova

V prvních desetiletích života měst . jež nekontrolované ukládání odpadu, brzy však nastupuje jeho vyvážení, by v r. známe. Závěšení hliníků cihlen (ul. Veveří/Žerotínovo nám.)

Nejstarší jímky . Brno brzy po 1200, v dalších městech doloženy od 2. pol. 13. stol. (Most, Olomouc, Písek, ojediněle Praha) i až od 14. stol. (Hradec Králové).

V některých lokalitách nebyly ve středověku jímky doloženy vůbec (Hradisko u Davle, Sezimovo Ústí . předměstí; případně jejich použití bylo omezené (Uherské Hradiště . z důvodu vysokého stavu spodní vody; jediná jímka bez konstrukce z 2. pol. 13. stol., další s výtěvovou se ojediněle objevují až pozdního 15. stol.). Plzeň -

Využívány druhotně často bývalé studny. Místem, kde se nepodařilo zavádět jímek: Boskovice- 16. stol., Modice - ojedinelé 15. stol.

Jímky bez konstrukce (Brno - v ulehle sprazi, Praha); s výděvou - budýdráková konstrukce, nebo svíslé i vodorovné prvky zasunovány za rámovou konstrukci - Most. Roubení ojedinelé (Uherský Brod?, Jihlava), vzácná i kozatin (Brno). Jímky tvořené na sebe postavenými sudý bez dna (Jihlava); ká v jímce, patrně s možností vytažení.

Výzdné jímky: Brno ojedinelé na p elomu 14./15. stol., etn ji v pr b hu 15. stol., p evaoují od 16. stol., ale jezť ve 2.pol. 17. stol. doložena vyd evená jímka. Ne v0dy snadno ezitelná otázka opakovaného izť ní jímek, uplat ující se zejména u výzdných objekt . V Brn jsou jímky s nálezy více keramických horizont vzácné (nap . Petrov 2, výzdná jímka pou0ívaná od p elomu 14./15. stol. do 2.pol. 16. stol.a nepochybň izť ná s ponecháním spodku snad nejstarzí výplň .

Brno: studny a fekální jímky . budovány od po átku, jednotnou formou. Obvykle kruhový i mírn eliptický p dorys, mén pravoúhlý; spodek n kdy tesán u0 ve skále, vrchní ást zpevn ěna kameny. Dno bývá vysvahováno nebo opat ěno tzv. kalovou jímku. Hloubka 4,5 . 8 m, objevují se ale i dvacetimetrové zachtý. Poloha obvykle vzadu m stizť , té0 ale i blízko nádvorního pr elí, v interiéru i p ed uli ním pr elí . Objevují se i povrchové dez ovody (v Plzni zvané rejnky): zejména Opava-Dolní nám stí (30. léta 13. stol.). Zhruba sou asň i v Brn , nám. Svobody.

Lze sledovat vývoj jímek od p eváon ě nepa0ených zacht obvykle kruhovitého p dorysu k výzdným zachtám. Spodní ásti n kterých obsahují pod úrove hladiny spodní vody. První výzdné jímky ojedinelé ji0 na po átku 15. stol., ast ji od 16. stol., do0ívání vyd evených jímek jezť ve 2. pol. 17. stol. Poslední výrazný zánikový horizont . zd ných jímek s klenbou . 1. pol. 19. stol. Nerovnom rný výskyt jímek na jednotlivých parcelách, výjime n více ne0 10, samoz ejm nesou asných.

Parazitické zamo ění jímek

Regensburg Ě Auergasse 10. Analýza nálezového souboru výzdné jímky z doby kolem 1500 - zkravka d ěská, tenkohlavec lidský, motolice jaterní (b 0ná u býlo0ravn , m 0e vřak nakazit i lidi), motolice kopinatá (rovn 0 na lov ka p enosný cizopasník býlo0ravn), vlasovci a jeden zástupce t ídy tasemnic.

Brno - Dominikánská ulice 13,15 - ve dvou jímkách z 13. . 13./14. stol. . prokázán tenkohlavec lidský, zkravka d ěská a tasemnice; první dva cizopasníci byli prokázáni také v jímce z po átku 15. stol. Obdobn **Most**.

žkravka a tenkohlavec . b 0ní v st edov kých jímkách. Tasemnice se vyskytuje vzácn ě, co0 bývá n kdy vykládáno jako úsp zný dohled nad zpracovávaným masem, nicmén ě se objevila v hojném po tu jezť v jedné ězenské jímce 17./18. stol. Efektivní potírání zmín ěných parazit ě bylo p i nevalných hygienických pom rech sotva možné, nicmén ě pozdní st edov k znal n které rostlinné výta0ky s protiparazitním ú inkem, nap . pelyn k, který byl ovzem p i vyzzí dávce nebezpe ný. Zasahování jímek do spodní vody negativň ovliv ovalo zdravotní pom ry populace.

Zásobování vodou pitnou a užitkovou

Vodní zdroje a jejich vyu0ití

1. Povrchová voda . p irozené a um lé toky, obvykle um lé vodní nádr0e
2. Podpovrchová voda
3. Dez ová voda

Základní oblasti vyu0ití vody ve st edov kém m st :

- 1) emeslná výroba, láze ství
- 2) doprava
- 3) osobní pot eba obyvatele a jeho domácnosti . stravování, hygiena, odstra ování odpad .
- 4) léka ství (minerální prameny)
- 5) obrana m sta

U0itková voda a její vyu0ití ve výrob :

M sta p inesla zásadní rozmach výroby a tady i zvýšený tlak na vyu0ití vodních zdroj

Mechanická energie; v tzinou prost ednictvím um lých kanál . náhon . Náhon regulovaný stavidlem zajiz oval stabilní p ítok vody pro vodní kolo (na tzv. spodní vodu). *Vodní kolo* . základní stroj umo0 ující vyu0ití vodní energie: mlýny (Brno 1305 . mlýn o 10 kolech na Dornychu), valchy ur ené ke zhut ování vln ných tkanin (r. 1244 - vlastní toto za ízení herburský klázter v Brn , obdobným za ízením disponuje i zmín ný dornyzský mlýn). Od 14. stol. vodního kola vyu0ivaly platné ské pulírny, pily, pozd ji papírny.

Mlýny vlastnilo tak ka ka0dé m sto, které disponovalo vhodným vodním zdrojem.

Pivovarnictví . vyu0ivalo podpovrchové vody ze studní.

Stavebnictví . voda jako komponenta malty

Dodávky d eva . vyu0ití velkých vodních tok , zvlázt nezbytné pro Prahu (první zpráva o voroplavb v echách z r. 1316)

Archeologické výzkumy mlýnských náhon . Brno, svratecký náhon, dolo0eno n kolik fází úprav od 14. stol. Náhon "Rechla", který protékal nap í Uherským Hradizt m a spojoval dv ramena eky Moravy, byl vymezen d ev ným pa0ením ji0 na p elomu 13./14. st., zú0en v pozdním st edov ku. Oba zkoumané náhony pravd podobn vznikly úpravou p írodních í ních ramen.

Pitná voda

Získávána jednak prost ednictvím studní, jednak vodovod

Studny . delzí tradice ne0 specializované jímky; stavební tradice sledovatelná od raného st edov ku. V tzinou kruhová, vzácn ji pravoúhlá zachta, do ní0 bylo vlo0eno d ev né bedn ní nebo ast ji kamenná vyzdívka nej ast ji z nasucho kladených kamen . Spodní ást dosahuje zvodn ných vrstev.

P íklady roubené studny: Brno . 13. stol., Most, z r. 1364; bedn né z desek za rámovou osnovu . Hradiz ko u Davle, Uherské Hradizt . sudová studna. Zvlázt ní p íklad dvojité výd evy z Uherského Brodu, 14.. 15. stol. Studny s kamennou vyzdívkou zachtice . masový jev. Vyzdívka obvykle spo ívala na tvercovém v nci z krátkých b even spojených p eplátováním. Na n kterých lokalitách lze sledovat ur íté opo0d ní výstavby studní proti po átk m osídlení. Sezimovo ústí . pravob e0n í p edm stí - zhruba o t i tvrt století (pol. 14. stol.), Brno . první studny mají d ev nou, brzy vzak i zd nou vyzdívku a hloubí se od 1. pol. 13. stol. V

Olomouci byla zkoumána studna, její vyzdívka spočívala na kamenném prstenci o výšce 40 cm.

Voda byla nabírána do voder a vytahována buď přímo lanem, nebo pomocí jednoduchých strojů - rumpálu (princip kola na hřídeli), kladky nebo vzácněji vahadla. Dvoudílné filtrační cisterny doloženy z německých měst (Breisach, Neuburg). Nález zlomků konvic s tenkým uchem v prohlubni ve dně studny z Frantizkánské ulice v Brně.

Vodovody

Dva principy rozvodu vody:

1) gravitační - voda byla odebírána ze zdroje výše položeného, než místo odběru a přiváděna do městských studní (kazen), 2) zdroj byl položen níže - vodu bylo proto nutné čerpat do výše položené vodárny (vodní věže), a odtud rozvést na gravitačním principu.

K akumulaci vody ve vodárně bylo nutné využít relativně složitá technická zařízení - pumpu nebo skřípkový dopravník (paternoster). Jako vodárenské věže sloužily zpočátku často věže hradebního systému (Mlýnský, Hradec Králové); jde ovšem o pozdější stavební řešení. Nádrž na vodu mohla být umístěna také na plošné vyvýšenině (Brno, Petrov).

Rozvod vody zajišťovaly vodovodní potrubí, obvykle z dřeva. Nálezy v Praze, Novém Městě, Olomouci, Šáslavi. Nejstarší středověké nálezy tohoto druhu spadají do 14. století (Lübeck).

Jednotlivý úsek vodovodního potrubí mohl být zhotoven buď dlabáním dřeva ze dvou spojených dílů připravených z jediného lánku překrytého prknem nebo vrtáním z jednoho kusu dřeva. Z pramenů známé keramické potrubí zatím nebylo archeologicky v zemědělských městech proštěně doloženo.

Rozvodné systémy z kamene či cihel (Praha-Vyžehrad)

Praha - na Starém Městě zmíněn vodovod již r. 1331. Most - vodovod zřízen r. 1377 Brno - nejstarší vodovod zřízen r. 1415 písařem patricije Václava Háze; čerpal vodu ze Svratky a vedl ji do vodojemu na vrchu Petrov. Také v Hradci Králové byl vybudován vodovod již v 1. pol. 15. století. První olomoucký vodovod zmíněn r. 1446. Tábor - po r. 1492.

Problém kontaminace spodní vody jímkami - v Brně zasahovaly spodní části jímek do úrovně spodní vody již ve 2. pol. 13. století.

Výrobní zařízení ve městech

Městské řemeslo - kvalitativní výzvě stupeň rozvoje řemesla proti předchozímu období; dřívem byla relativně svobodná výroba pro trh. Do měst se definitivně přesouvá textilní výroba evropské společnosti; ostatní typy sídel hrají v tomto ohledu doplňkovou roli. Evropské městské řemeslo spočívalo celý středověk na malovýrobě s výjimkou některých italských a vlámských textilních center, kde se objevila manufaktura (Florence).

Charakteristickým znakem městského řemesla byl vysoký stupeň specializace, kterou některé prameny zachycují již ve 13. století (Vídeň 1288 - 37 oborů), podrobnější informace přinázejí středověké úřední prameny 14. a 15. století.

Středoevropská vnitrozemská města se vyznačují dominantní pozicí tzv. silných, tj. potravinářských a textilních městeček. Zaměřením na vnitřní, tj. regionální trh. V městských úředních pramenech (berní knihy a rejstříky, uvádějí v optimální míře jméno poplatníka, povolání, předem t zdanění). Zhruba polovina poplatníků má uvedeno nějaké povolání (např. Göttingen 42%).

Omezené možnosti archeologických pramenů v oblasti dokladů konkrétních zaměstnání obyvatel. O profesních činnostech obyvatel raných měst totiž nápadně často víme jen velmi málo. Tato skutečnost má tři hlavní příčiny. Archeologicky prokazatelné výrobní činnosti se povětšinou omezují na ty, které po sobě zanechaly pozůstatky v podobě zahluobených pyrotechnických zařízení, defektů a odpadu. Přitom již v průběhu 13. stol. se stala takových zařízení stěhuje na povrch terénu i na sokl, kde v průběhu pozdějších úprav snadno podlehly zkáze. Středně městeček využívala pro výrobu spalitelných materiálů, jejichž trvanlivost byla omezená. Je třeba mít na paměti vysokou proměnlivost (mobilitu) majitelů a nájemníků jednotlivých domů ve středověku; během století se v témže domě vystídalo několik zcela odlišných městeček. Omezené možnosti přímě prokázat adresu profesí, zejména obchodního rázu i různých služeb, je snad zbytečně zdrazovat. Trend umístění adres zneuzpůsobuje i ne zcela bezpečných profesí na předem stí (hrníčtí, koželuští). Konečným limitujícím faktorem je postupné prosazení řízeného zacházení s odpadem od 14. stol. Většina výrob je prokazatelná pouze nepřímo prostřednictvím nálezů samotných výrobků, jejichž místo výroby ovšem můžeme vztinou jen předpokládat. Jednoznačně lze interpretovat nálezy výrobního odpadu, případně polotovary. Specifická městečka, kde dokladem může být výlučně konečný produkt - stavebnictví.

Některé výroby byly umístěny mimo město. Byly úzce vázány na zdroje surovin (sklářství, výroba dřevěného uhlí, hutnictví).

Archeologické doklady výroby ve městě bývají obvykle izolovány. Jen výjimečně lze dospět k pokusu o sociotopografii (rozmístění profesí). W. Janssen rozlišuje tři typy polohy městeček:

- 1) rozptýlené ve všech částích města
- 2) soustředění různých městečků v městečnických čtvrtích, přičemž různé profese jsou topograficky promízeny
- 3) soustředění určitého městečka v jedné čtvrti města
- 4) soustředění určitého městečka ve zvláštním sídlíšti vně hradeb

Kritická revize provedená R. Röberem. Shledává pro ad 2 a 3 naprostý nedostatek spolehlivých dokladů. Ad 2 - nejvýše lze doložit pobyt několika představitelů specializace v jedné čtvrti. Pokud lépe je prokazatelné ad 4). Röber rozlišuje v oblasti rozmístění povolání tři faktory: právní (úřední), ekonomický (zdroje surovin, vody apod.) a sociální (rozdílná prestiž a hodnota městiz v různých částech města). Podrobněji sledováno v Německu rozmístění hrníčků na základě archeologických nálezů výrobních zařízení ve vzorku 22 měst. Převážně bývají umístěny mimo hrady, by lze doložit adresu výjimečně. Důvodem vztah ke zdrojům hlíny, paliva; zloomestečko pro vodní typicky venkovské. Tímto faktorem nebezpečí zdroje požáru. Úřední zásahy regulující rozmístění městeček. Např. z Basileje byli požáru r. 1427 vypuzeni pekaři, hrníčkáři a zvonáři. Regulace se týkaly zejména městeček pracujících s ohněm, produkujících hluk a zápach. Všechny novější analýzy. Vyloučily koncentraci městeček určitého druhu v jedné ulici, jak se dříve vyvozovalo např. z názvu (Pekařská, Sedlácká). Jediné městečko, kde lze doložit lokální koncentraci vzude, jsou koželuži a jircháři, obvykle, např. v Brně vně hradeb. Jižně a severně Křenové ulice v Brně v rejstřících ze 40. až 80. let 14. stol. i ze století následujícího.

Soustava ování různých emesel se liší od lokality k lokalitě; lze ho místy doložit zejména u textilních a kovodělných emesel orientovaných na vývoz.

emesla soustava ující se především na pedimentech nebo na okrajích jader mst: hrníství, koeluoství, sladovnictví, mlynářství, soukenické valchy. Obvykle v msta byly vedeny také mlýnské náhony (Brno - Svratecký a Svitavský), v okolí kaodého msta se vyskytoval jeden či více mlýnů. Výjimečné příklady mlýnů v hradbách - např. Uherské Hradiště; Praha - Staroměstské mlýny přímo na Vltavě mezi Malou Stranou a Starým Městem.

Zatím nejlepší představou o zastoupení emesel na pedimentech stědovalkého msta byla získána v **Sezimov Ústí** (levobřežní pediment). Ze 16 zkoumaných usedlostí bylo v zánikovém horizontu k r. 1420 u 9 určených povolání majitele - kovářna, sladovna, 5 hrníství, dvě cihelny, v případě dalších pravděpodobně ještě jeden zedník a koedělná emesla.

Příklad **Kolína n. Rýnem** - písemné prameny dovolují rekonstruovat topografii emesel ve farním okrsku sv. Columba k r. 1286. emesla (pekaři, sladovníci, koedělníci, koeluzi, emenáři, zevci, kameníci - rozptýlena; pouze kováři soustředěni především jedinou prochozí Vysoké ulici; východní část bez emesel, odtud zde nejlépe situovaní msta z ané.

Příklad **Brna** - v rané fázi etné chlebové pece v soujámích, i v celé parcelě, též výskyt vápenek v obdobných pozicích. Výrazná koncentrace v JV části msta, kde lze předpokládat výzší podíl domácího obyvatelstva z předlokačního období. Ve 2. pol. 13. stol. tyto objekty mizí; výjimkou je zejména klášterní vápenka v nárožní areálu minoritského kláštera z 13./14. stol. Vápenky v Brně - zjistěno bezmála dvacet, zanikají vesměs kolem poloviny 13. století. Pracovaly v parcelách i ve veřejných prostranstvích, zde vazba na konkrétní stavby (hradby, kostely). Ve 14. a 15. stol. jsou doloženy do značné koncentrace několika emeslníků této profese v jedné ulici (např. Ostružnická).

Jednotlivá odvětví a emesla - příklady archeologických dokladů výrobních zařízení. Doklady **textilních emesel a obchodu se sukny** - nálezy plomb, které mly zabránit záměnou kvalitního "značkového" sukna za sukno horší kvality (**Konstanz. Gdaňsk**). Proslulé fresky s námětem tkaní z r. 1316 - Konstanz. Příznivou okolností představuje v německých zemích umístění tkalcovských dílen do zahlobených prostor. Výzkum čtyř sklepů v tžinou s vyděvenými stěhami z 13.-15. stol. se zbytky stavě ve zvěcarském **Winterthuru, Braunschweigu**, (13. a 14. stol.), v **Yorku** (12. stol.) zuehelnatě útržky textilií, přesleny. Nálezy přeslenů do pozdního středověku (Brno - Pekařská ulice, 15. stol.)

Koedělná emesla (koeluoství, zpracování vydělaných kůží) - Villingen (Bádensko-Württembersko), dílna Gerberstrasse 53-57 z let 1169-1210, v odpadové jámě 3900 fragmentů kůží s vidělicích ošinností zevce, resp. zevce-vetezníka. V zadní části parcely doklady koeluoství - sady kůží na zavězení sušených kůží, etné mlké jámy snad pro sudy i kádě k inění kůží tžímlem. Na protilehlé parcele - odkryty tři koeluostské kádě z 2. pol. 13. st., dno izolováno jílem. Druhotně užití dřevěných nádob pro potřeby tohoto emesla. Na jiné parcele - v kádě v jámě zbytky vápna, sloužila k přípravě surové kůže k následnému mechanickému odstranění chlupů. Kombinace zevcovského emesla a koeluoství doložena i v horizontu 13. stol. v **Sezimov Ústí**. V usedlosti XIV - místnost s káděmi, v jedné zbytek vápna, odpad zvířecích kostí, roh.

etné odpady z obdobné produkce . v odpadových vrstvách na n kolika místech v **Uherském Hradišti** z 2. pol. 13. stol. Nálezy d ev ných zevcovských kopyt v **Brn** , v jímce z 15. stol.

D evozpracující emesla . bedná i, kolá i, soustruOníci aj.- dolo0eni výrobky. polotovary. Stralsund- nález ásti pracovní lavice výrobce skládaných nádob.

Hrn í ství: dlouhé p e0ívání vertikálních pecí, le0até pece, resp. pec s diagonálním tahem se prosazují od 13. století, regionální rozdíly. Einbeck (Dolní Sasko) - 11 pecí z doby 1140 - 1230 le0atého typu ve t ech variantách, vn vlastního m sta. Moravské pece se st edovým soklem (jazykem), bez roztu - jde o vliv z Rakouska. Doklady pecí z 13. stol. na okraji m stského jádra: **Jihlava**- K íová ulice . 2. pol. 13. stol.; **Brno** . 15./16. stol. . Kapucínské nám.; Uherské Hradizt . 16.. 1. pol. 17. stol. Výroba na p edm stí: **Brno**-Peka ská ul. (pozdní 15. stol.); **Krom íř** . p ed branou na dnezním Milí ov nám stí odkryty zhruba 2 desítky pecí, p evá0n horizontálních se st edovým jaztykem. **Staré M sto** u Uherského Hradizt (klášterní lokalita plnící z ásti funkci p edm stí; nejstarší z 1. pol. 13. stol.- vertikální s roztem, dalzí z 2. pol. 13.- po átek 14. stol.); **Sezimovo Ústí** . p edm stí, p ed 1420. Usedlost X . kruhové kupolovité pece, s výmazý podlo0enými zlomky keramiky. Výzkum U. Grosse ve m stech JZ N mecka ukazuje, 0e vytla ování hrn í z obvodu hradeb byl proces nerovnom rný a dlouhý - nap . v Kolín n. Rýnem a0 na ízení z r. 1547. Schematické p edstavy o p evaze technické úrovn í pestrosti sortimentu m stského hrn í ství proti vesnickému zatím nebyly dostate n prokázány.

Jednozna n na p edm stí bývaly umíst ny *cihelny*: **Sezimovo Ústí** - levob e0ní p edm stí usedlost I. Cihlá ské pece zapuzt né ve svahu, mírn obdélné, 4 x 3,5 a 3 x 3,5 m. Topné kanály. Obdobné zjzt ny i v usedlosti II. Té0 kruhová opec na výrobu prejz . **Brno Ě** Veve ížerotínovo nám, cihelna Na le i z 15. st. Obdélná jáma o zí ce 6 m a neznámé délce byla zapuzt na do podlo0í. Do tohoto obezd ného prostoru ústily t i otopné kanály zaklenuté pasy s pr duchy. Na pasech byly ulo0eny vypalované cihly. Nejnov ji objevena obdobná, do terénu zapuzt ná pec snad ji0 ze 14. stol. v Brn . Králov Polí. Mo0nost st ídavého pálení vápna i cihel v t chto za ízení.

Peka ství . Lübeck, S ást m sta. Zjzt na lokální kontinuita peka ské výroby od raného 14. stol. a0 do pol. 19. stol. nejstarzí t i fáze . nadzemní cihlová pec s výmazem, kruhového p dorysu, kolem 1600 p estavba . pec pravoúhlého p dorysu, kde byla pe ící plocha umíst na na sokl z trám . Opat ena hlin ými zátkami, kterými se uzavíraly otvory v peci . regulace teplého vzduchu.

Brno . 1. pol. 13. stol.- do podlo0ní straze vtesané kupolovité pece v soujámích, kruhovitého p dorysu. Z 15. stol. známe z blízkých **Mod ic** rovn 0 zapuzt nou, avzak obdélnou pec s kamennou vyzdívkou. Cihlami vyzd né, p inejmenzím z ásti zapuzt né potraviná ské pece z Prahy . nám. Republiky, 15. stol. **Olomouc**- peka ské pracovizt v jedné ze zahloubených místnosti trojprostorového domu, 14. stol.

Uherské Hradišt - povrchové pece podkovovitého p dorysu, s kamennou obezdívkou v základu kupole, 2. pol. 13. stol.

Pivovarnictví - Sezimovo Ústí, zánikový horizont p ed r. 1420. Zapuzt né otopné za ízení ve tvaru písmene T, blízké principu hypokausta, slou0ící k vysouzení sladu. Sou ástí výroby (má ení obilí- ve st edov ku obvykle pšenice) byla i místnost s kád mi a studna s p ívodním 0labem. Dalzí nálezy obdobných za ízení . **Praha**, **Nymburk**.

Kovozpracující řemesla. b Oným dokladem kovářství jsou nálezy strusek; přítomnost kovářských výhní i ve vnitřním městě je nepochybné; masový výskyt strusek v sídlizním odpadu. Lokální koncentrace strusek na veřejných prostranstvích v **Brně** na počátku 13. stol. Doklady výhní: vývoj od ohniště v úrovni terénu nebo zapuštěných ke zvýšené výhni na podstavci; problémy s interpretací archeologických nálezů topeniště. Kovářská dílna ze Stralsundu - doloženy základy soklu pro zvýšenou výheň. Podkovářská dílna z **Ypresu** - v rámci tříprostorového domu, přičemž vlastní pec byla přístupná zvenčí domu (asi 1. polovina 14. stol.). Centrum kovozpracující výroby ve středním Švýcarsku - město **Zug**, podle etné analýzy strusek.

Nálezy velkých tyglíků ze suroviny s přímou síťovou, trojúhelníkového tvaru ústí - etné v městečkém prostředí. Brno, Praha, bohužel přinejmenším v Brně pouze v druhotném uložení v rámci odpadu; datováno do 13. stol.

Nález pozkozených železných předmětů určených ke kovářskému zpracování v městě **Wiesloch** z doby kolem 1525 (Baden-Württemberg; nože, podkovy, části ostruh, klíče, přezky, srpy, motyka sekera apod.). Doklad využití druhotných surovin **Sezimovo Ústí** předměti: usedlost VI - kovářna s oběžnou výhni a speciálně upraveným pracovním prostorem před ní, patrně zde byla umístěna kovářská dílna. Zánikový horizont před 1420.

Zvonařství - zapuštěné zvonařské pece. **Ulm**, 12. st.; Soest, pol. 12. stol., opuštěné město Nienover, 13. stol.

Bronzolitectví. dílna v **Lübecku**, Breite Strasse - zjistěna výheň, pec na vysouzení forem, přítomnost přezky, až 1,5 m mocná vrstva odpadu. **Höxter** - zachtovitá slevařská pec z 13. stol. navazující na obdobné konstrukce známé z tohoto města již v 11. stol. Jiný typ pece - z doby před 1100 pro tavicí pánev - tvercový předdorys, zachtovitá; produkt tavby se shromažďoval ve spodní části pece v železné pánvi. Brno: zahřoubená bronzolitecká pec v hradbě na Josefské ulici, 2. pol. 15. stol. **Uherské Hradiště** - snad pec na zpracování barevných kovů v dílenské části povrchového dřevěného domu na Mariánském náměstí.

Pasířství (výroba a aplikace kovových součástí pásů). výrobky a výrobní odpad - odstřížky plechu, dráty z **Tábora**, s. p. 220; **Brno**-Josefská ulice 7; datování 15./16.. 16. stol.

Košatství. **Lübeck**. vrstva s odpady, od přezky a polotovary z 2. pol. 13. stol.

Výroba rženec z kostí: Konstanz, Lübeck - projevuje se tímto odpadem, zlomky plochých kostěných polotovarů z kruhovitými otvory po vyřezaných knoflíčích; v Lübecku - doložena výroba rženecových perel z jantaru; odpad nalezen v jímce.

Výroba hracích kostek z metapodií. etné doklady z **Konstance** 13.. 16. st., výrobní odpad.

Produkce soli. **Soest**, zkoumána plošná pracovní slouňící k získávání soli; soustava pecí, ve kterých stály odpařovací pánve se surovinou; topeniště byla umístěna ve zvláštním prostoru a k pánvím odtud proudil horký vzduch. Datování - 6. - 12. stol.

Církevní život ve městě

1. Světská církevní správa

Tam, kde město přímo navazovalo na starší sídlizní i aglomeraci centrálního významu, podílelo a dále rozvíjelo místní církevní organizaci. Farní síň, vytvářející

souvislou mozaiku územně vymezených okrsků kolem farního kostela, se však v
 českých vytvořila až ve 13. stol., tedy v době vzniku měst. První doklady o územním
 vymezení venkovské farní sítě máme z Moravy z r. 1222. Situace v městech byla
 poněkud složitější, zejména tam, kde docházelo k transformaci starších aglomerací
 aktivitou cizích kolonistů. Jak ukazuje například Znojmo (1226), i zde již v rané fázi
 města převládlo územní členění farností. Ve sporu mezi kostely sv. Mikuláše a sv.
 Michala nedošlo sice k oddělení dvou rovnocenných farností, neboť sv.
 Mikuláš získal právo vybírat desátek i v okrsku sv. Michala, ostatní typická farní
 práva však požíval i sv. Michal. Územně se zjevně vymeziply i farní obvody v
 Olomouci, a to mezi P. Marií na Předměstí a sv. Mořice ve vlastním městě.
 Na našem území jedině v Brně došlo v počátcích města (1231) k oddělení farností na
 národnostním principu - mezi staršímu sv. Petru, Němci a Románi k nov
 založenému sv. Jakubu; pro ně které církevní úkony (zpočátku patronátní a které další)
 sloužila románským Valonům kaple sv. Mikuláše, filiální ke sv. Jakubu. Dost
 vzdálenou, nicméně tak jako přesnou analogii známe z pomohanského Štítina, kde
 došlo k obdobnému rozdělení (kromě zde nepřítomných Valonů) r. 1237. Velmi
 složitá struktura farností vznikla ze sítě velmožských kostelů v Praze, kde před
 založením Nového Města lze napočítat na 40 farností kromě Pražského hradu a
 Vyšehradu.

V každém případě si farní práva v novém městě udržel blízký farní kostel; městský
 kostel nějakou dobu zůstával ve filiálním postavení. Příklady: Uherské Hradiště,
 Jihlava, Bruntál.

Areál v obvodu hradeb u většiny nazích měst spadal do jedné farnosti.

Kolem farních kostelů - hřbitovy; teprve v 16. st. vznikají hřbitovy se zvláštními
 kaplemi uvnitř hradeb. Právo k tomu, pohřbu, oddávání, výběr desátku, patří k
 nejdůležitějším atributům farních chrámů a představovaly pro ně důležité zdroje
 příjmů. Farář dosazoval patronů. v poddanských městech vrchnost, v královských to
 byl pánovnický, jenž však toto právo často daroval nějaké církevní instituci,
 například patronát kostela sv. Jakuba v Brně obdržel klášter oslavanský.

2. Mendikantské řády

Typickým jevem raných měst, zejména královských s relativně vysokou
 koncentrací obyvatelstva, byl příchod mendikantských (obrabých) řádů, dominikán
 (vznik 1216) a minorit (frantizkánů a lidových bosáků; vznik 1209, rozvoj po 1223),
 obutých karmelitánů (zal. do 1226, první na Novém Městě pražském u P. Marie
 Sněžné 1347), augustiniánů - poustevníků (institucionalizace 1256; poprvé Praha,
 Malá Strana 1285), národní výstavby jejich klášterů lze sledovat ve 14. stol. (Brno,
 Moravský Krumlov, Jevíčko). K nim se druhoobdobně řeholecké: dominikánky
 (založeny 1206, první konvent Hradec Králové před 1277), klarisky neboli
 damianitky. Tato řehole byla založena r. 1215, první konventy na českém území:
 Praha 1234, Znojmo před 1271; na Moravě ve 13. stol. ježt v Olomouci;
 augustiniánky, posléze dominikánky - Brno 1240; některé řeholecké konventy vznikly
 zpočátku bez vyhraněné řádové příslušnosti. Klarisky působily obvykle souborně
 s minority, s nimiž sdílely kostel; bohoslužbám ovšem působily ze zvláštní oratoře.
 Vznik obrabých řádů byl reakcí katolického sv. církve na nástup heretických hnutí,
 propagujících návrat k apoštolské chudobě. Jejich členové se od starších řádů,
 snažících se o jistou izolaci od ostatního obyvatelstva, lizili posláním působit v rámci
 početnějších laických komunit, Jediní frantizkáni a až v raném novověku založení
 kapucíni nesměli vlastnit majetek, nebránili se však například vlastnictvím rent, poplatk

dlouhodobě vážnoucích na místních domech. Věnoval se na tzv. řádové provincie nadnárodního rozsahu, nejvyšší představený řádu sídlil často v Římě.

Nejdříve byl zaznamenán příchod dominikánů do Prahy a Olomouce již na počátku 2. čtvrtiny 13. st. (1226-1232), jen krátce nato se ve Starém Městě pražském a v Olomouci objevují i minorité (1228?, 1230); v Brně se oba řády objevují patrně na počátku 30. let 13. stol. Pouze v Praze známe dva současně minoritské kláštery – u sv. Frantizky a u sv. Jakuba. V nich kterých případech přicházejí mendikanti do sídelních útvarů, jejichž institucionalizace nebyla zcela zavržena (Praha). V nich kterých případech obsazují již osídlené areály (Brno, analogie například mecký Ulm).

Kláštery mendikantů bývají tak často umístěny na okraji areálu vymezeného hradbami. Most – zde stál objekt minoritského kláštera (zal. asi 1237) na okraji nejstaršího založení, rozšířením města se ocitl na mladším ze dvou náměstí. Stavebně se mendikantské kláštery v hlavních rysech podobaly konventům ostatních řádů, zejména cisterciákům s některými zvláštnostmi. Typickým rysem byl dlouhý presbytář chrámu v tzienu s polygonálním ukončením. Byla potlačená hospodářská funkce kláštera. Vzhledem k závislosti mendikantů na darech se výstavba konventních budov nikdy protahovala nehledě ke skutečnosti, že zpočátku zřejmě tyto řády ani nepočítaly s úplnou výstavbou podle klasického monastického schématu s rajským dvorem obklopeným čtyřmi křídly a otevřeným klenutým ambitem. Například výstavba křížové chodby dominikánského kláštera v Brně, započatá kolem r. 1240, pokračovala s přestávkami až do pozdní gotiky. V pozdější fázi lze prokázat v případě brněnských minoritů i dominikánů existenci obdélných, patrně patrových budov, obsahující základní součásti konventu – kapitulní síň, refektář a dormitář. Plošně osvětlovala ztříbinová, ježtí románská okénka. Teprve později následovala postupná výstavba křížové chodby (ambitu) kolem rajského dvora. Obdobně tomu bylo zřejmě i v případě Anežského kláštera v Praze, kde ovšem díky podpoře vysoce postavené zakladatelky následovala výstavba křížové chodby brzy po dokončení hlavní konventní budovy. V nich kterých případech doloženo rozšíření klášterů – například Brno, minorité – na přelomu 13./14. stol. byla přístavěna na jižní straně ježtí jedna kvadratura se dvorem k přívodnímu jádru. Analogie: Stralsund (dominikáni). Typickým znakem minoritů a klarisek byly tzv. dvojkláštery, kde dva konventy využívají jeden chrám (Znojmo, Praha). V rámci vnitřního vybavení se dosti často objevuje topivoústřední topení (minorité v Brně – doložena dvě zařízení z 13. a 14.-15. st.; dále, dvoufázové zkoumáno v Jihlavě).

Charakteristickým rysem bylo též pohřbívání do křížové chodby, i dalších prostor kláštera; a že závěru stědovků jsou doloženy první společné hrobky bratří v chrámu (Brno, minorité, 1492). Kromě pohřbívání v interiéru jsou doloženy i vnější hrobovy kromě mendikantských chrámů. Zdroj: Stět s farním kněstvem.

Zázemí mendikantského kláštera bývá velmi skromné. Praha, Anežský klášter – odkryta vrcholná stědovková chlebová pec a studna s roubenou výztuží. Brno, minorité – studna se nacházela v prostoru tzv. malé kvadratury blíž uliční řady. Nejvíce objekt odkryto v klášteře dominikánek v Inowrocławu v Polsku (Kujawy) – studny, volně stojící sklípky s dřevěnou konstrukcí, stodola, různé jámy.

Bekyn – sdružení českých řádových členů ve společných domech, avšak bez eholního slibu; doloženy v Praze již 1277; obdobně beghardi, kteří se vzak ve střední Evropě tak nerozšířili jako bekyni

Archeologické výzkumy mendikantských klášter a kostel : Praha (klarisky, minorité), Opava (dominikáni), Brno (dominikáni, minorité), Znojmo (minorité), Jihlava (minorité, dominikáni).

Podíl duchovenstva na m stském obyvatelstvu dosahoval v nazich královských m stech ádov nejvýze procenta; v n kterých velkých n meckých m stech s dlouhodob se rozvíjejícím církevním životem se tento podíl mohl pohybovat i kolem 7 -10%. V tomto ohledu v nazem prost edí vynikala p edevzím Praha. V Kolín n. Rýnem bylo kolem r. 1350 11 kapitul, 20 ádových dom , 18 far, 24 samostatných kaplí, 62 spole enství bekyní a beghard apod.